

vigilia

Mozgalmak az egyházban

**PAUL JOSEF CORDES,
MASSIMO CAMISASCA,
BÉKÉS GELLÉRT
és LUKÁCS LÁSZLÓ** írásai

ZLINSZKY JÁNOS a készülő
vallásügyi törvényről

TRINGER—ZAPOTOCZKY:
A modern lélekgyógyászat
és a keresztény hagyomány

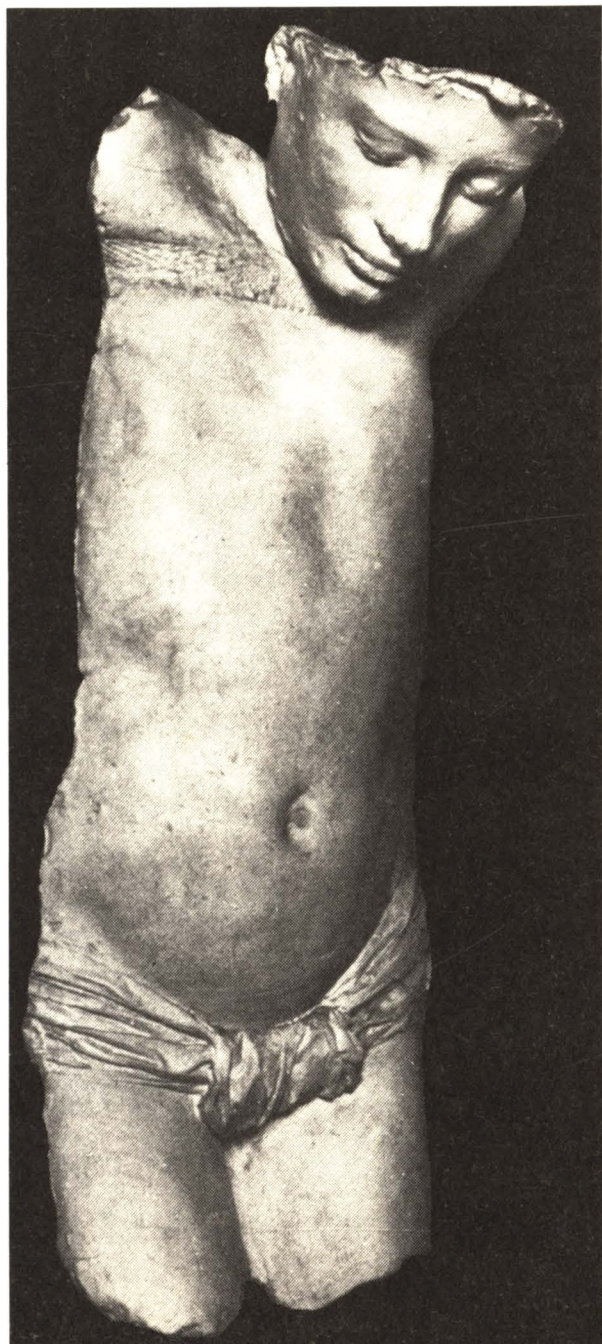
KOVÁCS PÉTER:
Melocco Miklós Ady-oltára

KAMARÁS ISTVÁN: Nővéreink

**TOLNAI OTTÓ, PETZ GYÖRGY
és EDVARD KOCBEK** versei

1989

7

Mozgalmak az egyházban

PAUL JOSEF CORDES: A megújulási mozgalmak és a pasztoráció	481
MASSIMO CAMISASCA: Az egyház: mozgalom — mozgalmak az egyházban	489
BÉKÉS GELLÉRT: Az egyház a helyi közösségekben	494
LUKÁCS LÁSZLÓ: Megújulási mozgalmak Magyarországon	499

EDVARD KOCBEK: Mezei feszület (vers; Csordás Gábor fordítása)	508
ZLINSZKY JÁNOS: A készülő vallásügyi törvény elé	509
<i>A bécsi találkozó záródokumentumából</i>	515
TRINGER LÁSZLÓ és HANS-GEORG ZAPOTOCZKY: A modern lélekgyógyászat és a keresz- tény hagyomány	516
KOVÁCS PÉTER: Melocco Mikós Ady-oltára	522
KOSZTOLÁNCZY TIBOR: Az etalonok (elbeszélés)	526
KAMARÁS ISTVÁN: Nővéreink	529
TOLNAI OTTÓ: Az ő arcát alátétnek (vers)	533
PETZ GYÖRGY: Fény — nem-fény; ... itthon ... vaagy ... (versek)	534

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Kovács Józseffel (Hetényi Varga Károly)	535
---	-----

MAI MEDITÁCIÓK

Borbély Szilárd: A történet	544
---------------------------------------	-----

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

Romokból éledő katolicizmus — Kínában (T. M.)	548
---	-----

NAPLÓ

Filozófia A modern tudományok emberképe (Gáspár Csaba László)	551
Irodalom Domahidy Miklós: Könyörtelen évek (Ferdinandy György)	553
Kamarás István: Lelkierőmű Nagymaroson (Mohay Tamás)	554
Film Zeffirelli: Otello (Fáy Miklós)	555
Kiállítás Prokop Péter kiállítására (Baranyi Ferenc)	556
Színház Ionesco: Haldoklik a király (Erdődy Edit)	557
Kulturális krónika (Rónay László)	558

A címlapon Melocco Miklós A Feszület, a hátapon az Ady-oltár című alkotása.

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szerdte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 89/90 894 Index szám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 177—246. 173—933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37—343—VII. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes szám ára 40,— Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

A megújulási mozgalmak és a pasztoráció

Napjainkban fokozott figyelem kíséri az úgynevezett lelkeségi mozgalmakat. A kezdet kezdetén rögtön elismerem elfogultságomat: meggyőződésem, hogy ma az evangélium hirdetésében nagy jelentőségük van a lelkeségi mozgalmaknak, és ezen meggyőződésemet szeretném is megindokolni. Sőt erről másokat is szeretnék meggyőzni. Megállapításaim a Laikusok Tanácsában végzett kilencévi munkám tapasztalatain alapulnak. A Vatikánban ezekért az új egyházi közösségekért vagyok felelős.

A megújulási mozgalmak sokféleségük ellenére szokatlan egységet és hűséget mutatnak az alapítási karizmákhoz. Emellett rendkívül hatékonyan működnek, holott alig néhányan dolgoznak közülük főfoglalkozásban a mozgalomban. Ráadásul pénzügyileg is megalapozottak, noha ezt számos közösségben a kötelező és ellenőrzött adakozási rendszer nélkül érték el. Végül — jóllehet nagyok a földrajzi távolságok — jól működő kommunikációs hálózattal rendelkeznek.

E csoportok az egyház szellemi fellendülésének fontos tényezői. A vezetők és a tagok számára döntő motívum, hogy terjesszék a hitet s ezáltal sokakat megnyerjenek csoportjuk célkitűzéseinek. Ez azonban elkötelezett egyházas gondolkodással párosul.

Világszerte mintegy 18–20 millió katolikus vesz részt ezekben a mozgalmakban. Pontos adatokat persze nehéz mondani, mert többek között lényegtelennek tartják a bürokratikus kötöttségeket.

Hans Urs von Balthasar, aki az egyik leggondosabb megfigyelője volt az egyháznak a szellemi irányzatoknak és legjobb ismerője a lelkeségnek, már 1982-ben ezt írta Tanácsunknak küldött állásfoglalásában: „Évszázadunknak el kell telnie ahhoz, hogy az öntevékeny laikus mozgalmak virágzása és sokfélesége megmutatkozzék az egyházban. Egyes mozgalmak még mindig a múlt nagy karizmái felé orientálódnak, nagy részüket azonban a Szentlélek új, önálló ösztönzései hívták életre.”

Az egyház szellemi fellendülésének ismertetése így ösztönzést adhat a napi pasztoráció egyes elemeinek e szellemi irányzatok által történő új megvilágítására. Vizsgáljuk meg: e mozgalmak milyen értéket tulajdonítanak Isten szavának.

Isten szava — értékelése és közvetítése

Isten kinyilatkoztatása a történelem folyamán nem könnyen őrizte meg identitását. Épsége gyakran forgott veszélyben. Már a Biblia is figyelmeztet a „másik Evangéliumra” (Gal 1, 16), és a hagyományok hű megőrzésének követelményére (vö. 2 Tim 1, 12). Nyilvánvaló, hogy az Evangélium szellemének és szövegének napjainkban közkeletű értelmezését sem kritikátlanul fogadjuk el.

a) Az ember és az abszolútum viszonya már az ókorban a vizsgálat középpontjában állt; e kérdés módszeres kifejtésére azonban csak az újkori összehasonlító vallástudományban került sor. Ez az új szaktudomány kezdetben ugyan támadta a vallást, később mégis alkalmazták a kutatásban, és ezáltal némelyek szemében felértékelődött. Ma már nem állíthatjuk minden további nélkül, hogy a vallástudományok által megfogalmazott, az emberre vonatkozó állítások a hithirdetés előnyére váltak volna — mint ez az anyagság relativálása és mindenféle evilági eufória esetében is történt.

Hitünk azonosítása egyéb vallásokkal ráadásul újabb problémákat vet fel: nem helytálló,

ha hitünket egyszerűen az élet értelmét kutató ember egyik megnyilatkozásának tartjuk, mivel ez elhomályosítja azt a tényt, hogy Isten kinyilatkoztatása egyszeri. Sőt: Isten szava kizárólagos tekintély; „eleven, átható és minden kétélű kardnál élesebb” (Zsid 4, 12). Ebből adódik az a nehézség, hogy a vallástudomány egyes ágaiban — a vallástörténetben, -filozófiában, -fenomenológiában, -szociológiában és -pszichológiában Isten szavának abszolút tekintélyét kell érvényesíteni, amelyet tehát el kell fogadni.

b) Talán az említett fejlődés következményeként — Isten üzenetével kapcsolatban is felmerül az identitászavar gyanúja. Ez ma az egyik legaktuálisabb kérdés a jelenlegi hitoktatás értelmezésénél. A kinyilatkoztatás tartalmát tehát ismét meghatározott társadalmi környezetben kell elismertetni. Ez tűnt ki többek között a német katolikus egyház Würzburgi Szinódusának vitáiból és határozataiból. De más országokból is hasonló törekvésekről hallunk: bizonyos társadalmi viszonyrendszerben arra kényszerülünk, hogy az isteni szó elvárásainak ellenére engedményeket tegyünk. A határozat gondosan kerül a „katekézis” kifejezést, amely az elméleti és gyakorlati hitbeli nagykorúság megszerzését jelenti. A hit közvetítése és a hitbeli meggyőződés csak ritkán elérhető ideálnak látszik. Az egyháznak azonban a hitoktatásban már csak ezért is halaszthatatlan és értékes feladatot kell látnia, mivel van még remény arra, hogy

— ezáltal „a tanulók az iskola befejeztével a vallást és a hitet ne tartsák feleslegesnek vagy teljesen értelmetlennek”;

— úgy fogják fel a vallást és a hitet, mint az ember gazdagodásának lehetséges hajtóerejét, mint a szabadság megvalósításának segítőerejét”;

— „megtanulják a mások meggyőződésének tiszteletét” stb. (*Hitoktatási határozat*, 2.5.6.)

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy az alkotmány, a politika és a neveléstudomány beszűkíti a hitoktatás célkitűzéseinek terét. De az itt ismertetett önkorlátozás nem ad okot az elégedettségre. Rezignáció árad belőle, ez pedig azzal a kockázattal jár, hogy szabállyá válik az, ami elkerülhetetlen kivétel volt. A hitbe történő tudatos bevezetés távolságtartó tájékoztatássá, „leíró hitismeret” alakul át.

II. János Pál pápa 1979. október 16-i apostoli körlevele nem tesz különbséget a hitoktatás és a katekézis között. Félreérthetetlen világossággal mondja: „A katekézis végcélja nemcsak abban áll, hogy valakit érintkezésbe hozzon Jézus Krisztussal, hanem abban is, hogy közösséget, életegységet is teremtsen vele.”

Isten szava ugyanis nem tesz engedményeket. Heinrich Schlier így fogalmaz: Isten szavában „nyilvános és ünnepélyes kinyilatkoztatást találunk, herold-hívást, meghirdetett proklamációt. Az Evangélium által olyan fórummá váltunk, amely mellett bizonytságot kell tennünk, amely döntésre készítet, állásfoglalásra kényszerít. Halljuk benne a „szóbeszédet”, amit nem azért nevezünk így, mert bizonytalan a közlése, hanem azért, mert ez a hívása, a „kiáltása” annak, akit hallunk... Krisztus jelenléte a szóban a bennünket felszólító jelenléte. Jelenlétének felszólítása nem utólagosan és pótlólagosan válik jelentőssé a szóban, hogysé e szót eredendően másként érthetnénk... A szóba foglalt felszólítás Krisztus jelenlétének módja. Benne jut kifejezésre a KÜRIOTÉSZ.”

A megújulási mozgalom kezdeményezői talán nem olvasták ezeket a mondatokat, mégis ennek szellemében tevékenykednek. E csoportok működésének általános elve Isten szavának tisztelete. Bízunk benne; nem gondolják, hogy hívó szava szelídítésre szorul. „This book works”, erre a könyvre ráhagyatkozhatunk — jelentette ki Bibliával a kezében egy karizmatikus az amerikai Ann Arborban.

Akár a Fokolare-mozgalom „élet szavá”-ra gondolunk, akár a Cursillo-hívek „megélt Evangéliumára”, a Marriage Encounter „szerelmeslevelére a Szentírásból”, a neokatekumenátusok Bibliájának *Scrutatio*-jára, vagy Isten szavának részletekbe menő hirdetésére Taizében — ezek a csoportok feltétlenül bíznak Isten szavának méltóságában és erejében.

Mindenekelőtt ebben rejlik apostoli hatékonyságuk eredete. Egyes kritikusok túl könnyen kimondják rájuk a naivitás és fundamentalizmus vádját, de ez csak a kialakult szkepticizmust erősíti.

c) A kinyilatkoztatás továbbadásában bekövetkezett hangsúlyeltolódás utolsó példaként a „karizmatikus teológiát” vázolhatjuk fel. Azért emlitem meg itt, mert a lelkipásztoroknak.

Az úgynevezett kériugmatikus teológia a harmincas években német nyelvterületen terjedt el. Azt állította, hogy Isten üzenete nem elsősorban a tanítás, bizonyos számú mondat, amelyek fogaskereknek módjára kapcsolódnak egymásba, hanem történelmi párbeszéd, az üdvösség eseménye, s ennek szóban és megszólításban megvalósuló változata.

Aki a kinyilatkoztatásban főleg a tanszerűséget és annak objektív érvényességét látja, az könnyen elfelejti, hogy az üdvörtörténetnek minden egyes emberben élővé kell válnia. Ebben az értelemben a rendszerezés megváltoztatja a kinyilatkoztatás kériugmatikus jellegét.

A mozgalmakban a hit közvetítése jobban figyelembe veszi Szent Tamás tételét: „Actus credentis non terminatur ad enuntiabile, sed ad rem — a hívő tevékenysége nem a kifejezésnél, hanem magánál a valóságnál végződik.” Így a mozgalmakban az igehirdetést inkább az események, mint a fogalmak formálják. A szóhasználatától függetlenül és jóval a felfedezése előtt gyakorolták a „narratív teológiát”. A Szentíráshoz való közelségük felhívta a figyelmüket arra, hogy Jézus elbeszélőként lépett fel az Evangéliumban. A tanítványok hallgatják az elbeszélést, majd szóban és írásban továbbadják azt. Ebben az értelemben a kereszténység „elbeszélő közösség”, legalábbis addig ilyen elbeszélő közösség volt, amíg — joggal és a legtisztéletreméltóbb szándékkal — meg nem kezdődött a küzdelem a fogalmak tisztázásáért. Az elbeszélés életközeli, és jobban megérinti a hallgatót. Gyakrabban tartalmazza a személyes tanúbizonyság elemeit. Ez nem válhat a teológia kárára. És miközben mind a katekéták, mind az igehirdetők ismétlik az egyszerűen átvett formulákat és szövegeket, fel kell tenniük maguknak a kérdést: ezt igazhitűségből teszik-e, vagy pedig önmagukat féltik a megvallás kockázatától.

A hit továbbadásában nélkülözhetetlen a személyes tanúbizonyság. Ez közhelynek tűnhet, mégis újból ki kell mondani a gépesített kommunikáció korában. Ugyanakkor nem szabad lebecsülni a sokféle műszaki segédeszközt sem. Pasztorációknak telítődött szórólapokkal és plakátokkal, gondosan megalkotott plébániai levelekkel, sztereofelszerelésekkel, bonyolult kamerákkal és video-berendezésekkel. Mindezeknek azonban csak másodlagos szerepük lehet. A mozgalmak tudatában vannak, hogy a szikrát csak a személyes tanúságtétel lobbanthatja fel.

Főleg a perszonalizisztikus gondolkodók bizonyították, hogy a hit közvetítése mennyire egzisztenciális. Egyikük, a francia Gabriel Marcel maga is konvertita volt, ezért különös tehetséggel tudta szóba foglalni a hit keresésének folyamatát.

A hithez vezető úton — mint megállapítja — az ember kapcsolatot teremt a TE-vel, akire rábizza magát. Ez a TE kétségkívül Isten: egyedül ő képes ennek a bizalomnak megfelelni. A hitét kereső ember így felel arra „a homályos, csendes meghívásra, amely ösztönzi a lelket, anélkül, hogy kényszerítené”. Ez az ösztönzés a személynek nemcsak a tudatáig, hanem a bensejéig hatol. Több, mint ötletszerű meghívás. Lényünk legmélyében jelent kihívást. Ezért csak egy másik lény legmélyéről származhat. Ha csupán érzokok hatottak volna rám, ténymegállapítások és objektív igazságok, akkor mindennemű odatartozás külsődleges maradna. El tudnám képzelni, de nem tudnám szeretni. Márpedig a hit csak akkor jelent mindenre kiterjedő bizonyosságot számomra, ha lényem belsejéig hatolt.

Hasonlóan sokrétű gondolatmenetet dolgoz ki a teológus Mouroux „Hiszek Benned” című írásában. Mouroux számára a hit a „három-személyes” Isten meghívására felel, aki Krisztusban egyetlen személyben jelentkezik. A krisztusi hit ezért tökéletesen személyes szerkezetű: részvételt jelent a Szentháromság életében, amely Krisztusban tárul fel.

Ez a személyes jelleg a hit közvetítésére is érvényes. Nem a szembeötlő jelképek; nem egy érvényes, de elvont igazság az, amely meggyőző; nem is valami hatalmas elv az, ami megnyerő. Mouroux szerint legalább ilyen fontos az, hogy „amikor az ember fokozatosan megismeri a jeleket, megérti a szavakat, akkor egyre inkább ragaszkodik a megismert igazsághoz. Ezeken a jeleken, szavakon, igazságokon keresztül ugyanis egy személyt keres és fedez föl, aki hívja őt és akinek válaszol.

F. X. Kaufmann bielefeldi szociológus 1979-ben könyvet adott ki, amelyben a hit továbbadásának problémáját taglalja. „A kereszténység önértelmezését a szociológia széles körben elismert elméleteivel és tételeivel, valamint a múlt és a jelen bizonyítható tényeivel kívánja új rendszerbe foglalni.” A „lelkiségi mozgalmak” kifejezést nem találtam meg könyvében. A szerző mégis olyan téziseket említ és olyan követelményeket dolgoz ki, amelyek — egészen más feltételezésekből — mindkét idézett francia szerző személyes közléseit igazolják, és ezáltal meglepően közelítenek a lelkiségi mozgalmak gyakorlatához. Nála is találunk olyan részleteket, amelyek — ezúttal szociológiailag megalapozottan — a mozgalmak apostolkodásának elméletét egészítik ki.

Kaufmann a hit terjesztését a következőképpen foglalja össze: „Bármely eszmei tartalom áthagyományozása szociológiai szempontból *személyes* társadalmi kapcsolatot feltételez. Az értékátvitel rendszerint a példásan élő személyekkel vagy csoportokkal való azonosulás útján történik. Ezáltal a krisztusi eszme tartalmi átadása olyan közelebről meghatározandó kommunikációs feltételhez kötött, amely többnyire kiscsoportszerű formában valósítható meg. Ehhez általában még az iskolai osztály is túl nagy létszámú. Úgy tűnik, hogy a kereszténység áthagyományozása a következő generációra társadalmi csoportok alakításához kötődik, bennük ugyanis a krisztusi gondolatvilág az élet értelmére világít rá.”

A társadalom mint feladat

A személyes kapcsolatok a hit közlésében és elmélyítésében igen fontosak a mozgalmak tagjainak belső tájékozódásában. Ezért gyakran keverednek a szektásság gyanújába. Sokszor szemükre vetik az elzárkózást; azt, hogy bár képesek belső atmoszférát teremteni és egyes embereket magukhoz kötni, a világról megfedelkeznek.

Ha a világban tevékeny hívő lép be egy mozgalomba, akkor az a társadalom szempontjából elveszett — állította néhány brazil püspök ez évi ad limina látogatásuk alkalmával.

El kell ismerni, hogy a mozgalmakkal való első találkozások idején fölmerülhet a világtól való menekülés gyanúja. Legfőbb kötelezettségük szemmel láthatóan a hit ápolása és a mindenkor közösség sajátos céljainak szolgálata. Ez azonban hosszabb távon visszahat a keresztény lét egészére. Nem igazak azok a vádak, hogy félnek a társadalomtól, hogy csupán szenteskedés az, amit tesznek. Önzetlen segítőkészség és a szociális szolgálatok vállalása jellemzi őket.

Sok példával bizonyítható ez. Ilyen a „Comunità Sant’ Egidio” tevékenysége. Ezt a közösséget római diákok alapították, első székhelyük a Szent Egidiusnak szentelt római templom volt, majd elterjedt Olaszországban és más európai országokban is. Rómában mintegy ötezer, főleg fiatal tagot számlál. Többnyire szociális problémákkal foglalkoznak. Körülbelül nyolcszáz idős szegény embert keresnek fel otthonaikban, mintegy 1500 gyermek és fiatal nevelését és iskolai oktatását végzik Róma külvárosi barakknegyedeiben. Fiatalok szünidei szórakoztatását szervezik, mozgáskorlátozottak számára három központot alapítottak Rómában, hetente kétszer 300 adag meleg ételt osztanak szét csavarógók között, gondoskodnak a cigányok orvosi ellátásáról stb. A legtöbb említett szociális szolgálatban együtt dolgoznak az állami vagy egyházi intézményekkel, személyekkel.

A Sant' Egidio közösség munkájától igen eltérő a „Comunione e Liberazione” (Közösség és Felszabadítás) tevékenysége, amely a keresztény gondolatvilágot a nyilvánosságban és a politikában kívánja érvényesíteni. Maga az elnevezés is cáfolja azokat, akik az új mozgalmakat befeléfordulással vádolják.

A CL mozgalmat olyan közéleti tevékenység jellemzi, amelyért a felelősséget kizárólag a mozgalom tagjai viselik, s ezáltal a püspökök közvetlen irányításától mentesen működnek. Elsősorban igen hatásos sajtóbirodalmat teremtettek. Három lappal rendelkeznek:

- a „Litterae comunionis” a tagság havi lapja, 60 000 példányban;
- az „Il sabato” hetilap; eladott példányszám: 85 000;
- a „30 giorni” havi lap; magazinjellegű, öt nyelven adják ki, a világegyház fontos eseményeiről tudósít.

A CL különleges kezdeményezése az úgynevezett „Találkozó a népek közötti barátságért”. A háromnapos találkozót 1980 óta nyaranta Reginában rendezik meg. 1986-os rendezvényük témája a kommunikáció volt. A *Time* szerint ebben az évben 90 000 négyzetméteres kiállítási területre 600 000 látogató érkezett. Kimagasló személyiségek is rendszeresen részt vesznek rajta: Lustiger párizsi; O'Connor New York-i; Fresno santiagoói bíboros; von Balthasar és Frossard teológusok; vendége volt a Földközi-tengeri országok több külügyminisztere is. Más mozgalmak példáját is könnyű lenne felhozni: a Fokolारे, a Schönstatt vagy a karizmatikus közösségi megújulás példáit.

Kétségtelen, hogy a keresztények küldetése sokféle. Senki se tartsa a mozgalmak különböző útjait egyedül járhatónak, és a tagságot ne tekintsék a keresztény elítélhez való tartozás feltételének. Mégis van egy közös vonásuk, amely csodálatot vált ki: társadalmi elkötelezettségük rendkívül igényes szellemi programban gyökerezik. Mentések attól az illúziótól, hogy korunk legsürgetőbb feladata a technika tökéletesítése, a funkcionáriusok és szakemberek megsokszorozása, a világi hatalom és az anyagiak gyarapítása. Inkább hangsúlyozzák a szellemi és a világi tevékenység kölcsönös függését.

Elmélyültebb és gyakoribb imádság

„Leggyakrabban azt kérdezik tőlünk: miért jön ilyen sok fiatal Taizébe? Testvéreimmel ilyenkor azt válaszoljuk: Igen keveset tudunk a „Miért?--ről...” — írja Roger testvér.

A franciaországi protestáns szerzetes-közösség látogatottságának kétségkívül fő oka a napjában háromszor tartott istentisztelet; az imaóra ünnepélyessége, a vonzó templombelső, a résztvevők lelki összeszedettsége, az imák és könyörgések életközelsége; végül a megnyerő, a zsinat utáni időben valóban stílusreemtő dallamok. Minden Taizét megjárt ember erről számol be. Olykor az ott-tartózkodás néhány napja alatt is megnyilvánult számukra az imádság és a liturgia gyógyító ereje. A Szentatya is azt hangsúlyozta három évvel ezelőtti látogatása során, hogy ez az imádság és a nyugalom helye.

Nemrégiben részt vettem a Katolikus Karizmatikusok Megújulás Kongresszusán az Egyesült Államokban. Ezt a 10 000 fő részvételével zajló találkozót szintén az imádság szelleme hatotta át. Ünnepélyes szentmisék, közös imádságok és közös Szentírás-előadások, gyónás alkotta a programnak több mint egyharmadát. Ez év januárjában az Arizona állambeli Phoenixben hallottam, hogy a „City of the Lord” közösség tagjai azon fáradoznak, hogy a város különböző útvonalain szomszédságokat alakítsanak ki; ezért házakat vásárolnak és elcserélik lakásaikat: a szomszédoknak így módjukban áll reggel negyed hétkor, munkába indulás előtt a Laudest imádkozni. Egyik esti látogatásomkor az „Emmanuel” Karizmatikus Közösséghez tartozó római család megkért, hogy négy gyermekükkel együtt (öttől tizenkét évesek lehettek) mondjuk el az esti imádságot. A régi római házban élveztek egy ajtóval ellátott fülkéhez. „Itt volt azelőtt a kemence. Házioltárrá alakítottuk át” — szolt az apa. Kinyitotta az ajtót, meggyújtott egy lámpát, s

tekintetem a feszületre, a Madonnára, szentképekre, virágokra és gyertyatartókra esett. Itt mondtuk el közösen az esti imádságot, Istent dicsérve és hálát adva visszatekintettünk az elmúlt napra, és szabad fohászokat mondtunk.

A házi szentély gondolata jutott akkor eszembe, amelyet a Schönstatt mozgalom alapítója, Josef Kentenich atya már régebben szorgalmazott. 1948 körül írta Brazíliából: „Fogja az Istenanya képét és állítsa fel lakásának díszhelyén... Ha tevékenységünk áldott, akkor vélhetjük, hogy házunk apró mágnesként hat. Erő sugárzik ki belőle, mely egyes embereket magához vonz... úgyhogy kis szentélyünk nemcsak magunk, hanem a legtávolibb környezetünk számára is vonzerőt jelent...” — írja Kentenich atya.

Hasonló élményem volt a CL-fiatalok körében. Múlt év őszén reggel nyolc órakor betértem a római Műszaki Főiskola közelében lévő San Pietro in vincolo templomba. Az egyik sarokban egy csoport zsoldárokat mondott. Tanítás előtt minden reggel itt találkozni közös Laudesre.

Végezetül a legfiatalabb mozgalomról, az újkatekumenátusról szólnék. Kiko Arguello festő alapította körülbelül húsz éve Madrid nyomornegyedében. Először cigányok között terjedt. Elsődleges feladatának a hittől távol állók megtérítését tekinti.

A korai keresztények katekumenátusához hasonlóan ez a mozgalom valószínűtlenül hosszú utat kíván meg tagjaitól: körülbelül tizenhat évig tart a közösségbe való beilleszkedés. Hetenként legalább kétszer találkoznak. Az ilyen kívánalmak a modern egyházak szemében túlzott követelménynek számítanak, és ellentmondanak a felnőttnevelés lélektani törvényeinek is. Mégis teljesítik. Ezt bizonyítja a világban élő körülbelül 400 000 tagjuk és sokuk példamutató evangelizációs tevékenysége.

Az újkatekumenek útja több szakaszból áll. Ezek végén a tagok vizsgát tesznek: a közösség vezetői — papok és laikusok — elbeszélgetnek velük, hogy felmérjék: a jelölt lelkileg érett-e a következő szakaszba való belépésre.

Mintegy hat év múltán következik a megbízás az imaszolgálatra; ekkor adják át a Zsoldárkönyvet. Ezáltal az egyén vállalja a Laudes és Vesperás naponkénti elmondását, elmélkedést a napi evangéliumról, valamint a Matitunum-szövegek olvasását, illetve a csendes, személyes imádság gyakorlását. Ez a „Camino” így az imádság iskolájává válik.

Végül igen értékesek azok az impulzusok a lelkeségi mozgalmakban, amelyek kellő súlyt, rangot és mélységet adtak az imádságnak. A „Dominum et Vivicantem” című, Szentlélekről szóló enciklikájában így ír a Szentatya: Ezekben az években növekszik „azon emberek száma, akik a mozgalmakban és az egyre jobban elterjedő csoportokban mindenek fölé helyezik az imádságot, és ebben lelki megújódást keresnek. Ez jelentőségelteljes és biztató jel...” (Nr. 65)

A mozgalmaknak valóban sikerült jó néhány embert az élettelen imádságformák zsákutcájából az élő Isten személyével való találkozáshoz vezetni. Ráadásul olyan korban emlékeztetnek Istenünk eljövételére Jézus Krisztusban, amelyben a pelagiánus tevékenységláz és a magabiztos teljesítményközpontúság csábítja a keresztényeket.

A lelkeség fellendülésének ára

A lelkeségi mozgalmakban mélyen hívő emberek vannak. Úgy látszik, Isten erősebben meghatározza életük folyását; ítéleteikben és elhatározásaikban egyértelműbben követik szavát, és készségesebben követik az evangelizáció szellemét. Beszámolóik alapján azt a benyomást keltik, hogy legalább olyan buzgók a hit terjesztésében, mint a misszionárius szerzetesközösségek. Mindazonáltal ne tekintsük a buzgókat elhamarkodottan vakbuzgóknak, mert nem a prozelitizmus a legjellemzőbb rájuk; elsősorban a hitből fakadó jóakarattal indítja őket evangelizálásra.

Az apostolkodáshoz minden törvényes eszközt felhasználnak: életük példáját, amely

által embertársaikat felebarátukká teszik; a szentségeket közös örömben ünneplik; olyan jelekkel és vallásos kultúrával élnek, melyek a misztériumra utalnak; istentiszteletük ünnepélyes, nem pedig mechanikus rítus; a hit kifejezését és követelményeinek ismeretetését mai nyelven végzik; a katekizisekben és az igehirdetésben részletesen feltárják a Biblia üzenetét; közösséget szerveznek, illetve felvételüket kérik ebbe, hogy a hívő közösség erősítse Isten szavát; állandóan kérik Istent, nyissa meg embertársaik szívét.

Senki sem csodálkozik azon, hogy a hit elmélyítésére irányuló többéves munka egyre mélyebb nyomokat hagy e csoportokban: a laikusok egyre inkább vágnak arra, hogy azok is újból felfedezzék az Evangélium gazdagságát és segítségét, akik ez idáig csak felszínesen éltek meg, vagy egyáltalán nem. Mindez — szerencsére — az Egyház javát is szolgálja.

Hildesheimi látogatásom alkalmával Homeyer püspök említette, hogy püspökségében az összlakosság öt-hét százaléka hívő. Ebből a katolikusok aránya húsz százalék. Vagyis *egyetlen* elveszett bárányból kilencvenöt lett. Európa evangelizációja, miként azt II. János Pál pápa az utóbbi időben többször megfogalmazta, sürgős feladat. Így támadt az újkatekumenek körében a gondolat: „Észak-Európa pogányait keressük fel.” Ők, akik jobban ismerik a világ nyomornegyedait a legtöbb tudós szociálreformernél, tudják, hogy nem szabad megelégednünk a még nagyobb nyomorról: az Istentől való távolság nyomorúságától. Ezért szeretnénk családokat küldeni a Krisztustól eltávolodott külvárosokba vagy országrészekbe, hogy a helyi egyházzal összhangban előkészítő evangelizálásba kezdjenek. Később követhetné őket a közösség számos, jelenleg a képzésben részt vevő seminaristája.

Kedvező eredményt hozott annak vizsgálata, hogy a laikus csoportok készek-e az előkészítő evangelizációra: két éve részt vettem egy találkozón Abruzzóban, ahol mintegy 650 régebbi „Camino”-tag gyült össze Olaszországból és Franciaországból. Huszonnyolc házaspár önszántából késznek mutatkozott erre a kalandra. A huszonnyolc házaspárnak összesen 105 gyermeke volt, családonként nem volt ritkaság a négy-öt gyermek, ami tekintélyes szám.

A pionír-családok apái nem munka nélküli álláskereső: az egyik a bari Városi Színház igazgatója, kettő jó hírű építész, van köztük idegsebész, építészmérnök, jó beosztású államigazgatási tisztviselő. Családjukkal együtt valamennyien megváltak az anyagi biztonságtól és útnak indultak.

Magától értetődő, hogy az ilyen emberekkel való találkozás fölkavar és boldoggá tesz, mivel akarva-akaratlanul átformálja kishitűségünket és kispolgári kereszténységünket. Szavak nélkül vallanak arról, hogy az apostolkodás nem lehet normák és szerződés szerint végzett kenyérkereső munka, hanem apostoli áldozatot követel. Nyilvánvalóan nem követik azt a fajta lelkipásztori stílust, amely „apostoli óvatossággal” védőpajzs mögül „evangelizál”.

Néhány éve hallottam először a „Tizek csoportja” elnevezésű kezdeményezésről a bassanói San Croce plébánián. Ennek tagjai — a csoport ma már körülbelül száz férfiból és nőből áll, akik normális hétköznapi életet élnek és a legkülönbözőbb társadalmi osztályokból származnak — ima és áldozat útján meg akarják nyerni városuk számára Isten jóindulatát, ezenkívül főleg a papok és püspökök megszentelődéséért és a fiatalság megváltozásáért imádkoznak. A „Tizek” elnevezés a szodomai tíz igazra utal (Ter 18, 23). Ha Isten megtalálja ezeket, a város megmenekülhet. A bassanói férfiak és asszonyok azt szeretnék, hogy Isten feltételei ma is teljesüljenek: hogy áldozat és imádság által rájuk is vonatkozzék Isten Ábrahámnak tett ígérete.

A „Tizek csoportjának” impozáns példaképei vannak. Olyan fiatalok alapították, akik plébánosuk, Don Didimo lelki vezetésével a második világháború vége felé magukévá tették az áldozatvállalás eszméjét. Észak-Itáliában tombolt a háború és a fasiszmus. Nap mint nap aratott a halál — a San Croce fiataljai között is. De az ő körükben nőtt az

elszántság: a szokásos könyörgést és vezeklést korlátozott lehetőségnek érezték. Ezért hat-hét fiatal arra vállalkozott, hogy egész és teljes részt kérjen az Úr megváltó művében: egymástól függetlenül felkeresték plébánosukat, és elmondták neki, hogy életüket Krisztus példáját követve Istennek ajánlották fel áldozatul. A plébános később feljegyezte történetüket. Könnyezve mutatta nekem a fiatalok fényképeit lakása falán.

Íme Guido Reveloni története:

„1945 áprilisában találkoztam vele utoljára. -Azért jöttem, Atyám, hogy igen fontos dolgot beszéljünk meg. A háborúnak vége, napjaimat latin és görög tanításával töltöm. Szép feladat, de ezt a Krisztus-hirdetés eszközévé szeretném tenni. Tanítványaimat Isten tiszteletére szeretném vezetni. -Bizonyára úgy érezte, túl sokat beszélt, ezért így szólt: -Kérem, vezessen az életszentségre.-

-Szándékok csodálatra méltó. — feleltem. -Kezdd el elmélkedő imádsággal. Minden reggel szánj rá egy negyedórát.-

Mire ő: -Líceumi hallgató korom óta minden reggel így imádkozom a szentmise és szentáldozás előtt.-

-Dehát mire tanítsalak, kedves Guido? — szaladt ki a számon.

A derék Guido így felelt: -Szeretném legyőzni a szenvedések eltűrésének terhét. Belátom ennek hasznát és hatékonyságát, de a fájdalom keserősége elcsüggeszt. Úgy érzem, nem vagyok elég nagylelkű.-

-Tűlzol, válaszoltam. -Jól tudod, hogy a ricinusolaj jót tesz, és azt kívánod, hogy ínyed a keserűt édesnek érezze. — Egyébként Jézus is félt a kínoktól. Azonban, hogy megbarátkozz a fájdalom gondolatával — mivel ismered hatását —, szerezz egy kis keresztet, és ha teheted, naponta egyszer járd be vele a keresztutat.-

A fiatalember bal zsebében tartotta kezét, kihúzott egy fészületet és így szólt: -Négy éve mindennap követem Jézust a Kálvária hegyére.-

Elámultam. Tudtam, hogy Guido milyen jólelkű, de ez minden képzeletemet felülmúlta.

Mielőtt kiment, így szóltam: -Guido, félsz a haláltól? -Nem. — felelte.

-Annál jobb. — mondtam. -Úgy gondolom, hamarosan elér a halál, mert érett vagy a mennyek országára. Ha bekövetkezik, gondolj rám és a *Tizek csoportjára*.-

Órákkal később láttam újra az én Guidómat: egy cserje alatt, szétzúzott mellkassal és rúgásoktól szörnyen eltorzult arccal. És sírva ismételtem magamban: -Mert te, Guido, érett vagy a mennyek országára.-

Ezek megható történetek, amelyek elnémitják az embert. Mert a bűnnel és a megváltással való szembesüléshez, Isten titkával való találkozáshoz nem kell kommentár. De nem találjuk-e meg már a nagy *Antiochiai Szent Ignác*nál (†107 körül) e fiatalok életszemléletét? „Hagyjátok, hogy a vadállatok eledele legyek, melyek által lehetséges számomra Isten elérése. Isten gabonája vagyok, akit a vadállatok fogai örölnék meg, hogy Krisztus tiszta kenyérének bizonyuljak” (a Rómaiakhoz írt levél). Ez az ökeresztény vértanú-püspök a helyettesítő áldozatvállalás példaképe. A Krisztus követésére irányuló ténykedés nem zárul le ott, ahol az emberi cselekvés szükségképpen véget ér, hanem Krisztus szenvedéséhez és halálához hasonulva még intenzívebbé és hatékonyabbá válik, sőt akkor válik igazán döntővé.

Mint az egyházi szolgálatok megítélésében általában, itt is nehéz apostolkodásuk tulajdonképpeni forrását felismerni. Így „távozott” el az Úr a keresztthalálba — hogy a Lélek adományában részesítsen bennünket. Ezt Szentatyánk sokoldalúan és nagyon meggyőzően fejtette ki a már említett enciklikájában.

Aki komolyan keresi a romboló szekularizmus ellenszerét, annak meg kell hajolnia a Lélek előtt — azzal a hitbizonyossággal, hogy „a lélek a megigazulásban él. Ha pedig bennetek lakik annak Lelke, aki feltámasztotta Jézust a halálból, ő, aki Krisztus Jézust feltámasztotta a halottak közül, halandó testeteket is életre kelti bennetek lakó Lelke által” (Róm 8, 10—11).

Az egyház: mozgalom — mozgalmak az egyházban

Az egyházi mozgalmak „kétségtelen újdonságot jelentenek, amelynek jelentőségét meg kell értenünk Isten Országá szempontjából”. II. János Pálnak e szavai szolgálnak vezérfonalul előadásomhoz, amelyben a mozgalmak jelenségét nem annyira külsődleges jelentőségük szempontjából igyekszem értelmezni, mint inkább olyan valóságként, amely hatékonyan hozzájárul a mai egyház megújulásához. Gondolatmenetemben kizárólag II. János Pál különböző szövegeiből indultam ki, nem személye magasztalásáért, hanem azért, mert a mozgalmak témája történelmileg az ő tanításában nyert minden kortárs püspöknél tágabb teret.

1981. szeptember 27-én a pápa nemcsak azzal döbbsentette meg az egyházi mozgalmak vezetőit, hogy beszédét a szentmise elején intézte hozzájuk, hanem legfőképp azokkal a kifejezésekkel, amelyeket használt. A szertartás bevezető szavai után így szólt: „Mint jól tudjátok, az egyház — mozgalom.” Úgy tűnt, hogy jól ismert dolgot említ, pedig olyan hasonlatot használt, amely tartalmában nem volt teljesen új, de egészen eredeti a használt elnevezés. Így a mozgalmak számára hasznos elmélkedések kiindulópontjává vált, egyrészt az egyház eseményének kiindulópontja tekintetében, másrészt a mozgalmak történelmi-teológiai értéke felől.

Ezt a találkozót két egyházi mozgalom szervezte meg: a lengyel *Hit és Fény* (ismertebb nevén *Oázis*), amelynek alapítója a lublini teológus, Franciszek Blachnicki és az olasz *Comunione e Liberazione*, amelyet szintén egy pap, Luigi Giussani alapított. Ők hívták össze az egyházzal szerzett tapasztalatuk értelmezésére azokat a csoportokat és közösségeket, amelyek elterjedtsége meghaladta a helyi vagy országos szintet. Végül is hűsz különböző közösség vett részt ezen. Nem mindenki vállalta a „mozgalom” elnevezést, így az *Opus Dei*, a neo-katekumenális közösségek ezért nem is fogadták el a meghívást. (Az 1987-es második találkozón azonban már ők is részt vettek.)

E tény nem mellékes. Megvilágítja, hogy a „mozgalom” — a szó igen elterjedt az olcsóbb publicisztikában, de ott nem specifikus egyházi valóságok jelölésére szolgál (ezeket csoportoknak, közösségeknek, társulásoknak is nevezzük) — azt a mozgalmasságot jelöli, amely az egyház testét jellemzi, és már a II. Vatikáni zsinat idején XXIII. János „aggiornamento” szavával jelölték. Az „aggiornamento” töve a „giorno” (nap), latinul „dies”, és ennek eredeti jelentése fény. Így az aggiornamento szó Krisztus fényességének láthatóbbá válására utal. Krisztus: *Lumen Gentium*, a népek világossága, az aggiornamento tehát a Krisztussal való igazabb azonosulást, az ő termékenyebb, megragadóbb sugárzását is jelenti. Akik az utóbbi években igyekeztek felmérni a mozgalmak és célkitűzéseik változatosságát, rájöttek, hogy mélyebbre kell ásni az egyszerű osztályozásnál.

„Mint jól tudjátok, az egyház mozgalom — jelentette ki a pápa —, legfőképp pedig titok, az Atya örök szeretetének titka, az Ő atyai szívének titka, amelyből a Fiú és a Szentlélek küldetése kezdetét veszi.” II. János Pál itt a *titok* fogalmához nyúl vissza, amire a zsinatnak az egyházzal szóló tanítása épül, s ami az egyházzal szóló konstitúció címét is adta.

„A titok: Isten elrejtett és örök élete, amely az ember történelmében alkotásként és újjáalkotásként nyilvánul meg, és Krisztusnak, valamint az egyháznak az arcát ölti magára.

Ennek a mozgásnak az eredete Isten kezdet nélküli idejében rejlik és bejárja az emberi

történelmet. Olyan mozgás ez, amely a Kezdetben teljesen benne foglaltatik, és amely éppen e kezdetnek újrafeltárása a föld összes színterén és az idő minden pillanatában.

Olyan mozgás ez, amely Isten szívéből indul és az ember szívébe érkezik, s e megújult szívből indul ki újra, hogy besugározza és átalakítsa az ember életének újabb területeit.

Az egyház, amely ebből a küldetésből származik, *in statu missionis* található; olyan mozgás, amely a szívekbe és az elmékbe hatol. Olyan mozgás, amely belevesi magát az ember és az emberi közösségek történetébe. Az egyház mozgalmainak magukban tükrözniük kell annak a szeretetnek a titkát, amelyből az egyház született és folytonosan születik.”

A pápa mindig is különleges figyelmet szentelt a mozgalmaknak. Nem speciális feladatra szánt speciális erőket tartja a mozgalmakat, amilyenek egykor az Actio Catholica specializált mozgalmak voltak. Az egyháznak arra a készítésére gondol, hogy folytonosan újjászülethessen egyre újabb emberek és kultúrák szívében. Ezért érzi sürgetőnek azt, hogy az emberek fölfedezhessék a hit időszerűségét és vonzóerejét. Mert a hitnek életformává is kell válnia, képessé arra, hogy az „emberéletnek új formákat adjon”. E teljességre törekvést legfőképpen azokban a társulásokban látja, amelyeket egyszerűség kedvéért mozgalmaknak nevezünk; olyan szóval, amely egyrészt kevesebbet, másrészt többet mond, mint amit kifejezni szeretnénk vele. Kevesebbet, hiszen vannak olyan közösségek, amelyek nem vállalják magukra ezt a szociológiai terminust, mégis ezt a lelki tapasztalatot élik. Ugyanakkor többet, mint egy külsődleges társaságot leíró kifejezés, hiszen utal arra a mélyen rejlő és mégis látható tényre az egyház történelmében, amit az alábbiakban elemzünk.

„A mozgalmaknak tükrözniük kell magukban ennek a szeretetnek a titkát.” Egyetlen mozgalom sem azonos az egész egyházzal, de ha valóban egyházi akar lenni, nem szorítkozhat arra, hogy csak az egyház tapasztalatának egy részletére hagyatkozzék: arra van hivatva, hogy az egyház teljességét fejezze ki és arra neveljen.

Moreira Neves, aki akkor a Püspöki Kongregáció titkára volt, ma pedig Brazília bíboros primása, ugyanezen a találkozón ezt mondta a Szentatya beszéde előtt:

„A mozgalmak akkor teljes értékűek, ha elmélyült kapcsolatuk van az egyház titkával. Ezért minden mozgalomnak tudnia kell azt, hogy nemcsak elvileg tartozik az egyházhoz, hanem annak része, pontosabban tükröződése... Az egyház minden mozgalomtól teljességet vár.”

A II. Vatikáni zsinaton tisztázódott, mire van igazán szüksége az egyháznak: nem aprólékos okoskodásokra, mint azt az ötvenes évek laikus teológiája művelte, hanem éppen a keresztségi hivatás újrafelfedezésére, amely minden egyes hívőt érint Isten egyetlen népében.

A zsinat a keresztyén életet állította középpontba, azt az általános papi hivatást, amelyet a keresztségben minden hívő megkap, természetesen anélkül, hogy tagadná különbözőségüket a papi rendhez tartozóktól. De a papságot is Krisztus teste egészében szemléli.

Krisztus egyetlen és mindig egyazon Lelke a történelem különböző körülményei közt különböző temperamentumokat és személyiségeket érint meg. Ilyenkor különböző és mindig új választásra készíti őket, az egyetlen Úr mindig új megtapasztalására. Így hozza létre, Szent Pál paradoxonával élve, az Úr megtestesülésének eseményét az időben az Ő eljöveteleig (Kol 1, 24). Így érthető, miért beszélhetünk egyetlen keresztyén lelkiségről: a hívő szívében a Szentlélek által elindított életről.

Minden hiteles lelkiség az adott korban Krisztus életének kifejezéseként születik, és bár soha nem fejezheti ki ezt a létet annak teljességében, törekszik teljessértékűen, nem pedig részlegesen vagy egyoldalúan részt venni benne és kifejezni azt. Így kívánja Szent Benedek, hogy semmit ne helyezzünk Krisztus szeretete elé, Szent Ferenc pedig, hogy az Evangéliumot *sine glossa* éljük meg: mindenki a saját egyedi próbálkozásában a totalitást akarja tükrözni.

A lelkiség felől vizsgálhatjuk meg a mozgalmak életének szubjektív oldalát a pápa üdvözlő szavai alapján: „A mozgalmak Isten népében, az egyházban azt a mozgást fejezik ki,

amely az ember válasza a kinyilatkoztatásra, az Evangéliumra; azt a mozgást, amely a hozzánk közelítő Isten felé indít bennünket.”

Erről szól a pápa egy másik alapvetően fontos beszédében is. A *Comunione e Liberazione* születésének 30. évfordulóján mondott beszédében a pápa a mozgalmak karizmatikus és reformáló oldalát világította meg: „Vegyük észre, hogy a Lélek a mai emberrel is folytatni akarja azt a párbeszédet, amelyet Krisztusban kezdett meg az Isten, ezért indított a kortárs egyházban annyiféle mozgalmat. Ezek a jelei annak a formaszabadságnak, amelyben az egyetlen egyház megvalósul.” Vegyük észre, hogy az embernek Isten felé irányuló mozgását a pápa Szent Agoston nyomdokán járva, hármass mozgásként értelmezi. „Mozgás saját bensőnk felé, saját lelkiismeretünk, saját szívünk irányába”, „mozgás az emberek felé, azok felé, akiket Krisztus életünk útjára helyez”, és „mozgás a világ felé, amely szakadatlanul várja a maga számára Isten fiainak kinyilatkoztatását”.

Azért idéztem teljes egészében a Szentatya üdvözlétének ezt az utolsó részét, mert nagyon tisztán világítja meg a mozgalmakat életető, teljességre törekvő felfogást. Nem úgy érzik, hogy egy bizonyos embertípushoz szól küldetésük, hogy az egyházi stratégia még szabadon hagyott tereit foglalják el, vagy hogy egy körülhatárolható dologgal kell foglalkozniuk (ima, nevelés, szociális gondoskodás stb.) — hanem életük teljes átalakítására törekcszenek mindenféle környezetben és létük minden dimenziójában.

Pápasága elején II. János Pál ezzel a felszólítással fordult a világhoz: „Nyissátok meg a kapukat Krisztus előtt!” És felsorolta a személyes és társadalmi élet mindazon területeit, amelyeket át kell itatni az Üdvözítő jelenlétével. A mozgalmak e program megvalósulását jelentik.

Krisztus már a kezdetek óta olyanok által jutott el az emberekhez, akiket megragadott az Ő személye, Életükkel, valóságfelfogásukkal az emberekhez, a léthez való viszonyukkal Krisztus arcát tették láthatóvá és vonzóvá. Ezek az emberek létrehozták maguk körül az őket követők csoportját — nagyot vagy kicsit, közelit vagy távolit, ismertet vagy ismeretlent: más szóval mozgalmat. Ez az egyház belső dinamikája. Mindannyian emlékezünk azokra az epizódokra, amelyek egyengették az utunkat az érettebb, tudatosabb, élőbb hit felé, és ugyanakkor felfedték szemünk előtt emberi hivatásunk, személyes adottságaink mélységeit.

Élete végén Jézus kettős paradózist hajt végre: elküldi a Szentlelket és elküldi az apostolokat (ld. Jn 15, 26—27). Ez a két küldetés nem állítható párhuzamba: kölcsönösen egymásban léteznek, egymás erejét és értelmét jelentik.

A Szentlélek bennünket is az egyházi intézmények, az apostolok és a szentségek útján ér el. De ez az objektív adomány temperamentumunkban és adottságainkon átszűrődve, szubjektív karizmává válik; olyan ajándékká, amely a hit valamilyen sajátos hangsúlya révén hív a teljességre. Ez jól látható például századunk pápáinak történetében, amennyiben Péter objektív karizmája a Gondviselés által adott igen különböző érzékenységekben szubjektívizálódott, s lett így „Angyali Pásztorunk”, „jó pápánk” stb.

Mindez látható II. János Pálban is, akiben egy nemzet történelmének karizmája az univerzalitásra való nyitás konkrét pontjává lett. Ez a dinamizmus azonban már a kezdetekkor, már az apostoli időkben is felfedezhető. Szent Pál a titokzatos találkozások kezdőpontja volt. Ez aztán más személyeken keresztül folytatódott: rájuk bízta magát, s ez személyes kapcsolatokat hozott körülötte létre, amint erről az Apostolok Cselekedetei tanúskodnak. Olyan személyessé válik benne ez a találkozás, hogy „Pál evangéliumáról, az én Evangéliumomról” beszélhet, ami nem különbözik Krisztusétól, hanem annak továbbadásáról Saul temperamentumán, érzékenységén, személyiségén átszűrve (pl. Gal 1, 6—7; 2 Tessz 2, 13—14). Így volt ez Jánossal, Mátéval, Lukáccsal is: mintegy optikai prizmává váltak, amelyen keresztül elér hozzánk Krisztus fényessége. Nem állhatunk meg a prizmánál, de csak rajta keresztül látjuk a fényt.

Néhány év óta került a teológiai viták középpontjába a karizmák témája; állíthatjuk, hogy ez

azoknak a pneumatológiai munkáknak köszönhető, amelyek a II. Vatikáni zsinat nyomán a teljességre törekvő egyháztannal foglalkoztak, és Amerikát követően a 70-es években Európában is megerősödő karizmatikus megújulással is közvetlen kapcsolatban vannak.

A Szentatya, visszaulva a rendkívüli Püspöki Szinodusra, kijelentette: „... az apostoli mozgalmak... ezeken a karizmatikus adományokon alapulnak, amelyek a hierarchiával — a felszentelt papsággal — együtt a Szentlélek ajándékaihoz tartoznak, amelyekkel az egyház, Krisztus jegyese ékeskedik.”

A Szentatya odáig ment, hogy kijelentette: „az egyházban az intézményes mellett a karizmatikus jelleg, vagyis a hierarchia mellett a különböző társulások ko-esszenciálisak, és bár különböző módokon, de együtt segítik az életét, megújulását, megszentelődését”. Különösképpen érdekes az a tény, hogy bár az „egyházi mozgalmak” kifejezés nem található sehol a zsinati szövegekben, sőt a legújabb Kánonjogi Kódex sem él vele, legalábbis szó szerint nem, a pápa úgy tartja, hogy „a zsinati dokumentumokban egyértelmű utalásokat találunk az egyházi mozgalmakra, különösen ahol kijelenti: a Szentlélek a legkülönbözőbb hívek között speciális kegyelmeket oszt szét, amelyekkel alkalmassá és késszé teszi őket, hogy különböző művekben és hivatalokban ténykedjenek, amelyek az egyház megújulása és nagyobb elterjedése szempontjából hasznosak lehetnek.” (LG 12)

Nemcsak a pápa tanítása köti össze a mozgalmak valóságát a karizmák és az egyház megújulásának témakörével. Az 1987-es Püspöki Szinodus beszél a karizmákról; azokról az adományokról, amelyeket a Szentlélek oszt szét, hogy éljünk vele az emberek javára és az egyház épülésére. A karizmák annyiban vannak hasznára a bennük részesülőknek, amennyiben az egyházat építik.

A karizma és az intézmény nem egymás alternatíváit jelentik; a *kapcsolat kölcsönös*, amint azt a pápa is kifejtette: „A hiteles mozgalom olyan, mint az intézmény éltető Lelke. Nem alternatív struktúrát jelent, hanem egy jelenlét forrását, amely folyamatosan újraalkotja a történeti és egzisztenciális hitelességet.” Ezért nem lehet rivalizálás a két oldal között, hiszen az „hátrányos az egyház egysége és küldetése hihetősége, s így a lelkek üdvössége szempontjából is”. Annál inkább szükséges az együttműködés igazságban és szeretetben, miközben mindkettő a maga feladatát végzi. Itt valóban számos nehézségre bukkanunk, bár nem akkorára, mint ahogyan a tömegkommunikációs eszközök állítják.

Csomópontjaik a következőkben foglalhatók össze. A mozgalmak érezzék át, milyen feszültséget keltenek az egyház életében. Nemzetköziségük jelzi: annál hatékonyabb egy törekvés napjainkban, minél inkább világméretben vizsgál minden emberi problémát. Ezért van az, hogy a mindenkor pápa, mint a püspökökön alapuló egyház egységének hordozója, az évszázadok során soha nem hagyta figyelmen kívül azokat az egyházi megújulásra vezető erőket, amelyek mindig radikálisan és az egyetemességre törekedve léptek föl.

A mozgalmak történetét leírhatnánk úgy is, mint a szentek történetét: nincs is más lehetséges optika az egyház történelmének olvasásához. Ha megfigyeljük a keresztény életszentség néhány archetípusát, amelyek Európa és a világ történelmében maradandó nyomot hagytak, fölfedezhetünk néhány érdekes közös vonást — segítségükkel jobban megérthetjük napjaink történelmét.

Minden mozgalom kezdetén valamilyen eseményt találunk: valamilyen kiválást. Benedek elhagyja Rómát, mert rájön, hogy annak a világnak a napja már leáldozott; Ferenc elhagyja a családját és városát; Ignác kiválik a hadseregből, hogy egy másik sereg harcosává váljon. Ugyanez érvényes minden mai mozgalom alapítójára is. A szentek azonban nem külső kényszer, hanem belső késztetés hatására mozdultak, és nem azért, hogy új rendet alapítsanak: szinte anakronisztikus megkérdezni, mi a specifikuma a belőlük születő műnek az egyházban. Egyszerűen és egészen Krisztust akarják követni; olyan iskolát akarnak létrehozni, amely Őt szolgálja. Bár a szentség teljességgel ingyenes adomány, mégis a szent alapítókön keresztül zajlik az egyház életének megújulása.

A szent alapítók a világ és az egyház történetének fontos pontjain jelennek meg. Benedek akkor tűnik fel, amikor a Római Birodalom véglegesen lehanyatlott, és vele — úgy látszott — a teremtett világ is. Ferenc a modern kor kezdetén jelenik meg, amikor újraéled a városi kultúra, és az egyháznak meg kell szabadulnia a feudális világszemlélet szorító kötelékétől. Ignác a protestáns és a francia forradalom között bukkan fel, amikor a polgárság véglegesen kezébe kaparintja a hatalmat; amikor új hadseregre van szükség, amely ügyesen és elszántan fellép az új világ és az új hatalmak ellen.

Az egyházi mozgalmak olyan pillanatban születnek, amikor a szekularizáció közepette a keresztények hivatásuk gyökereit kényszerülnek újra megkeresni, hogy új találkozásra legyenek képesek a kultúra, a művészet, a munka világával, szemközt azzal a modernizmussal, amely az egyházon kívül, ha nem az egyház ellenére épült.

Az egyház mozgalmainak megítélése tekintetében tanulságos a katolikus akció története, amely a múlt század közepétől jelentősen befolyásolta Európa történetét. Ez különféle pozitív és negatív események hatására kezdődött: az egyház világi hatalma felbomlott Itáliában, és a jelenlét új formáját keresték; visszatértek a liturgia, az egyházatyák, részben a Biblia forrásaihoz, amelyek a romantikus filozófiák és az I. Vatikánumot megelőző és követő munkák hatására az egyháztan átdolgozására vezettek. Az egyház végül is az Actio Catholica létrehozásával válaszolt azoknak, akik a hívőknek a világi életből való kiszorulására rádöbbenek. Ezt az elidegenedést a modern kor érlelte meg: eltávolította a megélt hitet a tudományos munkától vagy a munka világától; mindennek a mai napig viseljük a következményeit. Az Actio Catholica különböző szinteken szerveződött: a nevelés terén minden rendű és fokú iskola létrehozásával, a szociális szférában kooperatív és önszerveződő formákkal, politikai téren a különböző országok közéletében való részvétellel.

Eközben érlelődött az úgynevezett „laikus teológia”, amely megkísérelte visszaállítani a régi helyükre a világiakat az egyházban, szinte mindig a klérustól vagy a szerzetesektől elvett helyekre. A laikusok így váltak olyanná, akik nem tudták megtenni, amit a klérus tehetett, de megtehették azt, amit a klérusnak nem volt szabad. Nem tartoztak a papi rendhez, és a világban élhettek. A „laikus teológia” felébresztette az egész egyházban a felelősségérzetet, s ez az egyház egész testét átjárta. De nem jutott el olyan mélységekhez, mint a zsinat. Nem arra figyeltek elsősorban, ami megkülönböztetheti egymástól a keresztényeket, mint inkább a közös vonásokra és törekvésekre, meghagyva a különbségeket. Mi volt az a kincs, amelyet mind egyformán kaptak az Úrtól és ami ugyanakkor méltóságuk, emberi tartásuk, reményük forrása volt? Az a legértékesebb dolog, amelyet minden embernek, testvéreiknek szerettek volna továbbadni? Ez a kincs a közösség volt, a *keresztségben nyert méltóság társadalmi kifejeződése*.

Az új egyházi mozgalmak átérzik annak felelősségét, hogy mindenki első vonalban küzd. Bennük a pap úgy gyóntat és úgy miséz, hogy nincs felsőbbrendűségi érzése, az apa és az anya átérzik a szentségek szükségességét, de saját hivatásuk nagyszerűségét is. Ami egybeköti őket, az éppen a keresztség tudata, amelyre hivatásuk alapul, s amely különböző életformában nyilvánulhat meg. A Zsinat volt az, amely a megújító karizmákról beszélt, amelyek minden időben új gyümölcsöket hoztak az egyéni és közösségi élet ezernyi formájában, laikusok és szerzetesek között egyaránt.

Az Úr mindig támasztott egyházában embereket, akiknek volt erejük megújítani az egyház életét és tanúságot tenni szépségéről a világ előtt. Istennek mindig emberekre volt szüksége, hogy megvalósítsák azt, ami mindig új és mindig ősi. Napjainkban is Ő választotta az új közösségek vezetőit, az apostoli egyház nagy ajándékaként, hogy mindnyájunknak könnyebb legyen megélnie a keresztséget, vonzóbb legyen Krisztussal találkozni és az emberek számára édesebb legyen engedelmeskedni az Ő egyedüli uralmának.

Az egyház a helyi közösségekben

A kisközösségek helyzete az egyházban

A keresztény helyi közösségek egyházi jellege és az egyetemes egyházhoz fűződő viszonya rendkívül időszerű kérdés. A II. Vatikáni zsinat óta hazánkban és külföldön egyaránt erősen megnőtt az érdeklődés ez iránt, nemcsak a teológusok, hanem a lekipásztorok és főleg a fiatalabb hívők körében. Az érdeklődés oka általában az egyházhoz tartozás tudatának növekedése a lelkekben, valamint a hívő vagy a hitet kereső fiatalok kisebb-nagyobb csoportjainak szaporodása az egyházi, lelki és társadalmi mozgalmakban és a mozgalmakon kívül. Mint ismeretes, a zsinat foglalkozott a helyi egyházak jelentőségével, s ezzel kapcsolatban — ha nem is részletesen — a kisebb helyi közösségek egyházi jellegével. A keresztény egység szempontjából sem jelentéktelen ez a kérdés, mivel az ökumenikus dialógus során egyrészt a protestánsok „felfedezték”, hogy nemcsak a helyi közösség, hanem az *egyetemes* egyház is látható valóság; másrészt a zsinati atyák is fölísmerték a bibliai, liturgiai és patrisztikai tanulmányok nyomán megújult katolikus egyháztan hatására a *helyi* közösség jelentőségét az egyetemes egyházban.

A következőkben fölvázoljuk a zsinat elvi állásfoglalását a helyi egyházi közösségről, majd megvizsgáljuk e tanítás bibliai és teológiai alapját és következményeit.

A zsinat tanítása

A zsinat elvi állásfoglalása a helyi egyházi közösségről magában az egyházzal szülő dogmatikai konstitúcióban, a *Lumen Gentium* 26. pontjában olvasható.

Krisztus egyháza valóságosan jelen van a hívek valamennyi törvényes helyi közösségében: amennyiben pásztoraikhoz ragaszkodnak, őket is egyháznak nevezi az újszövetségi Szentírás. A maguk területén ugyanis ők az Istennek Szentlélekkel és a kegyelmek bőségével (vö. 1 Tessz 1, 5) meghívást nyert új népe. Krisztus evangéliumának hirdetése a helyi egyházakba gyűjti össze a hívőket, akik megünneplik az Úr vacsorájának misztériumát, „hogy az Úr testének és vérének tápláléka kapcsolja össze az egész testvéri közösséget”.

Ezekben a közösségekben — jöllehet gyakran kicsinyek, szegények vagy szétszórtságban élnek — jelen van Krisztus: az ő ereje kapcsolja össze az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat.

Ezt a világos állásfoglalást a következő pontokra bonthatjuk:

1. Krisztus egyháza, az *una sancta catholica apostolica ecclesia*, jelen van a „hívek valamennyi törvényes helyi közösségében”.

2. Ezek a helyi közösségek alkotják a maguk területén Istennek a Szentlélek által üdvösségre hívott új népét.

3. Ezekbe a közösségekbe Isten ígéjének, Krisztus evangéliumának hirdetése gyűjti össze a híveket.

4. Magát a közösséget az Úr vacsorájának ünneplése kapcsolja testvéri közösségbe.

5. A közösségek „törvényességét” (*legitima congregatio*), vagyis hiteles egyházi jellegüket az biztosítja, hogy „pásztoraikhoz ragaszkodnak”, vagyis püspökükkel és papjaikkal közösségben élnek.

6. E kritériumok alapján Krisztus egyháza valóságosan jelen van a helyi közösségekben, „jóllehet gyakran kicsinyek, szegények vagy szétszórtságban élnek”.

7. E közösségek egyházhoz való tartozását végső soron Krisztus jelenléte biztosítja: „az ő ereje kapcsolja össze az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat”.

Az itt pontokba foglalt tanítást a liturgiáról szóló *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúció az egyházmegyék és plébániák istentiszteleti életére alkalmazza. „... az egyházmegye liturgikus életét... igen nagyra kell értékelni. Legyen mindenki meggyőződve róla, hogy az egyház a legkiválóbb módon akkor lesz láthatóvá, amikor Istennek egész népe teljesen és tevékenyen részt vesz a közös liturgiában, mindenekelőtt pedig az egy Eukarisztia megünneplésében, az ima egységében és az egy oltár körül, amelynél a közösség élén ott áll a papságától és segédkezőitől körülvelt püspök.” (41. pont)

A tanítás a helyi közösségekről kiterjed a plébániákra is: „Mivel a püspök egyházmegyéjében nem tud mindenkor és mindenhol személyesen egész nyájának élén állni, szükségképpen hívó közösségeket kell létesítenie. Közülük a legfontosabbak a plébániák, amelyek a püspökök helyettesítő helyi lelkipásztor vezetése alatt állnak. Ezek valamiképpen a földkerekségre kiterjedő látható egyházat teszik jelenvalóvá.” (42. pont)

Itt meg kell jegyezni, hogy a püspökök lelkipásztori hivatásáról szóló *Christus Dominus* kezdetű határozat a helyi egyházra vonatkozóan a „részegyház” (*ecclesia particularis*) kifejezést használja és az Egyházi Törvénykönyv ezt a kifejezést vette át. A részegyház ezekben a szövegekben az egyházmegyét jelenti, a plébánia viszont „a Krisztus-hívőknek a részegyházon belül állandó jelleggel megalapított közösségét” (515. kánon). Az eltérő szóhasználat nyilván az egyháztani és a kánonjogi szemlélet különbözőségéből ered. Erre a kérdésre később még visszatérünk.

Mindebből világosan kitűnik, hogy az egyház fogalmát analógiás értelemben használja a zsinat. Egyrészt ugyanis azt tanítja, hogy az *una sancta catholica apostolica ecclesia* jelen van a helyi egyházakban, másrészt viszont különbséget tesz e jelenlét formái között, amennyiben az egyházmegye, plébánia vagy kisebb közösség alakjában valósul meg. Jóllehet a megvalósulás formái különbözhetnek, az egyház ott válik valósággá, ahol a hívek püspökökkel és papjaikkal közösségben — nem feltétlenül jelenlétükben —, hittel hallgatják Krisztus evangéliumát és felszentelt pásztoruk vezetésével közösen ünneplik az Eukarisztiát. Az ilyen közösségben jelen van és láthatóvá válik Krisztus egyháza, mert „ahol ketten vagy hárman együtt vannak az én nevemben, ott vagyok köztük” (Mt 18, 20). Ahol pedig keresztények közösségében jelen van Krisztus, ott megvalósul az egyház.

A helyi és az egyetemes egyház viszonya

Ezt az analógiás szóhasználatot feltételezve, tekintsük az egyházat úgy, mint két síkon, helyi és egyetemes síkon megvalósuló krisztusi közösséget, és vizsgáljuk meg viszonyukat pontosabban.

Kiindulópontunk az a tény, hogy ami a keresztény közösséget egyházzá teszi, az a krisztusi jelenlét. Felvetődik a kérdés, hogy mi Krisztus Szentlelke, jelenlétének kritériuma a helyi, vagy akár az egyetemes közösségben. Az apostoli hagyomány megőrzésére jellemző, hogy az evangélikus Ágostai Hitvallás az egyház meghatározásában ugyanazt a két kritériumot nevezi meg, amit a zsinat: ott az egyház, ahol az evangéliumot a maga tisztaságában tanítják és helyesen szolgáltatják ki a szentségeket. Két különbséggel: a zsinat a szakramentumok helyett azok központi eseményéről, az Eukarisztiáról szól, s a döntőbb különbség: a közösségnek a püspöki szolgálatától függően, a püspökkel egyházi közösségben kell az ígét hallgatnia és az Eukarisztiát ünnepelnie.

A zsinat tehát három kritériumhoz köti a krisztusi jelenlétet. Ezek sajátos természetéből

is következik, hogy más és más a szerepük a krisztusi jelenlét és az egyházi közösség megvalósulásában. Az Ige ugyanis mint a krisztusi üdvösség örömhíre és tanítása, az Eukarisztia pedig mint szakramentális részesedés a krisztusi üdvösségből az egyházi lét lényeges alapja és tartalma. Mert a krisztusi eseményben összpontosult isteni kinyilatkoztatást és a krisztusi üdvösségben való részesedést együttesen nevezzük apostoli hagyománynak (*paradózisz apasztoliké*). Hitével ezt fogadja el, a szentségekben való részesedésével ezt éli meg a hívő és hívek közössége: ez teszi a közösséget egyházzá. Azért vagyunk egyház, mert ennek az apostoli hagyománynak a folytonosságában élünk: hitünk alapvető elemeiben azonos az apostolok egyházának hitével (*fides apostolica*), keresztény életünk pedig a szentségek ünneplésével és a hitünk tanításából eredő evangéliumi erkölcsével lényegében azonos az apostolok egyházának életformájával (*apostolica vivendi forma*).

Kérdés azonban, hogy mi a biztosítéka ennek az azonosságnak. Hogyan lehetünk meggyőződve hitünk, szentségi és erkölcsi életünk hitelességéről? Ki biztosít bennünket arról, hogy az apostoli hagyomány folytonosságában élünk? Nem kétséges, hogy ez a biztosíték csakis Krisztus Lelke lehet: „az igazság Lelke . . . , akit az Atya küld nevében, megtanít mindenre és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek” (Jn 14, 16 és 26). De mint minden kegyelmi ajándék, ennek az isteni biztosítéknak is hatékony szentségi jele van a megtestesült Ige egyházában. Ez az egyház történeti és társadalmi életében az apostoli utódlás, a *successio (diadoché) apostolica*. Ez az a külső, szervezeti forma és intézmény, amelynek folyamatában és keretében a krisztusi igazság lelke biztosítja az apostoli hagyomány folytonosságát az egyházban. Ezt az utódlást — a zsinat tanítása szerint — kollegiális és nem egyéni értelemben kell felfogni: a püspök nem személyi viszonylatában apostolutódot, hanem azért, mert annak a püspöki testületnek a tagja, amely mint testület, utóda az apostolok közösségének.

Végző soron az apostoli hagyomány és az apostoli utódlás folytonossága együttesen kritériuma annak a krisztusi jelenlétnek, amely a keresztény közösséget teljes értelemben egyházzá avatja. Szerepük mégis különböző. Ez a különbség Ratzinger bíboros nyomán úgy fogalmazható meg, hogy a hagyomány, mint hirdetett isteni Ige és szakramentális Isten-közösség, megalapozza az egyházi létet, az utódlás viszont, mint a hagyományról tett tanúság, biztosítja annak hitelességét (bezeugt).¹ Ratzinger még sürítettőbb megfogalmazásában: „Az apostoli utódlás az apostoli hagyomány szervezeti formája, a hagyomány viszont az utódlás vallási tartalma.”² A kettő, kölcsönösen kiegészítve egymást, közös kritériuma a krisztusi jelenlétnek a keresztény közösségben, s vele a közösség egyházmivoltának.

Térjünk vissza a helyi és az egyetemes egyház viszonyának kérdéséhez. Megállapítható, hogy a fenti kritérium alapján ezt a viszonyt a belső azonosság jellemzi: ahol az apostoli hagyomány és az apostoli utódlás kettős kritériuma érvényesül, ott megvalósul az egyház.

Ennek alapján kettős megkülönböztetést kell tennünk: egyrészt a helyi egyház nem adminisztratív része, tartománya az egyetemes egyháznak, hiszen maga is egyház; másrészt az egyetemes egyház nem szövetsége vagy konföderációja a helyi egyházaknak, mert több, mint a helyi egyházak összessége. Viszonyaikat nézetem szerint, leghelyesebben Schick fuldai segédpüspök határozta meg zsinati felszólalásában. A püspök a *repraesentatio* és *manifestatio* kifejezéssel jellemezte ezt a viszonyt: a helyi egyház megjelenési formája és megnyilvánulása az egyetemes egyháznak.³ Rahner szerint a helyi egyház nem töredékdarabja az egyetemesnek, hanem mintegy eseményszerűen megvalósult, sürített megjelenési formája.⁴ Ratzinger biológiai hasonlatával élve: ahogy az élő sejtben modellszerűen jelen van az egész szervezet, a helyi egyházban is jelen van az egyetemes egyház.⁵ Kibővítve a hasonlatot: viszonyuk olyan, mint a test sejtjének szimbiózisa.

A püspökök lelkipásztori hivatásáról szóló dekrétum, valamint az új Egyházi Törvénykönyv a „részegyház” kifejezést használja a helyi egyházra, de ezzel kizárólag az egyház-

megyét jelöli. Rahner szintén különbséget tesz a helyi egyház és a helyi liturgikus közösség között, és csak az egyházmegyét tekintti helyi egyháznak, mert a püspök személye csak ennek biztosít apostoli jelleget. Több más teológus viszont nem fogadja el ezt a megkülönböztetést, mert véleményük szerint az apostoli jelleget nemcsak a püspök személye, hanem az általa megbízott és felhatalmazott lelkipásztorok is biztosítják. Voltaképpen Rahner is elismeri, hogy a hívek közössége, bármily kicsiny és jelentéktelen is, ha törvényes lelkipásztora vezetésével ünnepli az Eukarisztiát, eseményé válik, és megnyilvánul benne is az *una sancta catholica apostolica ecclesia*. Kérdés, hogy mi ennek az állításnak bibliai és teológiai megokolása.

Hogyan teremti meg az Eukarisztia a helyi egyházat?

Vizsgáljuk meg, mit mond a Biblia az Eukarisztia és az egyház viszonyáról, vagyis az Eukarisztiának arról a hatásáról, amely egyházi közösséget teremt? Szenvedése előestéjén, Jézus tanítványaival elköltött utolsó vacsorája — az Ószövetség utolsó és az Újszövetség első húsvéti vacsorája — a hagyományos liturgia keretében családi jellegű étkezés volt. A jeruzsálemi ösközösségről is azt olvassuk, hogy a krisztusi Újszövetség megünneplésére rendelt „kenyértörést” is „házanként végezték”. Pál apostol, aki az első korintusi levélben először tudósít a pogány világban élő keresztény közösség Úrvacsorájáról, szintén közös ünnepi étkezéstről beszél (11, 17—34). A hívő személyi kapcsolata Krisztussal eszerint közösségi liturgia keretében jön létre: a hívek mint egyházi közösség ünneplik az Eukarisztiát.

Kérdés marad azonban, mi e közös ünneplés mélyebb bibliai és teológiai értelme. Igaz ugyanis, hogy az egyházi közösség ünnepli az Eukarisztiát, de valójában az Eukarisztia teremti meg azt a közösséget, amely egyáltalán ünnepelhet Eukarisztiát. Mit jelent ez? Gondoljuk meg, mit mond az apostol az első korintusi levélben, amikor „az áldás kelyhe” és „a megtört kenyer” krisztusi közösségről beszél: „mi sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből — Krisztusból — részesedünk” (10, 17). Ebben az értelemben: „Valahányszor az oltáron megünneplik a keresztáldozatot..., mindannyiszor megvalósul a megváltás műve. Ugyanakkor az Eukarisztia kenyerének szakramentuma ábrázolja és meg is valósítja a hívők egységét, akik egy testet alkotnak Krisztusban.” (Lumen Gentium 3. pont)

Valójában tehát az Eukarisztia közös ünneplése és vétele, az Úr vacsorája valósítja meg a hívek közösségét Krisztussal és testvéri közösségüket egymással, ami nem jelent kevesebbet, mint hogy az Eukarisztia formál bennünket egyházzá és tesz alkalmassá arra, hogy mint egyházi közösség felajánljuk a Lélekben Krisztus áldozatát s vele önmagunkat az Atyának.

Mindezt még mélyebben megérthetjük, ha az Eukarisztiát a krisztusi megváltásról szóló bibliai tanítás teljes összefüggésében tekintjük. E tanítás középpontjában a krisztusi kiengesztelés műve áll: „Isten — az apostol szavaival — Krisztusban kiengesztelődött a világgal” (2 Kor 5, 19). Kérdés, hogy miként lesz ez az isten-emberi tett személyes valósággá az ember életében? A krisztusi rendelésből és az apostoli tanításból tudjuk, hogy az Istennel való krisztusi kiengesztelődésnek, Isten megbékéltető szeretetének a hit és a hit szakramentuma, a keresztség által leszünk részesei. Ez a részesedés azonban nem merőben egyéni jellegű, mert a hit és a keresztség személyi megengesztelésünket úgy valósítja meg, hogy Krisztus testének, az egyház közösségének tagjává tesz: „Mi mindnyájan egy Lélekben, egy testté lettünk a keresztség által” (1 Kor 12, 13).

Ami a keresztségben létrejön, az az Eukarisztia ünneplésével folytatódik. Itt jelenvalóvá lesz Krisztusnak üdvösségünkért felajánlott egyetlen és teljes értékű keresztáldozata. Mi ezzel az áldozattal egyesülve vasárnapról vasárnapra, sőt napról napra megéljük kiengeszt-

telődésünket és új, örök szövetségünket Krisztusban a Lélek által Istennel. Ám akik megélik ezt az Isten-közösséget, azokat a Lélek Krisztus testében testvéri közösségbe gyűjti. Ez az isteni és emberi közösség az egyház. Az Eukarisztia azért valósítja meg eseményszerűen az egyházat a helyi közösségben, mert megteremti azt az isteni és emberi közösséget, amely az egyház lényegét alkotja.⁶

Hogyan teremti meg az Eukarisztia az egyetemes egyházat?

Az Eukarisztia által megvalósuló isteni és emberi közösség nyilvánvalóan helyi jellegű, mert az Eukarisztiát mindig helyi közösség ünnepli. Kérdés azonban, hogy helyi közösséget teremtő hatásán kívül van-e egyetemes hatása az Eukarisztiának? Más szóval: van-e és mi a szerepe az Eukarisztiának az egyetemes egyházi közösség megteremtésében?

Erre a kérdésre csak akkor kaphatunk kielégítő választ, ha helyesen gondolkodunk az egyház egyetemességéről. Ez az egyetemesség voltaképpen nem más, mint a nicea—konstantinápolyi hitvallásban megvallott harmadik sajátos ismertetőjegye az egyháznak: a katolicitás.

A „katolikus” jelző az általános szóhasználatban a római egyházra korlátozódott és főleg a reformáció korától — a protestáns keresztényektől való megkülönböztetés jelzője lett. A szó eredeti jelentése szinte teljesen kiesett a köztudatból. A mai ökumenikus egyháztan a zsinat tanítását fejt ki Isten népének katolikus egységéről: „Isten népének katolikus egységébe ... minden ember meg van hívva. Különbő módon, de ehhez tartoznak vagy ehhez vannak rendelve mind a katolikus hívők, mind Krisztus más hívei, mind pedig általában az összes ember, akiket az Isten kegyelme meghívott az üdvösségre.” (Lumen Gentium 13.)

Azokról a keresztényekről, akik nem tartoznak a római egyházhoz, a konstitúció 15. pontjában kijelenti, hogy a római egyházat „a kapcsolatok sok szála köti össze” velük, mert az egyház lényegét alkotó krisztusi elemek közül több — mint például a hit alapvető igazságai és a megszentelődés számos eszköze — megtalálható ezekben a keresztény közösségekben is. Ezek révén tehát — ha nem is az összetartozás teljes mértékében — ezek a keresztény közösségek is hozzátartoznak az egyház katolikus egységéhez.

A katolicitás nem a római egyház kizárólagos sajátja, hanem Isten egész népének ismertetőjegye.

Mi köze ennek a katolicitásnak az Eukarisztiához? A válasz nyilvánvalóan megköveteli, hogy pontosabban meghatározzuk, mi is voltaképpen az egyház katolicitása. Yves Congar figyelmeztet rá,⁷ hogy a *katolikosz* görög nyelven elsődlegesen nem valami sokaságot összefogó egységet, népeket és földrészeket egyesítő kapcsolatot, évezredek történeti folyamatosságát vagy akár társadalmi különbségeket átölelő egyetemes testvériséget jelent, hiszen ebben az értelemben — a múlttól nem is szólva — ma sem volna katolikusnak nevezhető az egyház. Mégis katolikusnak valljuk a Szentlélek eljövételének első pünkösdjétől, történeti létének első pillanatától kezdve. Ezt azért tesszük helyesen, mert a szó elsődlegesen nem külső egyetemességet, hanem belső teljességet jelent. Ebben az értelmében azonos a Szent Pál-i és Szent János-i iratokban szereplő *pleroma* szóval. Pál apostol fogságban írt leveleiben az „istenség teljességéről” beszél, ami Krisztusban „lakik”, mert benne öltött testet a második isteni személy és vele Isten üdvözítő szeretetének teljessége (Kol 2, 9; 1, 19; Ef 1, 23). Szent János prólóusa szerint Ő az Atya egyszülött Fia, akit „kegyelem és igazság tölt be, s akinek teljességéből mindnyájan merítettünk” (1, 14 és 16).

Az egyház katolicitása tehát azt jelenti, hogy az egyház részesült az isteni szeretetnek abból a teljességéből, ami Krisztus személyében és megváltó műve által üdvözíti a világot. Röviden: Krisztus Szentlelke a maga teljességében kiáradt az egyházra és az egyház által jelen van és hatékonyan működik a világban.

Amikor a helyi egyház Eukarisztiát ünnepel, akkor eseményszerűen ez a katolicitás valósul meg benne, mert a szentségi színekben jelenvaló krisztusi áldozattal az üdvözítő isteni szeretet teljességének közösségében részesül. Mindazonáltal ez nem előjoga egyetlen helyi egyháznak sem, mert ugyanez történik valamennyi helyi közösségben, amely „legitime” ünnepli az Eukarisztiát. Valójában az Eukarisztia ünneplése az a *kairos*, a krisztusi üdvösség megvalósulásának az a pillanata, amikor valamennyi Eukarisztiát ünneplő egyházi közösségben megnyilvánul és jelenvalóvá lesz az *una sancta catholica apostolica ecclesia*, mert jelenvalóvá lesz a krisztusi áldozat, s ez az áldozat megteremti a hívek közösségét a Lélekben az Atyával, s megteremti egymás közt is testvéri közösségüket. Ami tehát megvalósul az Eukarisztiát ünneplő helyi egyházban, az megvalósul a helyi egyházak testvéri közösségében: Krisztus által valamennyi egyesül a Lélekben az Atyával, s ez az Isten-közösség megteremti a helyi egyházak közösségét, az egyetemes egyházat. Ezért jelentheti ki az *Unitatis redintegratio*, hogy az Eukarisztia „jelzi és egyszersmind valóra váltja az egyház egységét”. (2. pont)

Végezetül még csak annyit, hogy az Eukarisztiának ez az egyháztani jelentőségét, vagyis azt, hogy az Eukarisztia ünneplése megvalósítja helyi és egyetemes síkon az egyházat, mint isteni és emberi közösséget, nemcsak a zsinat tanítja, hanem az ökumenikus párbeszéd dokumentumai, az Egyházak Ökumenikus Tanácsának limai irata, a katolikus—ortodox, vagy a katolikus—luteránus párbeszéd nyilatkozatai is. A katolikus—protestáns szemlélet döntő különbsége a legitimitás kérdésében van, mert katolikus tanítás szerint nemcsak az apostoli hagyomány, hanem az apostoli utódlás folytonossága is feltétele az Eukarisztia legitim ünneplésének. Ez azt jelenti, hogy annak, aki az Eukarisztia ünneplésének felelős vezetője, az apostoli utódlás folyamatosságában működő püspök által felszentelt papnak kell lennie. Ha így áll a dolog, akkor az a keresztyén közösség, még ha kicsiny és jelentéktelen is, hiteles képviselője és megnyilvánulása Krisztus egyházának, az *unā sancta catholica apostolica ecclesia*-nak.

Jegyzetek: 1. J. Ratzinger: Das Geistliche Amt und die Einheit der Kirche (Catholica 17. 1963. 178. o.) — 2. K. Rahner—J. Ratzinger: Episcopato e primato (Brescia 1966. 58. o.) — 3. Acta synodalia II. 2. 397. o. — 4. I. m.: 33. oldal. — 5. J. Ratzinger: Implicazioni pastorali della dottrina della Collegialità dei vescovi. (Concilium 1965 49—50. o.) — 6. Rahner—Ratzinger: I. m. 31. o. — 7. Y. Congar: Die Katholizität der Kirche (Mysterium salutis 4/1. 478—487. o.)

LUKÁCS LÁSZLÓ

Megújulási mozgalmak Magyarországon

A lelkeségi mozgalmak a zsinat után

Az egyik *legváratlanabb esemény(sorozat)* az elmúlt évtized egyháztörténetében azoknak a különböző új lelkeségeknek, mozgalmaknak megjelenése, amelyek alulról, spontán kezdeményezésekből pezsdítették fel az egyház életét. A világ különböző pontjain egyre többen akadnak olyan keresztyének, akik komolyan veszik az életszentségre szóló meghívást. Életüket egészen Krisztusban, a Lélek irányításával igyekeznek élni: vagy személyes szeretetüket is egészen Istennek adják az evangéliumi tanácsok alapján, vagy pedig a házasság szentségében kötelezik el magukat Krisztus és az egyház szolgálatára. Amikor Ratzinger bíborost arról kérdezték, hogy lát-e

4. Krisztus missziós parancsának megfelelően igen komolyan részt vállalnak az *evangelizálásban*, a hit továbbadásában és terjesztésében. „Minden krisztus-hívőnek kötelessége és joga azon fáradozni, hogy az üdvösség isteni híre minden korban és az egész világon minden emberhez egyre inkább eljusson.” (CIC 211.)
5. E mozgalmak többsége nyitott a nem katolikus keresztények felé is, őket szintén bevonja sajátos tevékenységébe, szociális munkájába. A kiengesztelődés útján járva igyekeznek tehát gyógyítani a keresztények megosztottságának sebeit. Persze ez az *ökumenikus tágasság* semmiképpen sem jelenthet hűtlenséget saját hagyományainkhoz, az egyház hitéhez. Nem elszegényedést, hanem gazdagodást jelent.

Megtérés — örömből

A megtérés, tudjuk, elvben a keresztény élet kezdetén áll. Mivel azonban legtöbbünket gyermekkorunkban kereszteltek meg, kimaradt életünkben az a lehetőség, hogy életünk radikális fordulata, hitre térésünk a keresztséghez és a bértálmáláshoz kapcsolódjék. A gyakorlatban tehát föl lehet venni a keresztség, a bértálmálás (sőt a papi rend?) szentségét is — anélkül, hogy valaki egész szívvel, minden erejével törekedjék a teljes és egyre teljesebb odaadásra. A lelkeségi irodalom ismeri a „*második megtérést*”: így lehetséges az, hogy nemcsak a „közönséges keresztények”, hanem papok, szerzetesek, püspökök is eljuthatnak életüknek olyan fordulójához, amikor tűrhetetlennek érzik a „langyos középszer”, és valóban mindenüket elhagyva Krisztus követésének útjára lépnek. A mozgalmakban is akárhány szerzetest, papot és püspököt találunk, aki saját vallomása szerint valamelyik megújulási lelkeségen keresztül jutott el a második megtéréshez, hitének, hivatásának tudatosabb, teljesebb elvállalásához.

Az életnek ez az elszánt odaadása *bálmás örömből* fakad: azok térnek így meg, akik megtapasztalták Istennek mindent felülmúló szeretetét, és ez indítja őket válaszra. Olyanok, mint az evangéliumi ember, aki kincset talál, és örömeiben eladja érte mindenét. E mozgalmak tehát nem a fanatikus reformereket, az erkölcsi csúcsteljesítményre törekvőket gyűjtik össze, hanem az Isten szeretetétől megihletett Krisztus-hívőket.

Egység a sokféleségben — pluriformitás

Gyökerét tekintve mindegyik mozgalom, lelkeség azonos *töről* fakad: Krisztus örömhírére épül, s a krisztusi Isten- és emberszeretben való elmélyülésre törekszik. Persze mindegyikük a maga módján, sajátos hangsúlyokkal.

A nemrégiben elhunyt Hans Urs von Balthasar egyik kései könyvének ezt a címet adta: *Die Wahrheit ist symphonisch*. Veszélyes, ha bárki nem ismeri föl, hogy csak egyik tagja „annak az egyedülálló közösségnek, amely Krisztus Teste” (Frère Roger). Egyetlen szent sem állította magáról, hogy egyedül ő cselekszik helyesen. Az „egy a szükséges” parancsát mindenkinek a maga egyénisége, hivatása, karizmája szerint kell megvalósítania — de együtt alkotjuk Krisztus testét, szükségünk van egymás szolgálatára.

„Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők”, mondta Jézus. Az egy krisztusi szőlőtőn sokféle hajtás terem — a fontos az, hogy mindegyik valóban róla fakadjon s valóban krisztusi termést hozzon. „Az igazság szimfonikus” — örülnünk kell a magunk kegyelmi adományának, és aszerint kell megvalósítanunk keresztény élethivatásunkat, de tudnunk kell örülni mások kegyelmi adományának is, és velük igazi harmóniában építeni Krisztus egyetlen testét. „Szolgáljatok egymásnak azzal a kegyelmi ajándékkal, amit ki-ki nyert, mint Isten sokféle kegyelmének hű közvetítői.” (1 Pét 4, 10)

Itt csak néhány mondattal szeretnénk megvilágítani a jelenlévő mozgalmak, lelkeségi irányzatok sajátos karizmáját.

A *Fokolare lelkeség* a Krisztustól nekünk ajándékozott egységet érzi igen fontosnak: „Ha ketten-hárman együtt vannak az én nevemben, köztük vagyok.” Ez az egység azonban nemcsak egymással kapcsol össze bennünket, hanem a megfeszített Krisztussal is: avval a Krisztussal, aki a kereszten is az Atya engedelmes Fiának bizonyult, s aki feltámadottként jelenvalóvá lett közöttünk.

A *Neokatekumenátus Útja* keresztségünk őseredeti élményét igyekszik felszítani bennünk: azt a belső megtérést, radikális Istenhez fordulást, amelyet az ősegyházban (vagy akár napjainkban) a felnőttkorban Krisztusra találók élnek át. Az egyház mai gyakorlatában a keresztelezés többnyire csecsemőkorban történik — így aztán a felnőtt keresztények közül igen sokan csupán nevükben azok. Ezért is sürgetik a keresztséggel feltételezett igazi belső megtérést, a személyiség átalakulását Krisztusban, hogy az így megtértek valóban élő tagjává legyenek egyházának.

A *Katolikus Karizmatikus Megújulás* a Szentlelket, az egyház éltető lelkét fogadja megatott örömmel, és egész életével válaszolni akar rá. Nem új pünkösddőt lát korunkban, hanem az egyetlen, folytonos és egyetemes pünkösdi Lélek-járást fedezi fel. Ők is tudatosan akarják megújítani a keresztségben és a bértámaszban kapott kegyelmet — ezt a lelki megújulást nevezik Lélek-keresztségnek. A két előző irányzattal ellentétben a karizmatikus megújuláson belül sok különféle csoportosulást találtunk, amelyek határozott szervezeti keretek között működnek, sajátos karizmák szerint.

Sajátos célt tűzött maga elé Jean Vanier. „Amit egynek a legkisebbek közül tesznek, nekem tesznek” — Jézus szavát úgy értelmezte a maga számára, hogy az embereknek egyik legkiszolgáltatottabb, legsebzettebb, leginkább szeretetre szoruló csoportját választotta ki: a szellemi fogyatékosokat fogta körül gyöngéd, gondoskodó, együttérző szeretetével. A *Bárka* tagjai valóban életközösségre lépnek fogyatékos társaikkal. Hazánkban Bárka otthon még nem jött létre, megtalálhatjuk viszont Jean Vanier karizmájának egy másik sajátos megnyilvánulását, a *Hít és Fény* közösségeket. Itt a közösség lazább, mint a Bárkában: egy-egy hétfői találkozásra s nyári táborozásra szorítkozik. Aki belepillant bármelyik közösségük életébe, az megtapasztalja: a legnyomorultabb, értelmük használatára alig képes emberek is megváltásra és szeretetre vágynak, s a maguk módján képesek is a szeretet adására.

A *Comunione e Liberazione* Milánóból indult el. Don Luigi Giussani arra törekedett, hogy a fiatalokat igazi, krisztusi felszabadításra vezesse el. Az egész élet szentségi karakterű, s feladatuk az, hogy önmagunkat és világunkat átalakítsuk Krisztusban, a Lélek erejével. A mozgalom emberképe szorosan kapcsolódik II. János Pál pápa teológiájához: az ember Krisztusban válhat igazán emberré, szabaddá — az egyház tehát fontos kultúrmissziót is betölt akkor, amikor az embereket nevelni és Krisztushoz elvezetni igyekszik.

Sohasem kívánt mozgalmat szervezni a *taizéi ökumenikus szerzetesközösség*. Mégis a hatvanas évek közepe óta fiatalok ezreit vonzza magához, akik a hit forrásait, életük értelmét keresik, hivatásukat szeretnék tisztázni. Az elmúlt tíz esztendőben új formákat is kerestek a fiatalokkal való találkozásokra: a világ különböző pontjain rendeznek nemzetközi találkozókat, hogy így a fiatalokkal együtt járják a kiengesztelődés és a bizalom világméretű zárandokútját, elősegítve nemcsak a keresztények egymás közti egységét, hanem minden ember benső kiengesztelődését, tehát az emberiség nagy családjának megbékélését is.

Ugyancsak konkrét szerzetesközösséghez kapcsolódik a *Ferences Család*, a valamikori ferences harmadrend lelki örökségét folytatva. Célkitűzésük azonos a ferences rendével: „Ahogyan az első ferencesek, mi is arra kaptunk hivatást, hogy megtartsuk a mi Urunk Jézus Krisztus evangéliumát. Az evangélium testét öltött Jézusban, de ismét életre kelt az első ferencesekkel — életre kell kelnie ma is, bennünk is.”

A magyar alapítású *Regnum Marianum* a század elején jött létre, a Ferences Család kivételével tehát a legidősebb az összes mozgalom és lelkiség között, hiszen azok csak néhány éves, legfőlőbb évtizedes múltra tekinthetnek vissza. Olyan egyházmegyes papok egyesültek benne, akik elsődleges célukul tűzték ki a fiatalok lelkipásztori munkáját. Külön lelkiségi profilt nem dolgoztak ki, de tevékenységük köre és a hivatásukhoz minden áldozatok között ragaszkodó hűség az elmúlt évtizedekben mégis határozott profilt adott mozgalmuknak, s jelenleg is az egyik legjelentősebb erőt képviselik egyházunk ifjúsági pasztorációjában.

Ugyancsak nem sorolható a mozgalmak közé a *Házasság Hétféle*. Céljuk az emberi — és a keresztény — élet alapsejtjének, a családnak megújítása. Nevük is jelzi sajátos módszerüket: házaspárokat gyűjtenek össze egy-egy hétféle „lelkigyakorlatra”, ahol egy házaspárból és egy papból álló team irányításával a résztvevők áttekintik Istennel és önmagukkal, de egymással való kapcsolatukat is. A Házasság Hétféle pszichológiai és lelkipásztori szempontból egyaránt kitűnően felépített lelkigyakorlat, amely a házasság emberi szeretetében konkretizálja a krisztusi szeretetet.

Tevékenységük

A mozgalmak, lelkiségek közös jellemzője az is, hogy igen aktívan részt vesznek Európa újraevangelizálásában, az egyház missziós küldetésében, az egyház benső életének dinamizálásában, valamint a tevékeny felebaráti szeretetben. A martyria és a diakónia, a hívő tanúságtétel és a szolgálat is fontos szerepet játszik a liturgia, az istentisztelet mellett. Sokakat magával ragad a közösségek derűs, kedves, lelkes légköre, a kisebb-nagyobb rendezvények, imádságos összejövetelek. De az evangéliumot hirdeti egyéni életük is: ahogyan saját életüket elrendezik, ahogyan az élet nehézségeit fogadják, ahogyan a másként gondolkodókkal érintkeznek. Az egyház kegyelmi rendjében a statisztikák nem sokat bizonyítanak, de azért kétségtelen, hogy a legtöbb konvertita napjainkban éppen a mozgalmakon keresztül talál el Krisztushoz.

Természetesnek kell tartanunk, hogy e mozgalmak — akárcsak a szerzetesrendek a történelem során — átlépjék a plébániák, az egyházmegyék kereteit, sőt az országhatárokat is. Ez az interparochiális, sőt internacionális jelleg sajátos tágasságot, mozgékonytárgyságot, egyetemességet biztosít a mozgalmaknak, s természetesen óriási erőt is, hiszen sok országból sok ezer hasonlóképpen gondolkodó, hasonló célokra törekvő társat tudhatnak maguk mögött. Az elmúlt években a Szentatya, II. János Pál pápa igen gyakran kimutatta rokonszenvét a mozgalmak iránt, gyakran részt vett azok találkozóin. Amikor 1987-ben a megújulási mozgalmak második nemzetközi találkozására került sor, a következő szavakat intézte hozzájuk: „Ezek a mozgalmak az egyházban jól meghatározott feladatot töltenek be, amit minden további nélkül *bélyettesíthetetlennek* tartunk. Ahogy az utolsó püspöki szinodus záródokumentuma mondja: Az apostoli és az új lelkiségi mozgalmak nagy reménység hordozói, ha helyesen megmaradnak az egyházi közösségekben.”

Igen fontos, hogy a mozgalmak — egészükben és egyes helyi csoportjaikban egyaránt — milyen kapcsolatban állnak a területiálisan szerveződő, intézményes egyházzal. Az egyazon egyházakhoz tartozás tudatát mind az egyetemes egyház, mind a helyi egyházi közösségek szintjén folyton erősíteni kell. Akkor lesz élő egy-egy helyi egyházközösség, ha a lelkipásztor valóban minden hívőnek pásztora, azoknak is, akik csak a plébánia istentiszteleti életében és saját rendezvényein vesznek részt, de azoknak is, akik valamely lelkiséghez, mozgalomhoz tartoznak. A lelkipásztor tartozhat valamelyik mozgalomhoz, de súlyos hibát követ el, ha a plébánián emiatt hátrányos helyzetbe kerülnek a többi mozgalmak — vagy a mozgalmakhoz nem csatlakozó hívek. Az igazi plébánia valóban

összefogja a közösségeket, otthona minden hívőnek. Sajnos sok negatív tapasztalatot is szerezhettünk — nehéz megmondani, hogy a plébános elutasító, elzárkózó magatartása, vagy pedig a kisközösségeknek a hivatalos egyháztól való elhúzódása okozza-e a feszültségeket. Ismét a Szentatyát idézem: „Karizmatikus adományok és hierarchikus adományok különbözőek ugyan, mégis kölcsönösen kiegészítik egymást. Ugyanis ahogyan Szent Pál mondja, mi keresztények jóllehet sokan vagyunk... sokan mégis egy testet alkotunk Krisztusban, egyenként viszont egymásnak vagyunk tagjai. (Róm 12, 5.)”

A mozgalmak valóban új lendületet hoztak az egyház egészének életébe: megerősödött a hitélet olyan plébániákon, ahol már csak alig néhányan jártak templomba; sok nem hívő rajtuk keresztül talált el Krisztushoz; sok papi és szerzetesi hivatást adtak az egyházaknak, és igen sokan — nemcsak laikusok, de papok, szerzetesek, püspökök is, megerősödtek hivatásukban, életszentségre törekvésükben, lelkipásztori munkájukban a mozgalmak lelkiisége révén.

Sajátos magyar út

Magyarország különleges történelmi korszakot élt át abban az időben, amikor a II. Vatikáni zsinat lezajlott és ezek a mozgalmak létrejöttek. A második világháborút követő években az egyházat szinte minden intézményétől és szervezetétől megfosztották. Csupán a plébánia-rendszer és a templomokban folytatott istentiszteleti élet maradt meg viszonylagos épségben. 1950-ben létrejött a megegyezés az állam és az egyház között, amelyben a püspöki kar szabadlábban maradt tagjai a magyar egyház nevében tudomásul vették a kialakult helyzetet, az intézmények megszüntetését, a szerzetesrendek feloszlását.

Ebben a szorongatott helyzetben a hivatalos hitéleti formák igen szűk korlátok közé szorultak. Így aztán szinte természetesen alakult ki egy *földalatti kereszténység*: magánlakásokban, kis csoportokban jöttek össze a civil életformába kényszerített szerzetesek, a hivatalos pasztorációból kizárt vagy az engedélyezettnél teljesebb lelkipásztori munkára törekvő papok és elkötelezett laikusok, köztük sok fiatal is. Elmélyültebb hitéletre, hatékonyabb hitoktatásra törekedtek, imádságos, hívő közösségekre vágytak — egyszóval valóban élni akarták hitüket Krisztus parancsa szerint. Az ötvenes évek koncepciói perei, rendőrhatalósági intézkedései folytatódtak még a hatvanas években is. 1964-ben létrejött a „részleges egyezmény” a magyar állam és a Vatikán között. A fent említett adminisztratív intézkedések ritkultak és szelídültek ugyan, de még jó néhány évre volt szükség a helyzet konszolidációjához. A hetvenes évektől az egyház növekvő szabadságot élvezett. Vallási közösségek, csoportosulások már nem minősültek államellenes összeesküvésnek, szervezkedésnek. De — külső nyomásra — nemegyszer az egyházi főhatóságoknak kellett intézkedéseket hozniuk plébániákon rendezett lelkigyakorlatok, ifjúsági összejövetelek, tehát olyan vallási rendezvények ellen, amelyek túllépték a templomokban engedélyezett, szorosan vett istentiszteleti élet kereteit.

Ebben a történelmi szituációban szinte maguktól alakultak ki azok a kisközösségek, amelyek csak jóval később, a II. Vatikáni zsinatot követő években kapták a világegyházban elterjedt „bázisközösség” elnevezést.

A magyar bázisközösségek két — egymástól eltérő indíttatású, de végül is egyfelé tartó — *kezdeményezésből* jöttek létre. Az *egyik*: a magyar katolikusoknak a történelmi helyzet következtében illegálisba szorult része természetesen keresett magának életteret az intézményes egyház keretein kívül, vagy azzal csupán laza kapcsolatban. A *másik*: jöttek létre kisközösségek a plébániákon lelkipásztorkodó papság kezdeményezésére is, akik a Vatikáni zsinat, a megújuló lelkipásztorkodás szellemében, a nehézségek közepette is folytatták vagy újakezdték az ifjúsági pasztorációt, a család gondozást, és átvették a kor

parancsoló felismerését, hogy hatékony és korszerű katekézist, ifjúsági és felnőtt pasztorációt csak közösségek építésével lehet folytatni. Nem érhetjük be tehát csak a hit oktatásával, bármilyen magas színvonalon történjék is az, hanem közösségeket kell kialakítanunk a fiatalokból és a házaspárokból. Szekularizálódó, elmagányosodott világunkban csak ezek a szociológiai értelemben vett kiscsoportok nyújthatnak hátteret, lelki támaszt azoknak, akik tudatosan és elkötelezetten akarnak keresztény életet élni.

A kétféle indítatású bázisközösségek természetesen gyakran *keveredtek egymással*: a személyes összeköttetések, közös célok, kezdeményezések sok szállal fűzték őket össze. Az évek múltával egyre több hajdani szerzetes vagy kereten kívüli pap kapott hivatalos egyházmegyei alkalmazást, s így addigi kisközösségi tevékenysége beleépült egy plébánia munkájába. Ugyanakkor pedig egyre több plébánia adott helyiséget, de lelkipásztori támogatást is különböző csoportosulások vallási rendezvényeinek. Önkritikusan hozzá kell azonban tennünk, hogy az elmúlt évtizedekre visszatekintve egyházunknak bizonyára vádolnia kell magát a mulasztás vétkével. Szűkre szabott lehetőségeinket sem használtuk fel, s tunyaságunk, tehetetlenségünk, gyávaságunk vétke alól olykor a körülményekre való hivatkozással mentettük ki magunkat.

Egészben véve azonban megállapíthatjuk, hogy az ötvenes-hatvanas években kialakult lakás-kereszténység számtalan *apróbb szigetből* állt. Közülük igazán jellegzetes profilja, az egyházi életen belül növekvő súlya csak két mozgalomnak lett: a századunk elején létrejött Regnumnak, és a Bulányi György piarista atya által létrehozott „Bokor” közösségnek. A külföldi sajtó révén főleg ez utóbbi vált ismertté Európa-szerte, és sokan őt tekintették az összes bázisközösségek alapítójának. (Ez téves általánosítás, hiszen sok egyéb bázisközösség is működött már ekkor, plébániákon és otthonokban egyaránt.)

Kereteink nem teszik lehetővé, hogy ismertessük a *Bokor-mozgalom* történetét, röviden mégis szólnunk kell róla. A mozgalom szervezeti megerősödésének ideje már arra az időre esik, amikor — az általános társadalmi liberalizálódás következtében — nyílt rendőrhatalósági intézkedésekre nem került sor, sem papok, sem más elkötelezett, csoportba szerveződő keresztények ellen. A közösség egy ponton került nyíltan összeütközésbe a kormánnyal: tagjai 1979-től az erőszakmentességre hivatkozva elutasították a fegyveres katonai szolgálatot. Erről a konfliktusról azonban — reméljük — hamarosan múlt időben beszélhetünk, hiszen hazánkban alighanem bevezetik majd az alternatív, fegyvertelen katonai szolgálatot.

Hogy a Bokor-mozgalom léte és tevékenysége az egyházon belül sem mentes a problémáktól, azt fájdalmasan jelzi az a tény, hogy képviselői nincsenek jelen ezen a konferencián. Az Evangéliumhoz való hűséges ragaszkodásuk, közösségi összetartozásuk, a rászoruló és szegények megsegítésére tett erőfeszítéseik, példás családi életük, a kinyilatkoztatás titkaiban való elmélyedésük, az Evangélium terjesztéséért kifejtett fáradozásuk feltétlenül tiszteletet parancsol. Ezért tartjuk igen szomorúnak, hogy éppen az Isten Országáért való buzgólkodásuk közben olyan nézetek, vélemények is megfogalmazódtak körükben, amelyek kívül esnek a katolikus hitletétemény határain. Ezekre a — bizonyára jószándékú — tévedésekre először a magyar püspöki kar, majd maga a Hittani Kongregáció hívta föl a figyelmet. A nézetek tisztázására s így a konfliktus elcsitulására mindmáig nem került sor. Krisztus Testének, a magyar egyháznak gyógyításra váró sebe az, amely ma is kárt okoz egyházunk egészséges életműködésének.

Érdemes itt felidéznünk II. János Pál pápa intelmeit a magyar egyházhoz. 1980 húsvétján levelében kitér a bázisközösségekre is: „Ezeknek a közösségeknek, hogy valóban egyháziaknak lehessen nevezni őket, mindenekelőtt szilárd egységben kell lenniük a helyi egyházakkal, amelyekbe beépülnek, és ezeken keresztül az egyetemes egyházzal, mindig közösségben püspökeikkel, és az ő irányításuk alatt tevékenykedve.”

1982. október 24-én, a magyar püspökök ad limina látogatásakor újra visszatért erre a

kérdésre: „A katekézis kérdésével összefüggésben már egy idő óta szembenéztek, Kedves Testvérek, az egyházi bázisközösségek súlyos nehézségeivel. Ez a probléma joggal aggaszt benneteket mint az egyház felelős pásztoraikat. Ennek pozitív megoldását nem lehet tovább halasztani az egység kára nélkül.”

A magyar kisközösségek és a megújulási mozgalmak

A *hetvenes évek* elejétől két jelentős változás történt a magyar bázisközösségek életében. Az egyik a magyar társadalom általános mozgásának eredménye: a Magyarországon megindult reformfolyamatok, gazdasági, társadalmi változások nyomán megnövekedett a vallások iránti tolerancia, s így a kétféle kereszténység, a lakáskereszténység és a plébániai kereszténység, a rejtett és az intézményes egyház közt a különbség egyre jobban eltűnt.

A másik hatás külföldről érkezett, éppen a megújulási mozgalmak felől. Új lendületet adott a keresztény életnek, hogy az átéltebb, elkötelezettebb életre törekvők közül egyre többen ismerkedtek meg valamelyik külföldi megújulási mozgalommal. Ez a jelenség sem választható el az általános társadalmi folyamatoktól. Egyéb nyugat-európai jelenségekkel együtt „begyűrűzött” hazánkba jó néhány lelkeségi mozgalom, hogy aztán gyökeret verjen magyar talajon is.

Nyilvános föllépésükre mindmáig nem kerülhetett sor, de egyre többen akadtak idehaza, lelkipásztorok és laikusok, akiknek életét új, krisztusibb irányba fordította valamelyik lelkeség. Csatlakoztak hozzájuk, majd kialakultak a megfelelő hazai csoportok is, amelyek egyre akadálytalanabban tarthattak kapcsolatot az alapítóval, a mozgalom centrumával, vagy más, külföldi csoportjaival. Részt vehettek közös lelkigyakorlatokon, zárandókatokon. Ez a munka azonban még mindig névtelenül folyt, a nagyobb lendületre kapó ifjúsági pasztoráció, illetve a dinamikusabbá és közösségibbé váló egyházközségi munka keretében. A bennfentesek közt persze az utóbbi időben már nyílt titok lett, hogy melyik lelkipásztor melyik lelkeséghez tartozik, melyiknek a munkájában vesz részt. Egyik-másik templomban nyilvánosan is hirdetik a különböző mozgalmak rendezvényeit.

A magyar földről származó és a nálunk meghonosodott külföldi mozgalmak kezdetől fogva keresték a kapcsolatot egymással, hogy a Krisztus által óhajtott egységet megteremtse. Vezetőik ennek a törekvésnek jegyében többször összeültek a hetvenes évek elején „Borókás” elnevezéssel, hogy elképzeléseiket, céljaikat, munkájukat egyeztetve közösen állhassanak az egyház szolgálatába. Amikor két esztendővel ezelőtt a Magyar Papi Egység megalakult, akkor szintén egyik fontos feladatának tekintette, hogy a különböző lelkeségek képviselőit egybegyűjtse az egyház építésére.

A bázisközösségek erőforrásaiból született meg a nagymarosi *ifjúsági találkozó*, majd nyomában a többi ifjúsági találkozó az ország különböző pontjain (jelenleg 7–8 városban tartanak ilyen találkozókat, évente egyszer vagy kétszer). Ezek is egységbe fogták a különböző mozgalmakat, hiszen különböző lelkeségekhez tartozó lelkipásztorok közösen szervezik őket. E találkozók jelentősége azért is nagy a magyar egyház életében és ébredésében, mert itt nyílt lehetőség először a fiatalok nyilvános fellépésére. Végül valóban történelmi jelentőségűnek kell mondanunk azt, hogy püspöki karunk elnöke és többi tagja ezeken a találkozókon ismerkedhettek meg először egyházmegyéjük elkötelezett fiataljaival, hiszen erre a bérmlási körutak aligha adtak lehetőséget. Lékai László bíboros úr 1980-ban elfogadta a nagymarosi találkozó szervezőinek meghívását. A lelki nap végén ő vezette a koncelebrációs szentmisét és beszélt az ifjúsághoz. Ettől kezdve Nagymaroson, de később a többi ifjúsági találkozóon is rendszeressé vált, hogy a megyés főpásztor vagy egy másik püspök is részt vett rajta.

Magyarország a világ színe előtt keres kiutat jelenlegi gazdasági és társadalmi, hozzátehetjük: morális és emberi válságából. Ebben a változó, jobbat kereső magyar mikrokozmoszban megnövekedett várakozás és érdeklődés övezi a magyar keresztényeket. Az elmúlt években lényegesen nagyobb cselekvési teret kapott az egyház. Kairoosz, kegyelmi idő ez a magyar kereszténységnek, ugyanakkor azonban óriási történelmi felelősséget is ró ránk: meg tudunk-e felelni a megnövekedett várakozásoknak, élni tudunk-e növekvő lehetőségeinkkel, vagy pedig elmulasztjuk a történelmi pillanatot, s a mulasztás nem csekély vétkébe esünk?

Az egyház egészébe minden Krisztus-hívő beletartozik, s a mai egyház dinamizmusát világszerte jelentős részben a különböző megújulási mozgalmak adják. Úgy tűnik, ezeket a Szentlélek adta „pótolhatatlan” (II. János Pál) erőtartalékokat eddig nem vette számba a mi intézményes egyházunk. Pedig a magyar egyház megújulását, egyházi életünk kiteljesedését szolgálhatná, ha ezek a mozgalmak megkaphatnák az őket megillető helyet a magyar egyház életében.

Kérések, javaslatok

Kinek mit kell tennie ahhoz, hogy a mozgalmak valóban integrálódjanak az egyház életébe?

Kérjük a *magyar püspöki kar* tagjait, hogy mind egyházmegyéjükben, mind püspökkari szinten a vallási élet megújítására irányuló erőfeszítéseikbe kapcsolják bele a mozgalmak tevékenységét, azok elkötelezett tagjait is. Esperesi koronákon, papi lelkipárlatokon, esetleg pásztorlevelek útján segítsék hozzá papjaikat ahhoz, hogy megismerhessék a mozgalmak célkitűzéseit, munkáját, hazai és európai tevékenységét, s jelöljék ki annak irányvonalát, hogy a területi, plébániai pasztoráció hogyan integrálhatja a bázisközösségek munkáját, miben támaszkodhat rájuk, kérheti segítségüket, használhatja fel apostoli buzgóságukat. Szinte mindegyik európai országban van püspök-felelőse e mozgalmaknak — itt lenne az ideje annak, hogy püspökkari szinten is kapjanak képviselőt, felelős irányítót hazánkban is. Így is biztosíthatnánk, hogy munkájuk és életük szervesen kapcsolódjék bele az egyház életébe.

Kérjük a *paptestvéreket*, hogy a maguk egyházközségét valóban tegyék a közösségek közösségévé, plébániájukat minden hívük otthonává, amelyben az egyes megújulási lelkiségektől megihletett, csoportokba tömörülő hívek éppen úgy otthont találhatnak, mint az „egyszerű”, „csak” közvetlenül a plébániához kötődő katolikusok. Legfőbb lelkipásztori feladatuknak valóban a különféle karizmák összehangolását, az egység szolgálatát tekintsek. Szükség van a főpásztorok intézkedéseire — de az ő irányításuk igen jelentős támogatást kaphat paptestvéreink személyes példája, bátorítása, közvetlen buzdítása által.

A képviselőkön keresztül kérjük az összes, hazánkban működő *megújulási mozgalmat*, hogy keressék a kapcsolatot egymással, a területileg illetékes lelkipásztorral és az egyházmegye főpásztorával. Törekedjenek arra, hogy ne csak a saját kis csoportjuk érdekeit tartsák szem előtt, hanem az egész helyi egyházközség, a magyar és az egyetemes egyház javát is. Bátran éljenek Isten adta adományaik szerint, imájukkal, tevékenységükkel, alkalmanként sürgető-kérő szavukkal is támogatassák az egyház vezetésére hivatottak törekvéseit — de fogadják is jó szívvel útmutatásaikat.

Nem túlzás az mondandunk: Isten kegyelmi órája ütött a magyar egyházban. Le kell döntenünk az egymás nem ismeréséből, gyanakvásból és bizalmatlanságból támadt korlátokat, el kell jutnunk az őszinte kiengesztelődésre, feledve a múltban kapott sebeket, tudatosan lerombolva a múltban kialakult előítéleteket.

Mezei fészület

*Amikor Úrnapján felállították tövében
az oltárt, volt aki látta,
hogy lassan kinyílt a szeme,
s a tömjénfüsttől üdvözülsen
kitágultak keskeny orrlyukai.*

*Aztán más illatok követték egymást,
a gabona-, fű- és földszagot
tűzvések füstje, puskaporbűz;
egy lopva eldörrent lövés átverte
homlokát, még mélyebbre borgadt
tövissel és virágszénával koszorúzott feje,
elvesztette emberi hasonlatosságát,
madárijesztő lett belőle.*

*Elvadult, borzalmakra
ábítozott minden.
Egy szög tartja már csak,
és ha föltámad a szél egy éjszaka,
ő megrázkódik a roppant megtiszteltetéstől,
hirtelen letépi magát,
megáll a szilárd talajon
és megcsókolja a földet.*

Csordás Gábor fordítása

A készülő vallásügyi törvény elé

Az állam és az egyház viszonya az egyház keletkezése óta nehéz, sokat vitatott kérdés. Megértéséhez mind a történelmi előzmények ismerete, mind a különböző, jelenleg létező megoldási kísérletek áttekintése hasznos lehet, de végső soron azt minden korban és minden adott társadalomban az abban élőknek kell lelkiismeretük és politikai felfogásuk szerint rendezniük. Szándékkal hivatkoztam mind a lelkiismeretre, mind a politikai nézetekre. Az egyes keresztény embernek mint társadalmi egyednek egyházához és hazájához való viszonya egyaránt lelkiismereti kérdés. Ugyanakkor az államszervezet és képviselőinek viszonya az egyházhoz vagy az egyházakhoz természetsszerűleg politikai kérdésként jelenik meg, mert csak mint ilyen fogható meg és szabályozható.

A kérdéskörnek könyvtárra menő történeti és modern irodalma van, melynek ismerete az egyszerű hívőtől nem kívánható meg. A probléma megértéséhez azonban szükség van bizonyos előzmények áttekintésére, alapfogalmak ismertetésére.

Véleményem szerint egyházunk kezdetben nem igényelte magának sem az állam felett álló, sem az egyedülvaló lelki hatalom privilégiumát. Jézus elutasította a jogi kérdésben tőle támogatást várót: „Atyámfia, ki tett engem bíróvá közöttetek!” (Lk 12, 13), és Pilátusnak kijelentette: „Az én országom nem e világból való” (Jn 18, 36). Szent Péter levelében arra utal, hogy minden világi hatalom Istentől való, s engedelmességre szólít fel Néró és a császárság, illetve a rabszolgatartók iránt (1Pt 2, 17–18). Megható, hogy Szent Pál Filemonhoz írott kis levelében mennyire betartja a társadalmi rend szabályait. A kereszténység azonban kezdettől igényelte az Isten megvallásának, parancsai betartásának, a közösségi istentisztelet tartásának jogát, s e téren így vallotta: „Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek” (ApCsel 4, 19). E felfogását egyébként a római birodalmi nézetekkel szemben — melyek a ius sacrumot a ius publicum részének tartották — a korabeli zsidóság is osztotta. Osztotta úgy, hogy a saját világi törvényeit is isteni törvényként tartotta meg. E gyakorlatra utal a Szentírás „a törvény ől, a kegyelem életet” kijelentése.

Amikor a kereszténység a római birodalomban elnyerte a szabad működés jogát (313), majd államvallássá lett (396), tanai a római felfogás szerint bekerültek a ius publicumba, s ezzel vonatkozott rájuk a császár jogköre: Quod principi placuit, legis habet vigorem. Ez a bizánci birodalomban annak fennálltáig elismert volt és átvezet a keleti uralkodók, így az orosz cárok cezaropapizmusához. A nyugat-római birodalom bukásával azonban az új európai keresztény államokban az egyház hatalmas, a műveltségen és a jogfolytonosságon alapuló tekintélyhez jutott; az uralkodók uralmuk jogosultságát a 10. század ideológiája szerint az egyházi rendhez hasonló szentségi felkenéssel nyerték el; végül Nagy Károlyt a pápa kente fel császárrá, sokáig ő volt az egyetlen, aki annak tekintette, míg végül Bizánc is elismerte az új nyugati birodalmat, és I. Ottó trónörököse Teophano hercegnővel köthetett házasságot.

Alig múlt el a két császár versengése, kezdődött a két „egyházfő”, s ez nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a nyugati császár is az egyház védőjeként, majd feletteseként jelentkezzen. Amikor az investitúraharc során a bolognai jogászok kiemelték Justinianus Codexéből a fent idézett tételt és Barbarossa Frigyes elé tárták a roncagliai birodalmi gyűlésen (1158), csak azt támasztották alá jogi érvekkel, amit a hatalom amúgy is követelt. Az egyház átmeneti győzelme ellenére tényleges hatalom híján végül is alulmaradt a cezaropapizmusért folytatott küzdelemben — tegyük hozzá, ez vált javára.

A középkor végén az egyház belső életében mutatkozó lazulások ellenében fellépő

reformáció az egyház oldaláról bontja meg a *respublica christiana* addig is inkább eszmei egységét. Helyébe az egy állam — egy egyház gondolata tolakodik, s ez az állami felsőbbrendűségnek a nemzetek feletti katolicizmussal szembeni szükségszerű állásfoglalását hozza a jogelméletben, de a gyakorlati politikában is, mégpedig nemcsak a reformációt befogadó államokban (mint például Angliában). A hierokratikus egyház helyébe lépő államegyháziság ideológiája tagadta az egyházi tanokban addig feltűnő *potestas directa* gondolatát (az egyház jogosult közvetlen hatalmat gyakorolni az állami felsőbbség felett), de elvette a helyébe állított *potestas indirecta in temporalia* gondolatát is, mely szerint ha az állam a maga uralmi tevékenysége körében az egyház jogait sértené, az egyház, mint a hit és erkölcs őre, *ratione peccati* jogosult az állami intézkedésekkel szemben fellépni. Elvetették az ennél enyhébb *potestas directiva in temporalia* elméletét is, amely szerint az egyház ugyan nem rendelkezik hatalommal az állammal szemben, de jogosult tanácsaival és figyelmeztetéseivel az egyházi és erkölcsi érdekek szem előtt tartását követelni. A 18. század abszolutista felvilágosult államai ezzel szemben maguknak követelték — túllépve a természetjogászok *iura collegialia* területiális körben érvényesülő elvén, amely az állami főséget ugyan vallotta, de az egyház természetadta jogát a saját hatalmához nem vitatta — a következő állami jogköröket az egyházakkal szemben:

1. *ius protectionis* — az egyházak állami támogatására és védelmére vonatkozó jog;
2. *ius inspectionis* — az egyházak tevékenységéről való tájékozódás joga;
3. *ius cavendi* — megelőző intézkedések az egyházak részéről az államot fenyegető cselekmények ellen;
4. *ius placeti* — az egyházi rendeletek kihirdetésének, a kinevezéseknek függővé tétele az állami engedélytől;
5. *ius reformandi* — az egyházi visszaélések megszüntetésének joga;
6. *ius dominii supremi* — állami fötulajdon az egyházak vagyona felett éppúgy, mint az állampolgárok vagyona felett.

A felületes szemlélő számára is világos mindeme gondolatok elévületlensége. Előbb azonban a francia forradalom hatására ennél enyhébb irányzatok kerekedtek felül. Egyes államokban megkísérelték — a vallás magánügy elve alapján — az egyházak és az állam teljes szétválasztását. Mások, közbülső megoldást keresve az abszolút állami felsőbbtség és a teljes nemtörődömség között, az államegyházak megvalósítására törekedtek. Az elsőre a múlt században Franciaország, majd az Egyesült Államok és Mexikó, a másodikra hazánk, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia vagy a német császárság volt jó példa; egyes államok, mint Nagy-Britannia vagy a keleti egyház államai, így az orosz cárizmus megmaradtak az abszolút államegyház jogi állapotában.

Ahol az államot és az egyházakat szigorúan elválasztják egymástól, az állam a vallásos emberekkel mint állampolgárokkal áll szemben; egyházaikat pedig állampolgári szervezeteknek tekinti, ugyanolyanoknak, mint bármely más polgári társulást. Az egyházak, illetve azok egyes részei jogképességét, jogi személyiségét, így önálló szervezetre és vagyonra, valamint képviselőkre való jogosultságát az általános előírásoknak megfelelően ismeri el az állam. Mint említettük, ez a teljes szétválasztás eddig általában olyan államokban valósult meg, amelyek a polgári szabadságjogokat tiszteletben tartották, ezért az egyházak számára ez a megoldás korántsem volt olyan kedvezőtlen, mint az első ránézésre gondolhatnók. Mindenesetre ezekben az államokban a teljes szétválasztás többnyire egyházellenes beállítottságú politika gyümölcse volt, s az egyházak bizonyos privilegizált helyzetét váltotta fel, így visszavetette az egyház fejlődését. Néhol az egyházak mint közösségek működésének megakadályozását is jelentette és gyakran együtt járt az egyházi vagyon úgynevezett szekularizációjával is. Míg az Egyesült Államokban például az egyházak vagyona érintetlen, az egyház iskola- és szeretetotthon-létesítési joga, szerzetesrendjeinek működése általában csorbitatlan maradt (s ez egyébként sem a katolikus

egyház államegyháziságának helyébe lépett); ezzel szemben Franciaországban, de még inkább Mexikóban a szétválasztás súlyos üldöztetéssel párosult mindazok ellen, akik az állami hatalmon kívül más felsőbbiséget, így a Szentszék elismerték maguk felett. Ezért egyházunk vezetői szembeszálltak a századforduló liberalizmusának ilyen törekvéseivel.

Hamarosan kiderült azonban, hogy nem ez a legrosszabb a keresztény egyházak számára. A náci német állam elvben nem kényszerítette az egyházakat a mexikóihoz hasonló szekularizációra, ám a vallás- és lelkiismereti szabadság szempontjából legalább akkora, burkolt formájában talán még súlyosabb veszélyt is jelentett. A hivatalos politika, főleg a fasiszta Olaszországban, nem hirdetett ugyan nyílt harcot az egyház ellen, ám a mélyben aknamunkát fejtett ki, melynek megnyilvánulásait szemforgató módon sajnálatos esetlegességeként emlegette. Az egyház ezekben az államokban megpróbálta nemzetközi szerződésekbe, konkordátumokba foglalni követeléseit az állammal szemben, s ezek sorra meg is születtek. A jog érvényesítésére szolgáló hatalommal azonban a szerződő felek egyike nem rendelkezett. Olyanok voltak e konkordátumok, mint a nemzetközi jog más statútumai is: kizárólag az erő pozíciójából alkalmazhatók; az egyházak részéről tehát gyakorlatilag sehogy.

Ilyen konkordátummal szabályozták az Osztrák–Magyar Monarchiában is a katolikus egyház helyzetét (1895:43 tc.). A katolikus egyház ebben az országban kedvezőbb helyzetben volt, mint a társegyházak legtöbbje.

A konkordátum megalkotásában szerepet játszott a magyar királyok egyházalapító hagyományon alapuló főkegyúri joga is, ami magában foglalta az uralkodó azon kötelezettségét, hogy gondoskodik a katolikus egyházról. (A protestáns egyházak számára az uralkodó – mint erdélyi fejedelem – csak a szabad működés jogát biztosította.) A katolikus egyházzal szembeni kötelezettség azonban csak lelkiismereti ráhatással volt érvényesíthető. Ezzel szemben viszont az uralkodó vindikálhatta magának azt a jogot, hogy népei javát a saját lelkiismerete szerint ítélje meg; az ebből adódó ellentmondások például az egyházpolitikai harcok idején világosan megmutatkoztak. Az állam az egyházakhoz való viszonyát a következő elvek alapján rendezte és rendezi.

1. Az állam saját törvényeivel szabályozza az egyházak helyzetét, s hozzájuk való viszonyát, egyúttal biztosítja a működésükhöz szükséges autonómiát is.

2. Az állam többnyire elismeri az egyházi szervezet közjogi jellegét, anyagi támogatásban részesíti a szervezeteket, de az egyházi külügyekre állami felségjogon felügyel.

3. Az állam biztosítja a vallás kényszermentességét.

4. Az állami jogrendbe az egyház szervei nem szólhatnak bele. (Magyarországon az egyházi vezetők törvényhozási testületi tagsága következtében ennél kedvezőbb volt a helyzet).

5. Az állampolgárok állami jogi helyzetét vallásuk nem befolyásolja.

6. Az állam igényli az egyházakkal szemben a *ius reformandi*, a *ius inspiciendi* és a *ius protectionis* jogosítványait.

A polgári liberalizmus korában az egyház és az állam teljes elválását szorgalmazók elsősorban a katolikus, az orosz ortodox és az anglikán egyház, valamint a régi feudális autokrata rendszerek összefonódását kívánták kiküszöbölni: a haladás jegyében voltak egyházellenesek. A huszadik századi szekularizáció az eszmei haladás, felvilágosultság érveivel is harcolt az egyházak ellen. Az ellentét igazi oka azonban abban rejlett, hogy az állam és az egyház egyaránt szuverenitásra törekedett.

XIII. Leo pápa *Immortale Dei* kezdetű enciklikája (1885) a két szemben álló *societas perfecta* egyenjogúságának tanát hirdette meg és nem igényelte többé a *potestas directa* vagy *indirecta* érvényesítését. Az államoknak azonban ennyi engedmény az adott történelmi pillanatban már nem volt elég. Az államok azt kívánták, hogy az egyes polgár sorolódjék be az állampolgárok közösségébe. Minden olyan különleges ideológia, hatalom alá vetettség, amely ezt az állami primátust bárhol megkérdőjelezné, elfogadha-

tatlan volt az állam számára. Az egyházak nem államok az állammal szemben, nem is államok vagy autonóm területek az államban, a vallás magánügy és a vallásos testületek magántestületek. Mint ilyenek, az állam által reprezentált közérdek alá vetendők.

Az egyházi vagyon igénybevétele, és az állami támogatások megvonása különféleképpen érvényesül az egyes államokban. Az egyházi hozzájárulás adóként történő behajtásától a teljes egyházi vagyon ellenőrzéséig sokféleképpen valósul meg. Bármilyen anyagi támogatás azonban lehetőséget nyújt az adott országban az egyházi ügyekbe való beleszólási jog, a *ius inspicendi* érvényesítésére. Egyes államokban, melyek ideológiai harcot csak a propaganda eszközeivel folytatnak, legfőljebb az a cél, hogy az egyházakat kizorítsák a nevelésből; másutt azonban az istentiszteletre és a vallás belső dolgaira korlátozzák az egyház működését.

Ebben a kérdésben perdöntő, hogy az egyházakat, vagy az egyes egyházakat, mint azelőtt hazánkban, közjogi vagy magánjogi testületnek tekinti-e az állam. Az első esetben fölhasználhat bizonyos állami eszközöket a vallás védelmére, valamint fölléphet az államjogi korlátozások, a megszorítások, az előírások, a közjogi, tehát quasi (minthogy más *ius publicumot* az állam nem ismer) az állami egyházszervezet ellen.

Korunkban lényegében az állam és az egyház szeparációjának sikere attól függ, hogy az adott állam mennyire tartja tiszteletben a személyi szabadságjogokat, mennyire tartja magára nézve kötelezőnek a többségi vagy a kisebbségi sorsú állampolgárok személyes óhajának érvényesítését az oktatás, a nevelés vagy a kultúrpolitika területén. Ha az államszervezet vagy a politikai hatalom elhivatottságot érez arra, hogy polgárait az általa helyesnek tartott irányban átnevelje, vagy jogot formál arra, hogy valamilyen csoportot elnyomjon, háttérbe szorítson, akkor az egyházak számára kedvezőbb, ha a teljes különválasztást szorgalmazza. Mivel pedig továbbra is számolni lehet az állam irányítását kezükben tartó politikai erők felfogásának módosulásával, nézetünk szerint ma a magyar egyházak fő problémája nem az, miként szorítsák rá az államot, hogy közreműködjék az egyházi célok megvalósításában, hanem az: miként szabaduljanak meg az állami ellenőrzéstől és gyámkodástól, miközben természetesen biztosítania kell tagjaiknak mint teljes jogú állampolgároknak vallásuk közösségi és egyéni gyakorlásának összes feltételét.

Amint érzékelhető, ez részben napi politikai kérdés is. Veszélyes tehát hosszú időre megkötni az egyházak helyzetét az államban ilyen forrásban lévő politikai helyzetben, melynek fő mozgásiránya a politikai szabadságjogok tágabb elismerése felé tart. Különösen veszélyes lehet ez a katolikus egyház számára, mert kettős helyzetben van az állammal szemben. Egyrészt ma már általában elismert és adott helyzetnek tekintendő, hogy az egyház területileg másodrangú szervezet; másrészt viszont a katolikus egyház helyzetének körvonalazásánál óhatatlanul szerepet kap a nemzetközi jogi szempont is. A nemzetközi jog pedig nincs alávetve a politikai mozgásoknak, vagy csak jóval kevésbé, mint a belső jog. Könnyen lehet tehát, hogy abban a reményben fogadjuk el a most kínálkozó, helyzetünket jobbitó megoldásokat, hogy majd a helyzet változásával ezeket is újra lehet fogalmazni; viszont az újrafogalmazás igényét majd azzal utasítja el a hatalom, hogy a nemzetközi jog szintjén kötik őt a megállapodások.

Ebből a szempontból kell tehát egyházi oldalról megközelíteni a vallásról hozandó törvényt. Nézetem szerint ugyanis a nemzetközi jogban is kifejezetten kedvező irányú fejlődés tapasztalható, amelynek gyümölcseit indokolt volna bevárni a problémákör hosszú távra szóló rendezéséhez.

Arra gondolok, hogy a középkori „*respublica christiana*” szemléletet felváltó területi felségjog-szemlélet, amely a totalitárius állam jogpozitivizmusában csúcsosodott ki, s amelynek elve szerint „minden állam belügye, hogy mit tesz saját határain belül” s hogy „minden törvényes, amit az állam törvényesít” — megingott századunk szörnyű diktatúráinak hatására. Az ENSZ alapokmánya, a helsinki egyezmény, számos nemzetközi fórum

megnyilatkozása azt mutatja, hogy a világ országai számára már nem közömbös, hogy mi történik a másik ország határain belül. Tudatosodik a gondolat, hogy „amint nem lehet szabad a nemzet, amely más népeket elnyom”, nem érezheti magát biztonságban szabadnak az egyes állampolgár sem államában, sem azon kívül, amíg létezik a lelkiismereti szabadság korlátozása bárhol a világon. Ez a szemlélet óhatatlanul az egyházak nemzetköziségének elismeréséhez fog vezetni azon jog elismerése kapcsán, amely lehetőséget ad minden országnak minden polgárának más országok polgáraival való kapcsolattartásra, a velük való szolidaritásra, együttműködésre. Ezt a szolidaritást a világ proletárai egységének hangoztatásával éppen a szocialista országok vezető ideológiája véste a köztudatba, s hatása nyilván a jelzett irányban fog mutatkozni. Nincs értelme ilyen nemzetközi politikai helyzetben esetleg lemondani az egyház nemzetek feletti kapcsolatairól, feladni azokat egy esetleg pillanatnyilag kedvezőbb helyzet elérésének reményében.

Az előadottakból nyilván kitűnik, hogy egy esetleges új egyházi törvényben az állam és az egyház szétválasztását s minél kisebb együttműködését szorgalmazzuk. Figyelembe véve azt az alapelvet, amit a ma érvényes osztrák konkordátum tartalmaz: az állam és az egyházak elismerik, hogy az egyik rendje és normális működése szükséges, illetve hasznos lehet a másik számára is; ezért nem zavarják egymást, sőt amennyiben az egyházak működésük során híveik kívánságára részt vállalnak az állami feladatokból, melynek ellenértéke az állami költségvetésben megtakarításként jelentkezik, az egyházak térítésre tarthatnak igényt.

A jelenleg érvényes magyar alkotmány megadja ennek lehetőségét, amikor 63. §-ában előírja: 1. A Magyar Népköztársaság biztosítja az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás gyakorlásának jogát. 2. A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól. Ha a ma is érvényes alkotmány rendelkezései megvalósulnának a gyakorlatban, ez azt jelentené, hogy az egyházak elválnak az államtól: az állam tehát nem igényel felettük gyámkodási jogot, hagyja őket szabadon működni; igaz, nem is biztosít egyházi tevékenységükhöz semmiféle külön támogatást, csak abban a körben „számol el” velük a piac törvényei szerint, amelyben az állami költségvetéshez tartozó feladatokat vállalnak át. Ez ma a gyakorlatban azt jelentené, hogy az állam az iskolákban nem biztosít vallásoktatást, de nem is hirdet „hivatalos, kötelező” ideológiát, világnézetet; nem támogatja a szorosan vett lelkipásztori munkát; ha viszont az egyházak iskolát, kórházat, szociális otthont vagy bármely olyan kulturális, szociális létesítményt tartanak fenn, amely egyébként állami költségvetésből lenne fenntartandó, és az állampolgároknak ezen joron ingyenes vagy kedvezményes szolgáltatásokat nyújt, ha az ilyen létesítményt az állampolgárok az állami létesítmény helyett szabad választás alapján igénybe veszik, az állam az így jelentkező költségvetési megtakarítást az egyházaknak átutalja.

Másrészt az alkotmány azt jelenti, hogy e lelkiismeret szabadságát az állam nem korlátozza; a lét alapigazságairól mindenki meggyőződése szerint formálhatja hitét; meggyőződése szerint fogadhatja el a rá kötelező erkölcsi törvényt. Ezek a jogok a kisebbséget is megilletik a többséggel szemben (ma hazánkban nem is biztos, hogy nem a többség ragaszkodik-e hozzájuk a kisebbséggel szemben).

A vallás szabad gyakorlásának joga azt jelenti, hogy hitét mindenki nyilvánosan megvallhatja; a saját lelkiismerete szerinti kötelező parancsokat betarthatja; erre nemcsak egyedül, de közösségben is jogosult; a hitét taníthatja, terjesztheti.

Amennyiben ezek a jogok érvényesülhetnek, véleményem szerint egy nem eleve keresztény államhatalommal szemben feltétlenül, de egy magát kereszténynek valló államhatalommal szemben is érdemesebb lemondani az államegyháziságból származó jogokról.

Mint hogy a ma is érvényes alkotmány alapot ad az állam és az egyházak közötti viszony korrekt rendezésére és azt e részében a várható új alkotmány nyilván nem fogja

módosítani, tulajdonképpen nem új egyházi törvényre van szükség, hanem a régebbi, az egyházat az állammal és az államot az egyházzal szemben kötelező megállapodások módosítására. Ha azonban ezt az alkotmány alapján új törvényben tesszük, abban arra tanácsos törekedni, hogy a különválasztás terén lépjunk előre, s ne a kölcsönös jogok és kötelezettségek szaporításában.

Lássuk most már az új törvényre tehető javaslatot, annak tükrében, hogy annak meghozatalát az igazságügyi kormányzat elhatározta:

A javaslatnak a különválasztás gyakorlati pontosítását kell szolgálnia. A jogász számára idekíváncskodik még egy olyan pont, amely az állam oldaláról az egyház fogalmát rögzíti. Ez egyébként a II. Vatikáni zsinat által elfogadott, a lelkiismeret szabadságát deklaráló és egyházunk más vallási közösségekhez fűződő kapcsolatait rögzítő határozataival is összhangban lenne.

A javaslat következő része az egyházi szervezet rendezéséről szólna. Itt az állami ius inspirandi körülhatárolása a lényeg. Valószínű, hogy a püspökök kinevezésének előzetes állami jóváhagyására vonatkozó szabály minden elvi különválasztás ellenére sem szüntethető meg.

Indokolt rögzíteni a szerzetesrendek és vallási társulások működésének alapszabályait, hogy az állam és az egyház különválasztása esetén e közösségek egyrészt a belsőleg kötelező kánonjog szerint működhessenek, másrészt tagjaikra az állami törvény mint állampolgárookra is vonatkozzék. Fel fog merülni a szerzetesi szegénységgel kapcsolatban a rendi vagyon és a szerzetesek öröklésének kérdése; ha a javaslat erre nem tér ki, nem érdemes ma ezt a részlettemát vita tárgyává tenni.

Indokolt rendezni az egyházak világi tevékenységét. Itt elválasztandó az egyházi személyek képzése, ezen a területen az egyházak önállóak. A fent mondottak szerint biztosítani kell az állammal párhuzamosan üzemeltetett intézmények, iskolák, kórházak stb. államon belüli összhangját és egyenrangúságát, fedezeti alapjának elszámolását. Rendezni kell a vallásoktatás kérdését, amelyet eddig államegyházi szemlélet alapján oldottak meg, míg szerintem helyesebb volna azt az állami oktatástól különválasztani. Végül szabályozni kell az állami intézményekben nyújtandó lelki gondozás kérdését, mint minden állampolgárt illető jogot. (Állami szemmel nézve, ha valaki büntetésből személyes szabadságától, levelezési szabadságától stb. megfosztható, elvben bírói határozattal megfosztható lenne a közösségi vallásgyakorlat jogától is.) Ám a megfosztás nem lehet börtön-, vagy különösen kórházi rendelkezés tárgya.

Rendelkezni kell az egyházi vagyonról. Itt véleményem szerint annak elismertetése a cél, hogy az egyházi szervek (és személyek?) vagyona elsősorban egy egyházi fővagyon része legyen, és csak mint ilyen tartozzék az állami főtulajdon alá. Azaz a megszűnő egyházi szerv, az elhalt egyházi személy örököse a kánonjog szerint előbb az egyház s csak ennek megszűnése esetén az állam. (Ezt egyházi világi személyek esetén lehet eltérően is rendezni.) A kánonjog mint belső szabály elfogadtatásán legyen a hangsúly. Fontos az egyházak hitelesítő, propaganda tevékenységének szabályozása: az itt elvárható maximum az állami szervek és állampolgárok részére is biztosított jog a sajtóhoz és könyvkiadáshoz, melyet az alkotmány ma is tartalmaz; s melyet csak érvényre kellene juttatni. A vallás hirdetésének ellenőrzés nélkül kell történnie az egyházi létesítményekben és rendezvényeken. Rendezendő az egyházak és az állam kapcsolattartása. Ám éppen a különválasztás miatt az egyházak nem írhatják elő a kormánynak, hogy saját egyházakkal kapcsolatos igazgatási feladatait milyen szerv útján látja el. A lényeg, hogy a törvény megtartása független bírósági szerv ellenőrzése alá tartozzék, mert erre a minisztérium sem garancia; például az alkotmánybíróság hatáskörébe, felerészben az egyházak részéről delegált külön tanácsokban. Árnyaltan fogalmazandó az egyházi személyek büntetőjogi védelme, valamint az egyházi titkokra vonatkozó védettség rendezése, hogy állami jogba ne ütközzék és ne jelentsen jogot privilegizált elbánásra.

A bécsi találkozó záródokumentumából

16. Annak érdekében, hogy biztosítsák az egyén számára a vallás vagy hit kinyilvánításának és gyakorlásának szabadságát, a részt vevő államok többek között:

16.1 — hatékony intézkedéseket tesznek, hogy megelőzzék és felszámolják az egyénnel vagy közösségekkel szembeni, a vallás vagy a polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális élet bármely területén való, hit alapján történő megkülönböztetést, s biztosítják a hívők és nem hívők közötti valódi egyenlőséget;

16.2 — elősegítik a kölcsönös türelem és tisztelet légkörének kialakítását a különböző közösségek hívői, valamint a hívők és nem hívők között;

16.3 — kérésükre elismerik az államaikban alkotmányos keretek között hitüket gyakorló vagy gyakorolni kész hívői közösségeknek a saját országukban biztosított státusát;

16.4 — tiszteletben tartják a vallási közösségek jogát arra, hogy

— szabadon hozzáférhető istentiszteleti vagy gyülekezeti helyeket hozzanak létre és tartsanak fenn;

— saját hierarchikus és intézményi struktúrájuk szerint szerveződjenek;

— vallási és világi személyzetüket megfelelő igényeik és normáik szerint, valamint az államuk és köztük levő, általuk szabadon elfogadott megállapodásoknak megfelelően válasszák ki, nevezzék ki és helyettesítsék;

— kérjenek és kapjanak önkéntes pénzbeli és más hozzájárulásokat;

16.5 — konzultációkat kezdenek a vallási felekezetekkel, intézményekkel és szervezetekkel annak érdekében, hogy jobban megértsék a vallásszabadság követelményeit;

16.6 — tiszteletben tartják mindenki jogát arra, hogy választott nyelven, egyénileg vagy másokkal közösen vallási oktatást adjon, vagy abban részesüljön;

16.7 — ebben az összefüggésben tiszteletben tartják többek között a szülők azon szabadságát, hogy gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésüknek megfelelően biztosítsák;

16.8 — megengedik a vallási személyzet képzését a megfelelő intézményekben;

16.9 — tiszteletben tartják az egyéni hívők és a hívők közösségeinek azon jogát, hogy saját maguk választotta nyelvű szent könyveket és vallásos kiadványokat, valamint a vallás vagy a hit gyakorlásához kapcsolódó más tárgyakat és anyagokat beszerezhessenek, birtokoljanak és használjanak;

16.10 — megengedik a vallási felekezeteknek, intézményeknek és szervezeteknek, hogy vallásos kiadványokat és anyagokat állítsanak elő, importáljanak és terjesszenek;

16.11 — kedvezően ítélik meg a vallási közösségeknek azt az érdekelttségét, hogy a társadalmi párbeszédben — beleértve a tömegtájékoztatási eszközök felhasználását is — részt vegyenek.

17. A résztvevő államok elismerik, hogy a vallás vagy hit szabadságára vonatkozó, fent említett jogok gyakorlását csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek megfelelnek nemzetközi jogi kötelezettségeiknek és egyéb nemzetközi kötelezettségeiknek. Törvényeikben és államigazgatási szabályaikban, valamint azok alkalmazásában biztosítják a gondolat, a lelkiismeret, a vallás vagy a hit szabadságának teljes és hatékony gyakorlását.

1989. január

A modern lélekgyógyászat és a keresztény hagyomány

Bevezetés

A viselkedés módosítására való törekvés nem csupán a modern pszichoterápiák célkitűzése. A keresztény hagyományokkal átszőtt európai kultúra alapvető jellemzője, hogy az egyén tökéletesítésére törekszik. A korai keresztény aszkézis gyakorlata számos olyan felismerést, módszert ajánl, amelyek a mai korszerű viselkedésmódosító eljárásoknak is részét képezik. Ez a változásra, tökéletesedésre való törekvés élesen elüt azoktól a kultúráktól, amelyek a változatlanságot, a belenyugvást hirdetik. Az emberi személyiség megváltoztathatóságába vetett hit tehát mind a pszichoterápia, mind az aszkézis alapfeltétele. A célkitűzés megfogalmazása ugyan különböző, ez azonban nem érinti az alapvető nézőpontot. A terápiás törekvések azt célozzák, hogy a személy jobban alkalmazkodjék, önmagával harmóniában éljen. Az aszketikus törekvések a személy tökéletesebbé tételét célozzák, végső célként az isteni tökéletességet jelölik meg.

E közös kiindulópont mellett is feltűnő, hogy már a korai keresztény időkben milyen fejlett viselkedésmódosító gyakorlatokat dolgoztak ki, elsősorban a monasztikus életmód kibontakozása során. A kolostorok belső életét, a szerzetesek életmódját szabályozó iratok, regulák a mai kognitív terápiás gyakorlat számos elemét tartalmazzák. Összevetésünkben elsősorban Johannes Cassianus, illetve Nursiai Benedek, valamint II. Guigo apát munkáira támaszkodunk. A teljesség igénye nélkül csak pár fontosabb mozzanatot emelünk ki.

A viselkedésmódosító eljárásokról általában

A XX. század elejétől kibontakozó viselkedésterápiák az ember külsőleg megfigyelhető reakcióit állították a figyelem előterébe. Arra törekedtek, hogy a feltételek, ingerhelyzetek tervszerű módosításával gyakoroljanak befolyást a kóros viselkedés alakulására.

Az úgynevezett kognitív fordulat (I. Vigilia, 1987. szept.) jelentős szemléleti változást eredményezett a viselkedésterápiák történetében¹. A „külső ingerek” nem adnak többé elégséges magyarázatot a viselkedésre. Az ember nem „inger-reakció gép”, mint ahogy a klasszikus irányzat ezt feltételezte.

A kognitív szemléletváltozás lényege, hogy a viselkedés különféle megnyilvánulásainak háttérben összetett, strukturált „belső folyamatokat” tételezünk fel. Ezek a belső folyamatok teszik lehetővé, hogy az információkat rendezzük, s ezáltal idegrendszerünk tanulásra képessé váljék. E belső folyamatok nyelvi szimbólumok formájában nyilvánulnak meg. Bandura, a kognitív irányzat egyik vezéralakja hangsúlyozza, hogy az ember a tapasztalatait nyelvi és képzeleti szimbólumok segítségével dolgozza fel, és ezek szerint tervezi jövőbeni cselekedeteit is². Szimbólumalkotás nélkül képtelenek lennénk reflexív gondolkodásra. Az emberi viselkedést tehát nem csupán a kiváltó ingerek és a következmények befolyásolják, hanem köztes kognitív folyamatok is. Ezekről függ, milyen szimbolikus értéket tulajdonít az egyén a közben észlelt eseményeknek. Egy gyakorlott

autóvezető számára a kocsiban észlelt zajok például egészen mást jelentenek, mint utasa számára, aki nem ért a gépkocsihoz és nem tud vezetni. A kognitív értékelés még a viselkedést közvetlenül befolyásoló siker vagy jutalom szempontjából is jelentős. Egy kísérletben kimutatták, hogy az alanyok viselkedése nem aszerint változik, hogy a próbákban ténylegesen milyen eredményeket érnek el, hanem aszerint, hogy milyen eredményeket várnak el maguktól. Némi túlzással igaza lehet tehát a kognitív pszichológusoknak, mikor azt állítják, hogy az emberekkel nem az történik, amit remélnék, hanem az, amit várnak. (Amennyiben a reményt úgy definiáljuk, mint „objektív” valószínűséget.)

Wolpe, a viselkedésterápiák egyik megalapozója még azt állította, hogy „a gondolkodás ugyanazoknak a mechanisztikus törvényszerűségeknek van alávetve, mint más viselkedések”. Ma ezt az állítást inkább megfordítjuk: a viselkedés sokkal inkább a kognitív folyamatok hatása alatt áll, mint korábban gondoltuk.

A kognitív terápiák alapelvei

Bármilyen lélektani iskoláról legyen is szó, a viselkedés változása mindenképpen tanulási folyamat. Mai ismereteink szerint az embernél a verbális tanulás mellett az utánzásnak, a példa követésének is nagy jelentősége van. A tanulásnak verbális és utánzásos módját Benedek Regulájában külön is hangsúlyozza. Az apát... „duplici debet doctrina suis praeesse discipulis...” (ettős tanítással kell vezetnie tanítványait — inkább tetteivel, mint szóval) Reg. 2, 11.

A 70-es évektől kezdődően kognitív terápiák gyűjtőnév alatt olyan eljárásokat dolgoztak ki, amelyek a fenti elveknek megfelelően a gondolkodás és általában az információfeldolgozó folyamatok közvetlen befolyásolását célozzák. E sokféle módszer a következő két alapelvre vezethető vissza.

1. Megvilágítás, magyarázat, értelmezés (hangsúlyozzuk, hogy nem a pszichoanalízis „értelmezéséről” van szó!).

A gondolatokat a legtöbb módszer részletesen, írásban rögzíti. E „jegyzőkönyvek” segítségével a gondolatok, érzések és viselkedés közti kapcsolatok érthetővé válnak. Az írásos rögzítés önmaga is hozzájárulhat ahhoz, hogy megtörrjük az eddig „gyógyíthatatlan” kapcsolatokat a gondolatok és érzelmek között. Például arról panaszkodik valaki (vagy hozzátartozói), hogy rendkívül sértődékeny, a legkisebb kritikát sem tűri. Az eredmények elemzése során kiderül, hogy a bírálat számára azt jelenti, hogy személyében is leértékeli (séma: ha nem értenek egyet velem, személyemben utasítanak el). Az érzelmi reakció tehát igazában indokolt: személyünk elmarasztalása mindannyiunk számára fájdalmas élmény. A gondolat hibás: egy vélemény vagy tett elutasítása nem azonos az egész ember leminősítésével.

A részletes, részben írásos elemzés során más, a valósággal jobban összemérhető gondolatokat fogalmazhatunk meg, új hipotéziseket állíthatunk fel (például: annak a magyarázatára, hogy X. miért nem ért velem egyet ebben a konkrét kérdésben).

2. A ténnyel való egybevetés, realitás-kontroll.

A gondolatok olyan lélektani jelenségek, amelyek nem egész pontosan tükrözik a valóságot. Számos megnyilvánulásunk inkább feltételezésekre támaszkodik, nem pedig a tényekre. Ha a beteget erre rá tudjuk vezetni, és hibás gondolkodási pályáit módosítani tudjuk, valószínű, hogy a jövőben az élet tényeivel és saját gondolataival is könnyebben boldogul. Megfelelő gyakorlatok segítségével efelől megbizonyosodhat, és a korábbiól eltérő, új megoldásokat dolgozhat ki. A gyakorlatban egyszerre többféle módszert is alkalmazunk. Ezek alapvető célja tehát az, hogy a betegnek önmagával, önértékelésével kapcsolatos beállítódásai megváltozzanak.

A pszichoterápia és a szerzetesi életeszmény

Ma már általában elfogadják, hogy a pszichoterápia hatékonysága jelentős részben a szakember személyi adottságaitól függ. Carl Rogers munkásságának köszönhetjük, hogy világos fogalmaink vannak a pszichoterápia szükséges és elégséges feltételeiről. Erről a kérdésről egyikünk a Vigilia 1985. júniusi számában közölt tanulmányt⁴. Rogers hangsúlyozza, hogy ezeket a személyi tulajdonságokat tanulással, képzéssel fejleszteni lehet.

Ha eltekintünk a nyelvi megfogalmazástól, könnyen kimutatható, hogy a lélekgyógyászat alapelveit a Regulát alkotó atyák is felismerték. Elég, ha csak egy-egy utalással támasztjuk alá megállapításainkat.

Az empátia fogalommal leírt követelményeket (1. a fenti tanulmányt) Szent Benedek⁵ részletesen kifejti, amikor az apát feladatairól értekezik. Egyébként is úgy jellemzi a kolostor apátját, mint aki a testvérek lelki orvosa. Hangsúlyozza, hogy az apát igazodjék a másik jelleméhez, amikor vele foglalkozik⁶. (Ez a ráhangolódás az empátia lényege.) Felismeri az apát és a szerzetesek közötti kapcsolat érzelmi mozzanatait is: „plus amari quam timeri” (inkább szeressék, mint féljék).

A feltétel nélküli elfogadás — a másik Rogers-féle alapfogalom. Ez azt jelenti, hogy a lelki gyógyító beavatkozás csak akkor lehet hatékony, ha az orvos betegét (vagy a pszichológus kliensét) fenntartások nélkül olyannak tudja elfogadni, amilyen. Ha alaposabban megvizsgáljuk, igazában a keresztény szeretet fogalomról van szó. Cassianus⁷ részletesen kifejti ezt a követelményt, amikor arról ír, hogy milyen legyen a szerzetestársak magatartása egymással szemben⁸.

A kongruencia, vagyis az a kíváncsi, hogy a szakember hiteles legyen, gondolatai és szavai fedjék egymást, ugyancsak fontos követelmény. Mind Cassianus, mind Benedek többször sürgeti, hogy „szívünk megegyezzék szavunkkal”⁹. A kolostori élet Isten jelenlétének állandó élményét kívánja, amely egyúttal a teljes transzparencia állapota. „Isten angyalai előtt fogadott meztelenség.” Ebben a légkörben csak az igazán szívből jövő szavaknak van hitele.

Természetesen túlzó egyszerűsítés lenne azt állítani, hogy a kolostoralapító atyák a modern lélekgyógyászat minden eszközét felismerték. Inkább csak arra szeretnénk rámutatni, hogy a lelki tökéletesedés keresztény gyakorlata, valamint a lelki egészség helyreállításának modern gyógmódjai közt számos meglepő azonosság, esetenként analógiák tárulkoznak fel. Még nyilvánvalóbb ez a párhuzam, ha a kognitív terápiai elveket is figyelembe vesszük.

„Kognitív elemek” az aszkézis gyakorlatában

A kognitív terápiaiak lényegéből fakad, hogy a gondolkodás befolyásolására, tudatos kontrolljára töreksszenek. Ez a törekvés az aszkézis során eleve nyilvánvaló. A keresztény ember nem csupán külső viselkedését, de gondolatait is ellenőrzés alatt tartja, és azokat nemesíteni igyekszik. Az ember gondolataiért is felelős, gondolattal is vétezhet. A kontroll végső forrása: Isten mindentudása — előtte semmi rejtve nem maradhat. A belső gondolati kontrollt tehát „külső kontroll” segíti.

A belső gondolatok külső ellenőrzés alá helyezését szolgálják egyes terápiai gyakorlatok is: például a dohányzásról való leszokás programjában a szóban vagy írásban tett ígéret. Arra biztatjuk a fogyókúrázót, minél több ismerősenek beszéljen fogyási szándékáról: így saját kontrollja idegen kontrollal erősödik. Családtagunk vagy barátunk kérdő tekintete elég lehet ahhoz, hogy eldöntsük: vegyünk-e még egyet a süteményből.

Az ételszentségre, tökéletességre, alázatosságra való törekvés iskolája sok olyan

gyakorlatot ajánl, amelyek mai terápiás törekvéseinkhez hasonlóak vagy akár azokkal azonosak. A megigazulás és a gyógyulás fogalmait a Szentírás nemegyszer párhuzamosan használja (lásd Jak 5, 16, Mt 9, 2—6, Lk 6, 18, Reg 46, 5—6). Az atyáknál is végigkövethető ez a gondolat. A tökéletesség definíciója szinte azonos a „lelki egészség” mai fogalmával. A tökéletesség végső állapota, amelyre folytonosan törekszik a szerzetes, Szent Benedeknél az Isten-szeretet. Az Isten-szeretet a félelemmentesség állapota. „Ha tehát az alázatos-ságnak ezen a fokain fölemelkedett a szerzetes, akkor azonnal eljut az Istennek arra a szeretetére, amely, mivel tökéletes, kizárja a félelmet.” ... quae perfecta foris mittit timorem¹¹. A félelemmentes állapot azt jelenti, hogy viselkedésünket pozitív célok vezérlik, nem pedig félelmek által irányított menekülés. (Ma úgy mondjuk, hogy a neurózis = elkerülő, menekülő viselkedési stratégia.)

Érdekes elidőzni az alázatosság kérdésénél, amely annyit szerepel a régiéknél, s annyira divatjamúlt érték manapság. Az alázatosság: a tökéletesség felé vezető út, az alázatosságot a Regula szellemében úgy gyakoroljuk, hogy önmagunk negatív vonásait, tökéletlenségeit előtérbe állítjuk, hangsúlyozzuk, megvalljuk, egyszóval „verbalizáljuk”. Az alázatos szerzetes látszólag úgy viselkedik, mint a modern kor önképzavarokban szenvedő depressziós betegek. Az ilyen boldogtalanok ugyanis csak önmaguk negatív értékmozzanatait képesek átélni, önmagukat megvetik, leértékelik, utálják. Frank¹², a neves kognitív pszichológus „demoralizációs szindrómáról beszél”, amely egyúttal a teljes reménytelenség állapota.

A Regulák szerzetese számára mindaz érték, ami a depressziósnak szenvedés. Az önmagát háttérbe állító, gyarlóságát hangsúlyozó verbalizáció a depressziós beteg szenvedését tovább fokozza. Az alázatos szerzetes viszont egy lépést tesz a „tökéletesedés” felé. Az önleértékelő verbalizáció ilyen módon (mivel pozitív érték tapad hozzá) mintegy védelem lehet a depressziós gondolati sémák ellen. Szaknyelven „deszenzitizáció” jön létre, a negatív önértékelés egy-egy megnyilvánulása a maga konkrét helyén marad, nem jelenti egyúttal az egész személy totális leértékelését, mint a depressziósoknál. (Ők, ha valamely konkrét dolog miatt elmarasztalják őket, azonnal úgy érzik, hogy mint személyeket is leértékelik őket. Például a következő séma alapján: „Ha valaki nem ért velem egyet, azt jelenti, hogy nem szeret.”)

A szerzetes alázatossági gyakorlatai annál is inkább értékhordozók, mivel ezek az apát és a szerzetestársak elismerését váltják ki. A büntudat hangsúlyozása nem valami állandósult szorongás táplálására szolgál, hanem ezáltal a több-életre való törekvés nyilvánul meg. A modern én-pszichológia nyelvén ez azt jelenti, hogy amikor a szerzetes az alázatosságot gyakorolja, én-ideáljára hivatkozik: ettől természetesen elmarad, de állandóan törekszik rá. A depressziós önostorozása: destruktív, célirányulás nélküli fájdalom, ahol az én-ideálok elérhetetlen távolba vesznek¹³.

A viselkedésmódosító eljárásoknak egyik újabb irányzatát önkontroll módszernek nevezi a szakirodalom. Ennek lényege az, hogy a szakember irányítása mellett a páciens maga végzi a terápiás gyakorlatokat, s közösen kidolgozott program alapján fokozatosan közelíti viselkedését a kívánt célhoz. Az önkontroll módszerek hatásos alapelemei többek között: az önmegfigyelés, az ismétlés, az ígéret, a fogadalom, a szerződés. A kívánt viselkedés így először külső ellenőrzés alatt valósul meg, majd lassan belső szabállyá válik. Például a tériszonyban szenvedő fokozatosan egyre nehezebb helyzetek elé állítja magát, az orvosával való előzetes egyeztetés alapján.

Az aszkézisben való előrehaladás a terápiához hasonló elvek szerint valósul meg. A Regula hangsúlyozza, hogy a szerzetes beszélje meg az apáttal, milyen önmegtagadást vállal, nehogy az különben „felüvalkodottságra” vezessen. Az apát szerepét valamelyik választott idősebb testvér is felvállalhatja. A Regulák erre többször is buzdítanak. Az önmegfigyelés, az önkontroll fejlesztése az életszentségre törekvés elengedhetetlen kelléke.

„Mindenkinek meg kell figyelni a lélek tevékenységét és rezdüléseit, és úgy kell megjegyezni, mintha el akarnánk mondani egymásnak...” (Vita Antonii cap. 55)¹⁵.

Számos bölcs mondás vagy önnevelő szabály tartalmaz olyan elemeket, amelyeket a kognitív lélektan nyelvén is megfogalmazhatunk. Egyes mondások, formulák, fohászok alkalmasak lehetnek arra, hogy viselkedésváltozást, illetve hangulati változást idézzenek elő. Velten kimutatta, hogy verbális önreflexiók érzelmi tartalmuktól függően visszahatnak a tényleges érzelmi állapotra. Ennek megfelelően optimizmust, reményt, bizalmat stb. sugárzó mondások, fohászok ennek megfelelő érzelmi állapot fenntartását segíthetik elő. Verbális formulákat a modern terapeuta is használ, amikor például önbizalom-hiányban szenvedőkön akar segíteni¹⁶.

Számos kognitív lélektani mozzanat olvasható Cassianusnál is. Ilyen részek találhatók például az *Institutiones* 6. könyvében, amikor a tisztátalanság szelleméről ír. Nagyfokú lélektani bölcsesség mellett tanúskodik a *Collationes patrum* 12. értekezése a tisztaságról vagy a 22. értekezés az éjszakai kísértésekről.

Cassianus lépésről lépésre halad előre, ugyanúgy, ahogy bármelyik mai terapeuta. Elsőként az ésszerű böjtölést javasolja, ugyanis a „falánkság és torkosság bűne” vezet arra, hogy a „tisztátalanság nedvei” kiválasztódjanak. Hangsúlyozza, hogy az ésszerű mértéket a böjt ne haladja túl. A második lépésben lelki gyakorlatokat javasol, az állandó alázatosság, a belső türelem, a szelídség erényének elsajátítására. Ezeknek a célja az, hogy fegyelemre tegyünk szert, és a harag, a rossz kedély, a feltűnni vágyás és gőg szenvedélyeit legyűrhessük. („Ahol a harag mérge található, oda a kéj tüze is behatol.”)

Figyelemre méltó, hogy Cassianus nevelési törekvései elsősorban nem a „külső ember” elpusztítására irányulnak, nem a testet akarja megsemmisíteni, hanem a lélek derűjét keresi. Olyan változásokra törekszik, amelyek belső békét eredményeznek. A lelki tökéletesedés legfőbb eszközei a saját gyengeségek bevallása (bűnbocsánat), zsoltárok-ból vett mondások, éjszakai virrasztások.

Az aszkézis gyakorlatainak hátterében szilárd értékrend, határozottan körvonalazott éni-ideál rejlik. Ez kiválóan alkalmas arra, hogy a változó személyiség számára „húzóerőként” szolgáljon, anélkül, hogy neurotikusokra jellemző irreális célokat jelentene. Utóbbi veszély elkerülését a közösség, az apát, a lelkiatyai segítsége is biztosítja.

A gyógyítás egyik alapelve, hogy a változások fokozatosak legyenek, a kívánt célt lassú közelítéssel érjük el. A fokozatosság elvét az említett írásokban is megtaláljuk. A lelki élet e mesterei felismerték, hogy az újnak előbb meg kell szilárdulnia, mielőtt egy lépéssel tovább mennénk. Benedek az alázatosság gyakorlásának 12 fokát írja elő. Guigo apát a kolostor négy lépcsőjéről beszél¹⁷.

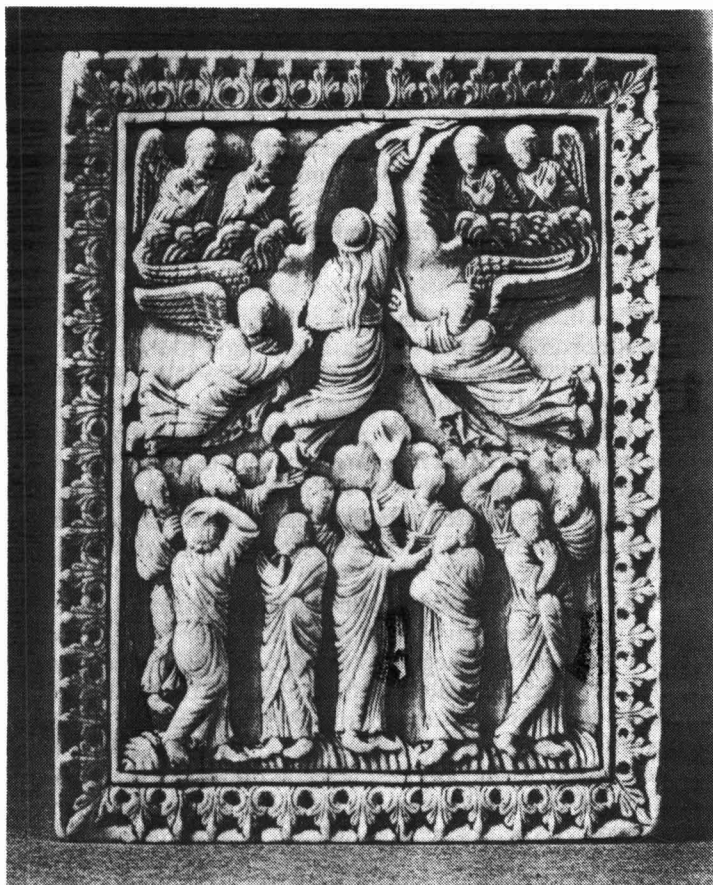
A verbális viselkedés és az aszkézis

A kolostori élet szabályalkotói — ha nem mondták is ki — felismerték, hogy a viselkedés aszkézise a beszéd aszkézisével együtt jár. Ma azt mondjuk, hogy a verbális viselkedés módosítása útján a látható viselkedés is megváltozhat. Különös jelentősége van az „önkommunikációnak”, az önmagunkkal való hangos vagy rejtett párbeszédnek. Külön tanulmányt érdemelne annak vizsgálata, mit jelent az ima ebből a szempontból. Az atyák számos utalásban foglalkoznak a beszéddel. A beszéd, ezáltal a viselkedés kontrollját mozditja elő a silentium is. Ennek jelentősége közismert a kolostori életben. Benedek a *Regula* 6. fejezetében értekezik a taciturnitásról. II. Guigo apát az önkommunikáció lélektani szempontból is kifogástalan gyakorlatát írja elő, amely a kötött imától a szemlélődő imáig terjed. Ez mai értelemben „önverbalizációs tréningnek” is nevezhető.

Külön figyelmet érdemel az engedelmesség, mint a szerzetesi hármasság fogadalom

egyike. Lélektani szempontból az engedelmesség azt jelenti, hogy egy adott helyzetben nem saját döntési alternatíváim közül választok, hanem külső erőnek rendelem alá magam. Ma különösen furcsán hangzik, ha azt állítjuk, hogy az engedelmesség az egyén választási lehetőségeinek kibővülését eredményezheti, hiszen a belső determinációit külső segítséggel feloldhatja. Bizonyos határok között tehát az egyéni szabadság növekedését is eredményezheti, annál is inkább, mert olyantól fogadunk el irányítást, döntést, akinek értékrendjét, tudását, tapasztalatát a magunké elé helyezzük. Az apát személye ezt a szerepet tölti be.

Irodalom 1. *Tringer, L.*: A lélekgyógyászat kognitív fordulata. *Vigilia*, 1987/9, 663. — 2. *Bandura, A.*: Model of causality in social learning theory. In: Mahoney, M. J., Freeman, A. (eds.): *Cognition and Psychotherapy*. (81–100. o.) New York. 1985. — 3. *Wolpe, J.*: The practice of behavior therapy. New York. 1969. — 4. *Tringer, L.*: Rogers és a modern lélekgyógyászat. *Vigilia*. 1985/6. 461. o. — 5. Szent Benedek Regulája. In: Szennay András (szerk.): *Népek nagy nevelője*. Bp. 1981. Ford: Söveges Dávid. — 6. Reg. 2, 30–32. — 7. *Jobannes Cassianus*: De institutis coenobiorum. Bp. 1980. (Ford.: Simon Árkád.) — 8. Lásd pl. De Inst. X. könyv. 15, 16. — 9. Reg. 19, 6–7. — 10. De Inst. IV. 36. — 11. Reg. 7, 67. — 12. *Frank, J. D.*: Psychotherapy: The restoration of morals. *Amer. J. Psychiat.* 131, 271–274. 1974. — 13. Ld. Cassianus: De Inst. IV. könyv 39. — 14. Már Szt. Vazul is előírta regulájában, hogy az egyik testvér érezze magát felelősnek a másikért. — 15. *L. Nigg, W.*: A szerzetesek titkai. Bp. 1984. Ford.: Beöthy György. — 16. *Tringer, L.*: A pozitív önverbalizáció fejlesztése. *Ideggy. Szle.* 1987. 168. o. — 17. II. Guigo: A kolostor lépcsői. In: Szennay A. id. m. (ford.: Szabó Flóris).

Melocco Miklós Ady-oltára

A batvanéves Németh Lajosnak

A Petőfi Irodalmi Múzeum egyik, a közönségtől elzárt termében porosodik már több mint egy évtizede *Melocco Miklós* „Ady-oltár”-a. A szobában mindig félhomály van, lámpa nem ég, fény csak a sarokból csordogál a palota udvarára nyíló ablakból. A kompozíció csaknem teljesen kitölti a teret, elzárja a forgalmat a palota két szárnya között, és alig hagy helyet az árva fogasnak, amelyen a múzeumi teremőrök kabátjai lógnak. A félhomályban a furcsa, sejtelmes, a helytől idegen formák egyre csak az igazgatóságra igyekvő gyanútlan ügyfeleket riogatják.

Az „oltár”-t a múzeum 1977-ben a centenáriumi Ady-kiállításához rendelte alkalmi dekorációként. Az akkori igazgató valószínűleg nem gondolt kezdeményezésének későbbi következményeire: *Melocco Miklós* ugyanis sokkal többet tett, mint amit vártak tőle, s létrehozta azt az „Ady-emlékmű”-vet, amelynek ideáját még Csorba Géza síremléke vetette fel, de amit azóta sem valósított meg senki sem.

Amikor a megrendelést megkapta, *Melocco Miklós*t már régen foglalkoztatta az Ady-probléma — ezért is esett a múzeumiak választása éppen reá. A centenáriumi ünnepek kapcsán 1976-ban Tatabányán egy ülő, Debrecenben egy álló Ady-figurája került kivitelezésre, 1977-ben pedig Pécsen, a Barbakán előtti füves területen a halott Adynak azt a megrendítő képmását helyezték el, amelynek gipszváltozata a múzeumbéli kompozíciónak is középpontja lett.

A „Padon ülő Ady” első, még kispasztikai változata 1968-ban készült. 1971-ben, a Műcsarnok „Új művek” című kiállításán *Melocco* már az életnagyságú elképzelését mutatta be.

1972-ben *Melocco Miklós* „Egy megbízatás története” címmel kiállítást rendezett a budapesti Eötvös Klubban. Itt ismét bemutatta a „Padon ülő Ady”-t, mellette egy álló figurát — a későbbi debreceni szobrot, amelyen a költő saját síremléke előtt áll — a hozzájuk tartozó kispasztikai vázlatokkal együtt. Mindkét kompozíció legfőbb ihletője az az utolsó fénykép volt, amelyet a nagybeteg Adyról Emil Isaac készített 1918-ban. — Az emlékműállítás gondolatát egyébként maga *Melocco* vetette fel az Állami Lektorátuson, de hamarosan hirtelen megrendelést kapott Vas megye tanácsától. A bemutatott tervek azonban hőkent riadalmat keltettek a megbízóban, s a művész nem tudta elfogadtatni elképzelését. Aztán felmerült még a lehetőség, hogy az egyik változat Salgótarjánba kerüljön, de végül ez sem sikerült.

Az ellenállás, ami ezeket a szobrokat fogadta, tulajdonképpen érthető. A közönség és a hivatalosak számára meghökkentően új és idegen volt már az a gesztus is, ahogy *Melocco* alakjai lemondtak az emlékművek megszokott talapzatáról, „beültek” az utca forgatagába, „odaálltak” közénk, az utca embereinek hétköznapi sorába. De ennél is lehetetlenebbnek tűnt, hogy a tankönyvekből és a köztéri szobrokról ismert „hérosz” helyett a művész egy betegségtől elgyötört, végtelenül magányos és kiszolgáltatott embert állított eléjük. A budapesti Liszt Ferenc térről ismert indulatos kolosszus helyett *Melocco* padján csak egy roskadt télikabát ült, s a kalap széles karimája alól a költő „lángoló” tekintete helyett egy megtört szempár meredt üresen a semmibe. Roncs, szánandó emberi törmelék búj meg a télikabát melegében.

A köznapiságot előbb és könnyebben sikerült a közönséggel megemésztetni. A „Padon ülő Ady”-val együtt szerepelt az „Új művek” című kiállításon *Varga Imre* két kompozíciója, a „Professzor” és a „Radnóti emlékmű” is. A csúf asztal, a durva fakorlát és a szürke kockakő ugyanúgy a „civil” világból érkeztek, mint *Melocco Miklós* padja, az előbbiek mégis gyorsan népszerűek lettek. Városaink valósággal versengtek a „Radnóti emlékmű” egy-egy kópiájának megszerzéséért. *Varga Imre* munkáinak ez a feltűnő népszerűsége a „civil” tárgyak és a „civil” környezet „kellékszerű” használatára vezethető vissza, azaz a figura, az ábrázolás illusztratívan színpadi beállítására: nem annyira a *köznapi*, mint inkább a közönség számára sokkal ismerősebb *közbély* szobrászi megfogalmazására. A „Radnóti emlékmű” esete persze még nem egészen ez, de kétségtelen, hogy ennek határán jár. A látvány — a színpadi külsőségek és az egész beállítása — egyértelműen idézi az ismert történetet és a helyszínt a győri országuétról, talán kissé átlátszó eszközökkel, mégis szívszorító hitelességgel — ahogyan ez a jó színházban is történik.

Melocco Miklós hétköznapisága ezzel szemben ténylegesen az; a színpadhoz semmi köze sincsen. A padon meghúzódó, arcát a fáradt nap felé emelő Ady Endre helyett ülhetne ugyanott és ugyanúgy egy öreg alkoholista csavargó is. A közönség és a lehetséges megrendelő számára pedig éppen ez a behelyettesíthetőség tette elfogadhatatlanná a szobor hétköznapi realitását.

Ezek után meglepőnek látszik, hogy alig néhány évvel a visszautasítás után *Melocco* Ady-szobrai mégis fölállították egy-egy vidéki városunkban. Nem történt azonban más, csak egyszerűen megszokottá vált az irodalmi gyakorlatból és a történetírásból is a „deheroizálás” attitűdje, amit *Melocco* kompozícióiból is kiérzett a közönség. Nem örömmel, nem lelkesedéssel, de tudomásul vették ezt is, mint sok más rosszat.

Kérdés azonban, hogy *Melocco Miklós* valóban deheroizált-e, amikor Ady-szobrai készíttette?

A válasz nehezebb lenne, ha nem ismernénk a pécsi emlékművet, és persze az „Ady-oltár”-t, így azonban egyértelmű a *nem*. A szobrász hosszú, egy évtizedes birkózása a témával már önmagában is jelzi, hogy nem egyszerűen ötletről volt szó, vagy valamiféle divatos nyegleségről, amikor először kezdte mintázni a padon ülő beteg költő alakját. Az Emil Isaac-féle fényképpel való megismerkedés — úgy tűnik — nemcsak a „zseni” tragikus végével szembesítette *Meloccót*, hanem áttételesen azzal az egész problémával is, aminek Ady Endre és Ady Endre költészete egyaránt jelképe, s ami valamilyen formában e századi művészetünk egészének egyik meghatározó problémája, a *nemzethez és a nemzethez való viszony*.

Nemrégem egy beszélgetésre figyeltem föl a rádióban. Egy dél-amerikai lány beszélt, aki zenét tanul nálunk. Azt mondta, hogy a legfurcsább számára itt a „mérhetetlen nacionalizmus”! Azt mondta, hogy érthetetlen számára annak állandó hangsúlyozása, hogy „magyar” irodalom, „magyar” zene, „magyar” művészet, furcsa, hogy ezt a jelzőt soha nem mulasztjuk el kitenni. Nem tudom eldönteni, hogy valóban mennyire magyar sajátosság ez, de valóban így van. A század elején induló fiatal művész, *Medgyessy Ferenc* számára nem volt elegendő cél, hogy szobrot, vagy jó szobrot csináljon, hanem ő elsősorban és különösen „magyar” szobrász akart lenni! *Rudnay Gyula* — művésznevezdékek nevelője és példája máig — valójában nem létező „ősi” hagyományokat igyekezett festészetével föltámasztani; az egész úgynevezett alföldi festészet (és tragédiája is) elválaszthatatlan ettől a kérdéstől. De ide tartozik a forradalmak és a trianoni béke utáni Magyarország képzőművészetének elképesztő bezárkózása, valósággal önkéntes gettóba vonulása: Európa és a Nyugat művészetének alig titkolt megtagadása, s egy minden külső hatástól és befolyástól független, egyedül itt és egyedül érvényesnek, „sajátosan magyar”-nak

kikiáltott értékrend volt ez, amelyikbe soha és sehogyan sem fért bele *Kassák Lajos* vagy *Moboly-Nagy László* és amely később ennek köszönhetően válhatott természetes megagágyává az ötvenes évek szocreál stílusba öltözött kollektív szegregációjának.

Ebből a szinte kényszeresen az ősoket és a nemzeti gyökereket kereső szekértáborból az első kitörést a hatvanas évek avantgard fiataljai hajtották végre. Ezek a fiatalok akkor egyszerre lázadtak a konzervativizmus minden formája ellen, ugyanúgy a politikai-kultúrpolitikai korlátozások és az örökölt önkéntes elkülönülés ellen. Számukra a művészet minden jelző nélkül volt művészet! A „nemzeti” problémája azonban ekkor sem, még átmenetileg sem tűnt el a hazai művészet vidékéről. Ahogyan nyíltak az ablakok, repedeztek a mindent körülölelő falak, nyíltak a rések, ahogy megelevenedett a társadalom és a kultúra mozgása, és ahogyan mind természetesebbé vált, hogy nekünk is helyünk van az európai közös asztal mellett, úgy erősödtek a feltámadó nemzeti törekvések is: a paraszti tárgykultúra nosztalgikus idézése, a népi motívumkincs újbóli felfedezése, homályos jelentéstartalmainak bogyoztatása. A hatvanas-hetvenes évek fordulójának, s az utána következő, máig tartó korszaknak egyik érdekes, elgondolkodtató tanulsága, hogy ez a kérdés szinte senki számára sem megkerülhető. Nem tudott (s mint a tények mutatják, nem is akart) kitérni előle *Schaár Erzsébet*, de *Lakner László* vagy *Nádler István* sem; elég egy-egy olyan munkájukat megidéznünk, mint *Schaár Erzsébet* székesfehérvári „Utcá”-ja, *Lakner*nak a kölni múzeumban látható „Isa pur” című képe vagy *Nádler* új hullámos korszakának egyik főműve, az „Itt vagyunk!” Úgy tűnik (a példák is mutatják), hogy nem egyszerű személyes, érzelmi kötődésről van szó: a gyökerek mélyen nyúlnak a közös történeti tudatba és múltba.

Modern költészetünk megteremtője és máig elérhetetlen óriása, Ady Endre minden más dolgot, szempontot megelőzően vállalta magyar-voltát, vállalta mérhetetlen göggel, sorsszerű elkötelezettséggel, gyötrő szenvedéllyel és szenvedéssel. Fülep Lajos írta róla: „...Ady nem sovén, csak éppen mindenhez a világon a magyar voltán át viszonyul... Magyarsága nem passzív tudat, nyugodt állapot — ostromló szenvedély, emésztő, mint a szerelem; — szenvedés is...” A késői visszaemlékezés jó fél évszázaddal a költő halála után íródott, de a múltó idő láthatóan nem hűtötte azt a lelkesedést, amivel Fülep már 1906-ban fogadta *Az Ország* hasábjain az „Új versek” megjelenését. A szinte kegyetlen szigoráról, kérlelhetetlen minőségigényéről híres ifjú kritikus az Ady-jelenség előtt azonnal letette a fegyvert, feltétel nélkül adta meg magát: „Most már vele megyünk — írta —, végig forró napsütések alatt, tiszta égre nézve és megbotolva a göröngyben, megtépdese a számarkórótól, elbukva százszor, megvérezve, tévelyegve sívó homokon, elepedve egy kis szeretetért, otthon nélkül és nem idegenek, nyugtot nem lelve sem ott, sem itt, kelet és nyugat közt, végig a mi földünkön; végig a szent magányon és a lármás hazug élet ezer orvtámadása közt, végig Párizson, végig félig csókolt csókok veszendő vágyai, s a beteljesülések táogató elernyedése között, harcot víva a Nagyúrral, kifosztva és fosztogatva, futva lélekszakadtan a sárga láng után.”

Melocco Miklós valószínűleg nem olvasta még Fülep Lajos írását akkor, amikor munkához látott. Az Emil Isaac-féle fényképen — a szobrok tanúsága szerint — mégis erre a teljes Adyra figyelt; arra, aki a MEGVÁLTÓ szerepét vette magára, aki — Németh László mutatott rá — „Haláltó”-nak nevezte azt a Magyarországot, amelyet Petőfi Sándor még „Isten kalapbokrétájának nevezett”. A „Padon üldő Ady” valóban fölcserélhető volt egy alkoholistá csavargó figurájával, ahogyan a megfeszített Megváltó szenvedésében, megaláztatóságában felcserélhető volt a legutolsó rablógylkossal, de mégis, ebben az állapotában is, ő volt a Megváltó!

„Itt élek. Ebből adódóan normálisan és természetesen vagyok magyar, de ezt a zászlót nem tartom szükségesnek fennhéjázóan lobogtatni” — mondta *Melocco Miklós* Kernács Gabriellának egy beszélgetésben. Ez a csendes, tartózkodó és mégis egyértelmű érzelem fogalmazódott meg az első Ady-szobrokban, s ez vezette a művészt a pécsi kompozíció gondolatához is. Ennek egyébként formai és eszmei magja egyaránt a költő halotti maszkja. Ezt öleli körül a finoman fodrozódó lepel — a halotti ág takarója vagy a ravatal leple. Tiszteletparancsolóan csendes az egész, a jelképpé merevedett-nemesedett teljesség képe, egy hatalmas élet soha többé nem kétséges méltóságáé. Egy halottat látunk, s mégsem síremlék, ami előttünk van: az elmúlás szomorúsága helyett az öröklét fensége.

A Petőfi Múzeum centenáriumi kérése nem érte felkészületlenül *Meloccót*. Az alkalom és a hely is arra inspirálták, hogy egyszeri emlékszobor helyett végre kísérletet tegyen annak az emlékműnek a megfogalmazására, amelynek a gondolata már egy évtizede érlelődött benne.

A klasszicista palota finom eleganciája, visszafogott pompája, s ezen belül a kiválasztott helyiség a maga viszonylag szűk terével, amelyet azonban az egymással felelő két hatalmas tükör a határtalanság illúziójával gazdagított, remek keretnek bizonyult a szobrász elképzeléseinek. Az egyik tükör alatt a pécsi szobor gipszváltozatát, a holtában felmagasztosult és az örök béke teljességét elnyert Adyt látjuk; a tükörtől jobbra nyíló ablak előtt fejfa áll, mellette a Willendorfi Vénusz (ősanánk?) életnagyságú figurájával; fent a mennyezeten az ablaktól a túlsó oldal tükréig és onnan le a ravatalon(?) fekvő költő alakjáig dús drapéria-felhők lobognak eleven gazdagsággal és ünnepélyes fegyelmezettséggel. Az egészet egy isteni hatalom jelképeként a felhőket összefogó óriás kar igazgatja; ebbe a karba kapaszkodik egy apró emberalak (üdvözült lélek?), aki a ravaltaltól emelkedő, kavargó áradattal ért a szédítő magasba. Az ablak irányában úszó felhőben egy felhasított testű férfialak tűnik fel, talán egyike a kárhozottaknak; a ravatal előtt a grandiózus jelenet nagyszerűségétől elragadtatott férfi térdel égne emelt karokkal: nem gyászol, felszabadultan, mindent beragyogó boldogsággal ünnepi és köszönti az öröklétbe érkezettet. (Nyilván nem véletlen, hogy ennek az önfeledt ünneplőnek a modelje az a Latinovits Zoltán volt, aki nem sokkal korábban halt meg, s akinek emléke épp a szobor készülése idejében magasztosult egy korszak és egy magatartás jelképévé.) A háttérben, a drapéria-felhő zuhatagának árnyékában, a másik tükör előterében elválasztva a főjelenettől és kiragadva annak időtlen teljességéből, négy beszélgető „civil” hajol össze derékgig emelkedve egy asztallap fodrozódó terítője fölé; semmi jele, hogy tudomást vennének a körülöttük kavargó eseményekről, még a feljük forduló félmeztelen mitologikus figurát sem veszik észre. — Ők lennének *mi*? Ők a tékozló vakok? — A tükrök pedig közben bonyolultan sokszorozzák a jelenetet, rákényszerítve a kompozícióhoz lépő látogatót, hogy tekintetével újra és újra kalandozza át ezt az egyszerre szakrális és szinte istenkísértően pogány látványt, míg maga is részesévé nem válik az egésznek, ahogy Rómában *Bernini* „Szent Teréz látomása”-nak nézői is részeséivé lesznek a csodának. Részeséivé lesznek egy önkéntes küldetés nagyszerű apoteózisának.

Következő számunkból

Egyház a társadalomban — Tomka Miklós, Szennay András, Giczy György írásai
Pomogáts Béla Szabó Zoltánról
Szabó Zoltán Bibó Istvánról
Endreffy Zoltán: Kereszténység és szekularizáció

Az etalonok

Most álmodni fogunk: futball két számolýra.

Önmagunkkal legfeljebb távoli azonosságot érzünk, külsőleg meg az ellenfél csapat játékosaira hasonlítunk. Másképpen mozdul a karunk, a vállunk, a derekunk: megfontoltabban, de lendülettel; elhagytuk a félbeszakadt mozdulatokat. Harisnya nélküli durva vászoncipő a lábon, az alja vékony kaucsuk — szokatlan viselet, az összes egyenetlenséget, az apró kavicsokat is megérezzük. A tornanadrág viszont túlságosan bő, a trikó lazán betűrve. Gyűrött. Szombat délután van, esetleg koraeste.

Ismerősnek tünnek, de sokáig nem tudom, hogy kikkel játszunk; azt akarom felidézni, amikor először láttam meg őket — a sokadik próbálkozásra végre rájövök: a képről ismert mintatornászok ők, a gyűlölettel félt *etalonok*.

A tornaterem folyosóját ugyanis végig a falon tablók díszítik, külön-külön mint egy képregény: „*SZEKRÉNYUGRÁS*”, „*SÚLYLŐKÉS*”, „*MAGASUGRÁS*”, egyebek; matt papíron barna tónusú fényképek, s az etalonok a helyes lábtartást, kézmozgást mutatják be. A tablók sarka töredezett, foszladozik, de más rongálásnak nincs rajtuk nyoma, bár a felsőévesek minden évben szétkürtölik, hogy búcsúzóul felgyűjtják őket ott, a falon. A tornaöltözők szabadulására várva máskor mit is tehetnének, mint hogy őket, az etalonokat bámuljuk önszántunkból; avagy az udvaron felelőtlenül rohangálók büntetésből, de mindenki nézi őket legalább egyszer — belerévülve, elszédülve attól, hogy vannak, akik...

Ha egy osztály éppen arra jár a tanmenetben, amerre a tablók segédeszközök lehetnek, a bemelegítő futás alatt a tornatanár (kiről ideje lenne már eldöntenünk, hogy női-e vagy férfi erő) odainti magához két bizalmasát, az osztálynak általában két legmagasabb és -serdültebb ifját, hogy hozzák be *azt* a tablót, de előtte töröljék le egy ronggyal, amit a szertárban a szekrény mögött találnak meg. Közben a többiek róják a köröket és rosszat sejteneik.

Az ifjak a képet beveszik és felakasztják a légfűtés dróthálójára. A futásnak immáron vége, a légbefűtés megszakad, merthogy a tábló, ha méltóságosan is, de himbálózna a mögötte áramló levegőtől. A vészterhes csöndben az osztály mint egy hatalmasra tátott, de kapásra alkalmatlan száj figyel, miközben a tanár oktat, bemutat, miként a nagykönyvben meg van írva. *Azt a bétmeganyolcát!* (Én azt hittem, hogy egy nagykönyv tényleg létezik, bordó fedelű, de felirat vagy cím nélkül; széles selyem könyvjelzőkkel, hogy ne kelljen keresgélni az egyes osztályokat, de még a tanulókat sem... Ott van mindenkinek az összes titkos gondolata, napi bontásban. Ebbe a nagykönyvbe a tornatanárok — kezét mosva — beleolvasnak; kedvelik a stílusát, feleúton egy regény és egy törvénytár szövegezése között. Ha olvas valamelyikük, a többiek elszótlanodnak, esetleg az olvasó vállá fölött — féloldatosan, hogy a tízóraimorzsák még véletlenül se hullhassanak a lapok közé — odahajolnak. A nagykönyv mindig elől van, nemhogy nem tűnik el, de illetéktelen még beleolvasni sem mer, mert ha meg nem is halna, de örök életére megnémulna, vagy ha azt nem, kitörnő a kezét-lábát.)

A baj aztán a bemutatás után jön. Addig nincs a dologban hiba, amíg *a két legmagasabb ifjak* lábászárát csapkodja a tanár (*spicc! spicc!*), ők elég jók, bár hol vannak az etalonoktól... Kényszeredetten vigyorgunk, de leginkább kiáltani szeretnénk, hogy *mi nem akarunk röhögni másokon*, tökéletesen tisztában vagyunk vele, hogy milyenek leszünk. Na nem, kiáltani, azt nem lehet; ránk kerül a sor, a tanárok személyes sértés-

nek vesznek minden hibát, aztán elszabadul a pokol. Hülyéznek, csapkodnak, felrobannak.

Ezért gyűlöltük meg az etalonokat, ám kelletlenül elismerjük őket. Sejtjük, hogy előzetes megbeszélés alapján, szerencsés pillanataikban mutatják be a gyakorlatokat, a sikerületlen fényképeket meg utólag kiválogatják. Ám azt is érezzük, hogy a kiválasztottság az életmódjukban gyökeredzik; ők kivívják tanáraik megbecsülését, elfoglalt szüleik jóváhagyását.

A fiúk — mert főként fiúk — nyúlánkak, és nem érzik sikerületlen gyereknek magukat. A körutak mellékutcaiban laknak, arrafelé troli jár. A tanítás után, ahogy kell, pihennek egy órát, édesség helyett sárgarépat esznek, esetleg kiporszívóznak — mi az nekik! —, aztán nekiállnak a leckének. A felfogásuk gyors, finoman dől az írásuk, van egy maguk készíttette kistrádiójuk, s ha leugranak a boltba, csak átszólnak egymáshoz telefonon (Géza, Attila, Zoltán és ehhez hasonló neveik vannak); az eladók kedvelik őket és ők viszontszeretik az eladókat, persze csak annyira, amennyire ezt a bolt szegényes választéka megengedi. Nem telhetetlenek, ha valamit nem kapnak, kipótolják szerénységgel...

A nyár nagyobbik részét a városban töltik, mert edzésre járnak; mindennapra kapnak pénzt két gombóc fagyalatra — a fagyaltos-kisasszonnyal magázódnak, ő három évvel idősebb náluk és tiszta a köténye.

Az etalonok egyedüli gyerekek, s ha mégsem, akkor van egy öccsük vagy egy nővérük. Augusztus elején az egész család elutazik valahová nyaralni. A nyaralásokról alig tudunk valamit; feltehető, hogy az etalonok az első naptól kezdve maguk készíttette programmal állnak elő, szinte akadálytalanul kapják meg a házineni biciklijét, a nyerget felemelik, és végiglátogatják a környékbeli összes ipari műemléket. A két hétből csupán egyetlen perc érdekes, amikor is az utolsó délutánon megérkezve, a bicikli első kerekével finoman betaszítják a nyaraló kertkapuját, s furcsán széttartott térdekkel lépkednek idomtalanul, *mint bosszú lovaglás után* — gondolják ők. Igaz, hogy még sohasem lovagoltak — sohasem lovagoltak! —, de határozottan érzik, hogy az is ilyen lehet; egyszerre fáznak is meg izzadnak, a torkuk kissé kapar a szélről, ezért furcsán elhal a hangjuk, amikor a kerti asztalnál kártyázó kardigános asszonyok felé köszönnek. Nekik *azért* hallaniuk kell a köszönést, mégis várnak néhány másodpercet, míg visszaszólnak, hogy alapos kézmosás után várják őket játszani.

Ez így dühítő, de az etalonok nem csapják oda a biciklit. Elégtételként az egyetlen biztos támpontra, a saját kerékpárjaikra gondolnak, melyek lelakatolva állnak otthon az alagsori pincékben, s a szomszéd öregurak, a családok régi barátjai, naponta ránéznek.

Aztán újból itt az ősz, s a szülők ismét későn járnak haza; az etalonok esténként maguk szabnak határt a tévzésnek, ennek az álmunk idején rohamosan terjedő, de még józanul kezelt szórakoztatási formának. (Ez az önösség a legcsodálatosabb.) Nyitott ablak mellett alusznak, a barátnőjük egy nagy ország híres sportiskolájában tanul, él és dolgozik, ilyenkor mos; ők is eminensek oroszról, titkon élvezik a nyelvet, hangszeren nem játszanak.

Ez komoly vídamságú élet, melynek a miénk csak halvány vetülete: lagymatag és értelmetlen. Hiába az alaposan átgondolt és ütemezett szekrényugrás, a mi izmaink mégsem egyenizmok, s bár mi szintén növésben vagyunk, nem merjük az izmainkat istenigazából arra használni, amire szeretnénk; vagy egyáltalán: otthon egészen másra használjuk magunkat, félve, hogy egyszer véget ér az az időszak — és nem büntetlenül ér véget —, amelyben korlátlanul hajolhatunk térkép fölé, gyűjthetünk ezt-azt, amelyben nyomtalanul szállnak el a délutánok különböző utcákban, ahol a levelek lehulltával, a legnagyobb szeptemberi szárazságban is nedves a por — s ez a por követi végig az egész kamaszkorunkat —, miért is mindig egy kicsit izzadtnak és koszosnak érezzük magunkat, no meg avarságúnak — aztán idővel már nem járunk arrafelé, mondjuk így: sokat és kényesen tisztálkodunk, rájövünk: nem maradt semmink.

Nem igazi tornaterem az, amiben játszunk, hanem egy hosszú, folyosószerű helyiség, melyet máskor — mint egy raktárt — leromlott iskolapadokkal, székekkel, csővázakkal töltenek meg. (Iskolánk régente vakok intézete volt, a raktár: tekepálya.) A külső fény nem jut be hozzánk, a zsáruk behajtva, a légtérben itt-ott kósza fénysugarak, barnás derengés.

A játék maga nagykönyvi futball, kiszámított: mindenki pontosan érkezik, amikor a labdára fejfel vagy lábbal érkeznie kell, úszunk a levegőben, kiszámított pályán, de nagyon lassan, mint egy barlangvasút emelkedőjén felfelé — ebben, azt hiszem, közrejátszik a rugós focik átkos átka. Az egész játékból egyetlenegy lövésem lesz azután maradandó, a találkozó utolsó percéből, amikor utoljára indulok vissza védekezni, de elém pattan a labda, illetve: lágyan ível felém, a nyoma a levegőben egy fénysugár, ráfordulok, és amikor a labda a cipőm hegyével érintkezik, már tudom, hogy gól lesz, az etalonok is érzik, meg a csapattársaim is; és lám: a labda odaúszik a zsámoly bal felső harmadára, mindannyiunkat átjár az érzés, hogy ennek így kellett lennie. Unjuk már, tudjuk, hogy mennyi van még vissza, s hogy nem fog történni semmi egyéb.

Vége, és akkor nagyon közel érzem magam az etalonokhoz. Szeretném együttérzően megszoritani a kezüket. *„Menjetelek csak”* — mondom az ajtónál, de ők nem, udvariasan nem mozdulnak, mi megyünk előre. Nekik csak éppen bemelegedtek az izmaik, nem csapzottak, nem fáradtak — ezért nem sietős. A folyosón egy-két ismerős üldögél, a raktárból a székeket már kihordták az udvarra, éppen csak néhányat hagytak az öltöző körül, elszórtan. *„Megvolt”* — nem kérdezik, közlik, ők ugyanúgy tudják, hogy ennek így kellett lennie.

Az öltözőben nagyon halkan vagyunk — és talán szégyenlősen? —, elmegy egy másik csapat játszani. Így foghíjasan lesz egy kis szabad hely, megürül a terem, még nyomasztóbb minden. Az egyik fiú kezéből kicsúszik a szappan, többen is mozdulunk, a szappan a fogas hátsó lába mögé szorult be. Egy etalon piszkálja ki végül, ahogy felnéz, meghívom őket az est további folytatására; persze aztán nem találkozom egyikőjükkel sem, de a lehetőség, hogy ott lehetnének, jó érzés. Köszönik a meghívást; aki felvette a szappant, kezét nyújtja: *„Elnézést, azt hiszem, piszkos lett a kezem, inkább megmosom”* — mondja, és megmossa.

Kilépek a folyosóra, csend van és hűvös, de az udvari kijáratnál már hallom a zsiromást, érzem a korányári langymelegét, hiszen az *este* most kezdődik.

A használatatlan raktári székekből és padokból minden évben máglya lesz, ám a jókat is — más kupacba — egymásra halmozzák, de csak finoman, s az utóbbiakból készült embermagas rakást a Gondnok úr egy slaggal elkezdli mosatni. A fölső, megtisztult rétegeket azután folyamatosan elhordják, rendre oda, ahol az udvar kissé emelkedik, lelátót képezve az iskolai tábortűzhöz. A székek persze nem száradnak meg az ünnepély kezdetéig, még nyirkosak, amikor a meghívott vendégek letelepednek, így a vendégek feneke és rajtuk a ruha is átnyirkosodik. Miután a tábortűz, akár egy jól szervezett, látványos és mesterségbeli tudásról bizonyosságot tevő autodafé véget ér, ők minél előbb próbálnak kitérni a fénytől, hogy ujjuk csippentésével megkezdjék nadrágjuk vagy szoknyájuk szellőztető szárítgatását; izgulnak, hogy csak folt ne maradjon. Így aztán a székek is karbantartva lesznek egy újabb évre.

Kezd minden visszarendeződni, a tábortűzet szervező idősebb dolgozók összegyűlnek a tornaszertárban, a délutánról átmentett dobozos kakaót megisszák, az arcuk kipirult, élvezik az este örömeit. Kicsit flegmán arra gondolnak, hogyha ez az, amit közösségért való cselekvésnek szokás nevezni, akkor az nem bonyolult dolog.

Éjjel három órakor a Gondnok úr felkel, csak úgy pizsamában lebattyog az udvarra, szétlocsol egy vödör vizet a még kellemesen langyos rakásra, megállapítja, hogy rendben, aztán elindul visszafelé, de őt nem közösségi szempontok vezérlik, nem is az esztelen csillag, ő csak egyszerűen kipróbált emberünk, és tisztában van a tűzrendészeti előírások minden időben sarkalatos pontjaival.

Nővéreink

(Olvasatok) Fiatal barátaimnak félszáz rövid részletet olvastam fel a könyvből, amelynek akkor még nem volt címe, s először is arra kértem őket, adjanak címet a műnek. Ilyenek születtek: „Hivatás”, „Elhivatottság”, „Kiválasztottak”, „Isten szolgálói”, „Pax vobiscum”, „Szegénység, tisztaság, engedelmesség”, „Életem övé, sosem enged elveszni”, „Szárnyakkal születünk”, „Felfelé megyünk”, „Ha kérdezed, ki vagyok...” A legutóbbit egy Weöres-vers részletével magyarázta szerzője:

*„Ha kérdezik, ki vagy, ezt mondd:
egynemű vagyok a szélllel,
folyó sodrával,
esőcsepp hullásával,
madár röptével,
fapadlón járó facipős ember lába zajával.”*

Találtak-e valamit az ötvenkét nővér viselkedésében, amit idegennek, nagyon távolinak vagy egyenesen taszítónak éreztek — kérdeztem, s a többség a fejét rázta. A kisebbség nagyon távolinak érezte önmagától azt a fajta engedelmisséget, amikor valaki természetesnek tartja, hogy előjárója fehér botnak használja őt, valamint a tulajdon teljes mértékű hiányát. Akadt-e olyasmi viselkedésükben, amit bizarnak, furcsának, nagyon különösnek találtak — kérdeztem tovább. „Inkább megrendítő”, „Inkább megdöbbenően példázatszerű”, „Lehet így is élni” — válaszolta a többség, a kisebbség pedig kiválasztottságukat, „naprakészen pontos önértékelésüket” és megingathatatlan derűjüket tartotta megmagyarázhatatlanul különösnek. És mit találtak bennük megragadónak — faggattam tovább segítőtársaimat. Ketten-ketten a csikkszedő apácát, a szibériai „nagy utazást” is felvállaló szerzetest, a zsidókat mentő nővéreket és a „Mi felfelé megyünk” magatartást említették, a többiek felidéztek a cigányok számára kirándulásokat szervező, a hegesztéssel próbálkozó, a légópincében bábozó, a kilencvenéves korában is aktív és a saját kezével világra hozott csecsemő sírásából glóriát kihalló nővérek alakját, a „bárhol szolgálni” szemléletet és a nyitottságot.

Személyre szóló üzeneteket is feljegyeztek: „alázat és engedelmisség”, „munkaszeretet, emberszeretet és áldozatkészség”, „példázatszerű gerincesség”, „az Isten-szeretet égő szeretet, mindent betölt”, „valaki mindig gondot visel ránk”, „a meglátás képessége: mi a fontos igazán ebben a világban”, „mindig ott lenni, ahol, amikor szükség van rám”, „nem a saját személyem a legfontosabb”, „a másik ember felől nézni mindent”, „a hit, a remény és a szeretet tényleg mindenben átvezet, mindent átölel, nincsen semmi, ami kicsúszhatna ebből az ölelésből”.

(Meghívás) Mi hívta őket, mi mozdította ki őket? Vagy talán: mi csábította, mi kényszerítette őket? Választottak vagy sodródtak? A könnyebbik vagy a nehezebbik utat választották? A biztonságot a szabadság kockázata helyett? A valamitől vagy a valamiért való szabadságot? Nincs könnyű dolga a szociológusnak. Belekapaszkodhat olyan részletekbe,

hogy lám, jellemző, még a szegénységi fogadalom letételéhez is szükség volt hozományra, stafírungra előkelőbb rendekben; feljegyezheti, hogy többségük egyszerű, sokgyermekes családból indult; hogy az esetek jelentős százalékában „csábított” a környezetükben élő, az őket tanító szerzetesek példája; ez azonban vajmi kevés ahhoz, hogy összeálljon egy szociológiai magyarázat. Feltűnően hiányoznak a be nem avatottak számára kézenfekvőnek tűnő motívumok: a felemelkedés lehetősége, az életidegenség, a kikoszarozottság, az előnytelen külső, a szerelmi bánat, a kínzó magány, az alternatívák hiánya. Ritka a romantikus regényből ismerős történet. Voltak köztük csinos, bálozó lányok, voltak akiket szüleik biztattak, voltak akiket akadályoztak, indultak vallásos és nem vallásos (igaz, kisebb részük) környezetből. A szociológus elbizonytalanodik. Úgy tűnik, döntő többségük nem a megvetett világot cserélte fel biztonságra, földi paradicsomra. Hitelesen hangzik az „éppen olyanok voltunk”, a „valami történt bennem”, a „belső indíték, lelki forma”. A szociológus megérzi, idáig, eddig a határig szól mandátuma, s — félretéve műszereit — belső hallására figyelve ilyeneket hall: „markomba metszettek téged”. A kérdés tehát helyesen így szól: ki választotta őket?

(Rend) A kívülálló, a valamitől való szabadság hamis ígézetében élő bezártnak, rabnak, kiszolgáltatottnak, személyiségétől megfosztottnak érzi a zárdában életét. Pedig ő a rendben rendben van, otthona rend-ház. Nyíri Tamás embertanában a rend igényének és az alapvető bizalomnak a szoros összefüggésére hívja fel a figyelmet. Nővéreink a rend szépségéről is beszélnek. Esetükben a lemondás nem öncsonkítás, hanem kinyílás és rendcsinálás volt: életükben helyükre kerültek a dolgok. Nővéreink közönséges emberek, akik a rendkívüliség útját választották. Rend és rendkívüliség? Igen! A mese mindannyiunkról szól, valamennyiünk lehetőségéről és feladatáról: rendben lenni. Hogyan? Úgy, ahogyan ezt V. P. vincés nővér elmagyarázta: „Szegénység, tisztaság és engedelmisség. Ahhoz, hogy egy közösség éljen, létezzen, erre a háromra valamilyen szinten szükség van, még egy államban is. Kell a szegénység olyan értelemben, hogy ne legyünk harácsolók; kell a tisztaság, kell a tisztesség a családon belül; kell az engedelmisség, mert törvények mindenütt vannak, és azoknak eleget kell tenni, másképpen nincsen rend. A rend innen kapja a nevét.” Mi, „világiak” a rendet hajlamosak vagyunk a diktatúrával és a vakfegyelmel társítani, ám nővéreink akaratuktól elszakadva nem személyiségüktől, hanem önös énésségüktől szabadultak meg. Lelki szabadságról, függetlenséget jelentő szegénységről, Isten parancsain belüli engedelmisségről, eszményképről, eszmei világról beszélnek. Összeszedték, egybegyűjtötték, összpontosították magukat a feladatra, vőlegényükre, „talpig nehéz hűségben”.

(Hivatás) „Mint édesanyjukat, úgy szerettek bennünket a gyerekek”; „Dolgoztunk mi 10 órát legkevesebbet, akkoriban még nem volt szabadnap”; „Közülünk nagyon sokan meghaltak fiatalon, mert túl voltak feszítve munkával”; „Nekem bukott tanítványom a 32 év alatt nem volt”; „Nemcsak tudást adtunk, de erkölcsi példát is”; „Én is megtanultam lovat hajtani”; „Ebbe a faluba voltak helyezve a balassagyarmati kórház elmebetegei, remek, remek figurák voltak”; „Ifjúsággal foglalkoztunk, falumisszióval”; „A Szent Vince Mozgalom keretében kijártunk a nyomortelepre, itt meséltünk, filmet vetítettünk”; „Mindenkít befogadtunk, nem tettünk különbséget”: hivatásosok szavai ezek. Többségük kitűnő szakember, akiket nem érdekek, hanem értékek vezérelnek. Szerepeik többsége női szerep, anyai szerep: emberekkel foglalkoznak mint ápolónők, tanítónők, óvónők,

védőnők, tanárnők, gondozónők. Miként szerzetesi ruhájukba, hivatásukba is beöltöztek, de még a több diplomás professzionisták is elsősorban szolgálatot teljesítenek. Így aztán, ha a szükség a gimnáziumból kórházat csinál, az „elegáns” kedves nővérekből ápolónők lesznek, s gusztusos úrilánykák helyett tetves sebesülteket gondoznak. Az ápolóvá lett tanárban az ápolónő hitelesíti a szerzetes tanárt.

(Szétszórátás) A rendszer nem tudta magába beilleszteni a rendeket, mert rendetlen volt, mert nem tudott igazából mit kezdeni a kommunizmussal. Ingyenélőknek és népbuítóknak minősítette nővéreinket, s megpróbálta nélkülük. Nélkülük, akik szerint rendjük „egy olyan szent kommunizmus, amit csak ilyen lelkeséggel, ilyen hozzáállással lehetett végrehajtani”, akik jól tudták, hogy végzetes hiba volt a kommunizmust az ateizmussal összekötni, s jól látták, hogy a sztálinizmus és a kommunizmus között föld és ég (így, ebben a sorrendben!) a különbség. „Én lennék a legnagyobb kommunista, ha az volna csak az eszményünk, hogy az Úristen egyformán adta mindenkinek ezt a földi lehetőséget”, halljuk az egyik „szent kommunistától”. Ami történt, egészében tragédia, részleteiben tragikomédia, olykor-olykor Menzel-filmbe vagy Hrabal-regénybe illő jelenetekkel is tarkítva; gondoljunk az apácának — mi mást is, mint — dauerolt hajat ígérő ávosra.

„Elkezdődött egy szörnyű rágalomhadjárat”; „Ávosok vették körül a kórházat”; „Óraszám jöttek azzal az ávosok, hogy lépünk ki”; „Mondták, hogy ez titkos lebuji”; „Betörték a klauzurába”; „Egy hatalmas puskatussal bezúzták a hálósoba ajtaját”; „Lerántották a fátylat, hajamnál fogva rángattak, aztán leütöttek puskatussal”; „Mindig egy csinos jött, és egy nagyon durva”; „A nép az semmit se szólt, összehúzta magát”. A beszámolóok visszafogottak, érződik, hogy nem részletezik a borzalmakat, jócskán nehezítve ezzel a rendszer gyengeségét leginkább eláruló rémtettek krónikáját rekonstruálni kívánó történész feladatát. Miért tompítják a borzalmakat? Óvatosságból, hátha egyszer megint értük jönnek? De hiszen immár hetven-kilencven évesen azt várják, hogy Krisztus levegye őket a keresztyűkről. Ők nem félelemből visszafogottak, mint a pócspetrick Ember Judit filmjében, hanem azért, mert összeszedettek, mert nem érezték magukat sosem elvesztettek. Mi a válaszuk ezekre a szörnyűségekre? „Ha kötelességből teljesíti, akkor becsülöm”; „Gyűlölet ekéje nem szántja szívemet”; „Nem államellenes voltam, hanem támogattam az államot”; „Azért szelídebben, szeretetteljesebben csinálhatták volna”; „Abban reménykedtünk, hogy elvisznek bennünket Szibériába, ott elmegyünk a bányákba, és megtérítjük az oroszokat, megmutatjuk, hogyan kell az Úristenért dolgozni”. „Aki a katolikus egyházat halálra akarja sebezni, mindig az erőforrásokat, a kolostorokat támadja” — írja W. Nigg. Lehet, hogy csak ezt akarták, de nővéreink szétszórásával a szent kommunizmust államosították.

(Vizsga) Sokan közülük falujukat, kisvárosukat sem hagyták el szétszórásukig, tilos volt a rendház akár csak néhány órára történő elhagyása. Mi történt velük, amikor kiűzettek a fészekmelegből? Egykettőre elolvadnak ezek a cukorbabák, vélték azok, akik ingyenélőknek nevezték őket, az ingyen munkálkodókat. Ez volt az igazi vizsga: rendből. Megtalálják-e rendjüket a kaoszban, ez volt a kérdés. De hát ők, akik Krisztus jegyesi voltak, és nem rendfőnöknők csibéi, nem kastélyt vagy gyárat hagytak maguk mögött, nem az övékét. Szétszórták őket, s ők szétvitték magukban a rendet.

„Jó néhányan ott maradtunk takarítónőnek, mosogatónak”, „Nagyon szépen, egészen jól ment a hegesztés, de oda nem engedtek át, mert elit szakma volt”; „Szerettem a

belgyógyász főorvost, aki párttitkár volt”; „Törzsgárdatag lettem, s szakszervezetis aktíva”; „Kapáltunk, kévét hánytunk, cséplőgéphez mentünk, mindent az égvilágon megfogtunk”; „Voltam öreganyám, meg nyanya, meg házisárkány, nagy értéknek tartom ezt a tíz évet, mert olyan emberközelségbe kerültem a munkásokkal, amilyenbe rendes körülmények között nem kerültem volna”; így számolnak be a világba üzetésükről. Meglehet, néhányan fel is szabadultak, élvezték is a nagyvilág tarkaságát, ám — lett legyen bármi is munkájuk, foglalkozásuk, beosztásuk — „mindenki saját maga ápolta tovább hivatását”. Akik mindent kiűritettek magukból, nyitottak, rugalmasak, alkalmazkodók lettek, folytatni tudták önmagukat az eljegyzettek — Weöres szavaival — szélként, esőcseppként, madárként, facipős emberként. Talpig nehéz hűségben is könnyedén improvizálva.

(Felfelé) Először megdöbbenett, hogy nevük helyett számokkal és kezdőbetűkkel szerepelnek, s nem mint Hilária nővér, Consilia nővér, Petra nővér, Margit nővér, aztán eszembe jutott M. S. mester és a névtelen remekművek szerzői. Először bántott, hogy a számok és kezdőbetűk nemtelenítik őket, akiknek női mivoltát úgyszólván sokan megkérdőjelezik. A szerzetesség tudósa, W. Nigg másként látja: „Az áldozati szellem időtlen nővé teszi, őrá illik leginkább az -örök nő- jelzője.” Jegyesként megőrizhették nőiességüket, megszüntetve megőrizhették önmagukban az anyát is. Még hiúságukat is. „A hiúság minden nőben megvan, csak a kérdés, milyen tartalommal tölti meg az ember” — magyarázza egyikük. Többségük névtelenül tűnik el, s lassan majd kihullnak a kihunyo emlékezetekből is, hiszen utánuk mennek azok a százezrek is, akiknek nővéreik, ápolóik, gondozóik, tanítóik, népművelőik voltak, anélkül, hogy egyetlen „pro urbe”, „kiváló népművelő”, „kiváló dolgozó” kitüntetést kaptak volna. Néhányukat ugyan még fel lehetne terjeszteni ezekre, de mit számítana ilyesmi azoknak, akik már felfelé mennek. Inkább mi tartoznánk vele önmagunknak, hiszen a mi nővéreinkről van szó. Mit számítana az egészségeseknek ilyenfajta gyógyír? Érdemük jóval több, mint ami egy-egy ilyen díj mögött szokott meghúzódni, titkuk is sokkal gazdagabb a sejtelmes kezdőbetűknél, s ha megkérdezik tőlük, ki vagy, megkopott szeretetházaikban — otthonukba, vőlegényükhöz készülve így válaszolhatnak Weöres soraival:

*„Még nem vagyok egész
és mire az lehetnék,
már több leszek annál,
bogysem magamban lehessek egész.
Még nem is élek,
nem is fogok élni:
életnél teljesebb
leszek a boltom után.”*

(Áttűnés) A nővéreinkről szóló „...evilágból...” című filmben van egy hátborzongatóan szép jelenet. Kegyelmi állapotban érezhették magukat a filmesek, amikor lencsevégre kaphatták. Idő és időtlenség határán, egy havas, de mégis inkább őszi hangulatot érzetető kertben, az elmúlás ősze és a hóféhér örökkévalóság határán idős vagy inkább már időtlen apácák „idétlenkednek” (vagyis inkább „időtlenkednek”): hógolyóznak. Botjaikra támaszkodva, szegyenkezve és bele-belefeledkezve dobálják és porolják egymást. Önmagukat is megmosolyogva kószolgatják a mennyországot. József Attila sorai jutottak eszembe: a rendet szülő szabadság és az egy töről fakadt jó szó, szépség, komolyság, játék. Elmerülve ennek a játéknak a látványában, hallatlan nyugalmat éreztem: azt, hogy nővéreink rendben vannak. Csak mi vagyunk, leszünk árvaibbakk nélkülük.

Az ő arcát alátétnek

*mindig is foglalkoztatott a gyűszű
a gyűszű mint olyan
mint forma
mert hát ha a proletariátus lebetett
akkor a gyűszű is
ha megfordítod betonbunker a maginot-ból
biztosan azért vettem észre
az ecseri (pesti bolhapiac)
semmi-rengetegében a legsemmisebbet
azt a porcelángyűszűt
noha addig fogalmam sem volt
hogy nem csak pléb-
porcelángyűszű is létezik
végre megelétem azt az ajándékot
amit kerestem az abszolút adekvátat
és tenyerenem úgy nyújtottam át
mint egy szépen megőrzött
betonbunkert a maginot-ból*

*e csipkerongyikát szeretném még
neked ajándékozni
olyan gesztussal
akárba lábad elé teríteném
ám ez alkalommal nem a lábad elé
hanem a maginot-i betonbunker
a csöpp porcelángyűszű alá
e csipkerongyikát
lesöpört pókbálónak vélhetnéd
de nem pók szötte rongyika
valódi csipke ez
mellyel nem versenyezhet
se matyó se brüggei motyó
akárba egy marék bő hvar égő kövéről
marék só mit háznayi hullámok vertek
nem hallottál még a hvári csipkéről*

*száz éve borgolják már
a bencés apácák (koluderice)
agavérostból
(a kanári szigeteken leste el a módját
egy ügyeskeztű matróz)
nem mozdulnak a monostorból
csak csomózzák serényen
a súlyos cápauszonyszerű levelekből
huzigált szálakat
tervrajz nélkül
mert ők sosem is veszik le tekintetüket
a teremtőről
s a teremő arca a rajz
a teremő arca a csipke skicce
e csipkerongyikát ajándékozom még neked
a maginot-i betonbunker alá
e csipkerongyikát
az ő arcát alátétnek
léted csöpp edénye a porcelángyűszű alá*

Fény — nem-fény

*„A tűz szétold és egyesít,
alámerít a kezdetig ...”*

Angelus Silesius

Kétféle tudás van. Az egyik a Hajnalhoz kötődő, a hajnalpírból, Aurórából táplálkozó; amikor fénnel telítve a tárgyak magukká (azzá — amik) válnak, a valós súlyok, méretek kapcsolatok megjelennek — minden a tudás fényét dicsőíti. Világosság. Lehetőség egy külső átélésre. Induktív tudás — megkaptad tárgyaidd!

A másik tudás is fényhez kötődik, de nem az Alba fehérségéhez, hanem az alkonyi sárga-piros-fekete zászló gyors meglobogtatásához; amelynek léte beburkolódik a hold bágyadt-fehér, arányokat, súlyokat, méreteket, kapcsolatokat megkérdőjelező fénytelen fényébe. A hiányok világa ez, ahol egy-egy apró jelre emlékek átszűrt tömege és újat termő kavalkádja épül avagy tisztul; egységként jelenik meg, új összefüggéseiben: — egészként — amit a nappali indukció aligha próbál megsejtenni. Sötétség. Lehetőség egy belső megélésre. Ez a dedukció világa, a minden-egy rendje. Azonban meg nem élhet a teljes fény nappala nélkül, hisz szűrőin át is egy izzó gömb felel. Az élet a legfőbb kategória: szem és szemhéj, örök társ és pillantás. A nézés. A tárgyakban is tudás van.

... itthon ... vaagy ...

Mal de la tierra, homesickness, desiderium patriae, ansia por la patria, nosztalgia, honvágy. Úgy *véltem*, ez azt jelenti: távol kerülsz attól a földtől, nyelvtől, kultúrától, amin gyerekként elsajátítottad a világot; amin kamaszként elszerelmesedtl, felnőttként törlesztetni kívántad hozzáfűződő adósságodat — mert meghaltak őseid, de lassan felszívódó mérgük: a szeretet egyre jobban hat benned. Mal de la tierra = földbetegség. Ahhoz kötődő, melyen szabad vagy, hisz gondolataid, múltad hozzáköt, jövőt belőle gondolsz tenni. Desiderium patriae. Vágy utána. Mert kiszakadtál. Elkerültél belőle-tőle s csukott szemedben épül a hiány, lélegzésed megváltozik, ha rá gondolsz. Igen-igen tehetetlen, bármiféle is legyen a tengerek hajója: horgonytalan.

Nosztalgia. Platónnak is igaza lehetett. Nem tudás, csak visszaemlékezés = anamnézisz az emberi „megismerés”. Ennek eredetije az otthoni, az alapélmények beíródása agyba, szívbe.

Nos, túl a harmincon *tudom*: a hontalanság egyetemes érzet. „honvaagy” — ahogy egy táviraton állt. A különbség csupán annyi külföldi barátaim és köztem, hogy az én „honvágyam” mintha nélkülöznél konkrét tárgyát, de nyugtalansággal teli: „hazajövök és honvágyam támad”, pedig itt vagyok. Aki másutt, annak esetleg biztos, lüktető-halványuló tárgyat jelez a szó: honvágy. Egy országra, néhány folyóra, tóra, erdőre, dombra, házra, ölelésre biztató emlékezés; nyíl, amely mutat valamerre, északi delejes pólus — mely vonzza aprócska, benső mágnesét: van iránya — míg bennem legfeljebb a késztető szégyen dohog: el innen. Otthonbetegség, haza utáni vágy.

Honvágy.

A Vigilia beszélgetése

Kovács Józseffel

Már eleve különös volt, hogy amikor adatokat gyűjtöttem „Akiiket üldöztek az igazságért” című könyvemhez, a nyilas időkben meghurcolt Kovács József veszprémi egyházmegyei pap nevét sem az élők, sem a boltak között nem találtam a sematizmusokban. Külföldre távozott volna? Kilépett? Miért kell nevéről ily mélyen hallgatni? Már-már lemondtam szerepeltetéséről. Aztán a hetvenes évek végén egy Bády Ferencnek írt levelemben megemlítettem. A válasz postafordultával érkezett: Kovács József Budapesten él, polgári foglalkozása van, de az újlaki templomban működik kisegítő lelkészként. Neve bekerült a nyilas uralom alatt üldözött egyházi személyek névsorába. Az ügyet elintézettnek véltem. Tíz évvel később fiaim Pestre kerültek. Egy látogatásom alkalmával egyikük megemlíti, hogy lakik házukban egy kedves öregúr, Józsi bácsi, akiről úgy tudja, hogy pap, és fiatal korában többször is meghurcolták.

Egy Marek utcai bérház szűk udvaráról nyíló csöppnyi kis lakásban találtam rá végül Kovács József nyugdíjas programozóra, volt veszprémi egyházmegyei lelkészre. Ha ottbont tartózkodik, reggeltől estig égetnie kell a villanyt, szobáját napsugár sohasem éri. Bár hetvenéves, csaknem egész nap kisegít valamelyik plébánián.

— Mikor és hol mondta első szentmiséjét Főtisztelendő Úr?

— 1944. december 17-én, a veszprémi börtönben, két emelet mélységben a föld alatt. Tíz nappal korábban ugyanebben a börtönben szentelt pappá a velem együtt raboskodó Mindszenty József megyéspüspök. Ő volt a kézvezető is. Az ünnepi beszédet Solymár István spirituális mondta, ugyancsak rabtársam.

— Miért kerültek a börtönbe?

— Amikor 1944. november 27-én dr. Schiberna nyilas főispán letartóztatta Mindszenty püspököt, mi, kispapok megakadályoztuk, hogy a rendőrség betuszkolja a főpásztort a ház előtt várakozó gépkocsiba. Dulakodás támadt rendőrök és kispapok között, és mi győztünk. A letartóztatott püspök főpapi díszben, kispapjaitól és a rendőröktől körülvéve, a veszprémi járókelők szeme láttára gyalog tette meg az utat a törvényszéki fogház épületéig. Ezt meg kellett torolni rajtunk! Két nap múlva értünk is eljöttek és letartóztattak. Így kerültünk börtönbe, ahová főpásztorunkon kívül több előljárónkat is behurcolták a nyilasok.* Néhány nappal később a többiekhez hasonlóan én is kézhez kaptam a letartóztatásomról szóló véghatározatot, melyben megtudtam magamról, hogy „hatósági közeg ellen erőszakot követtem el, társaimmal együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellázítását kíséreltem meg, mely cselekménnyemmel a közrendet, közbiztonságot s ezáltal a hadművelleti érdeket nagymértékben veszélyeztettem”. Néhány nap múlva eljutott hozzánk a börtönbe a hír, hogy a Gestapo mindannyiunkat át akar venni

* Mindszenty József püspökkel együtt bebörtönözött papok: dr. Kögl Lénárd, dr. Langmár Lipót, dr. Lékai László, dr. Máhig János, dr. Megyesi Schwartz Róbert, dr. Mészáros Tibor, dr. Rosta Ferenc, dr. Solymár István, Szabadhegyi Szabolcs és Varga Péter Pál.

a nyilasoktól, és elszállítanak bennünket egy német koncentrációs táborba. Püspök atyánk ezért úgy döntött, hogy a tíz ötödéves letartóztatott kispapot pappá szenteli. Ekkor, 1944. december 17-én szentelték velem együtt pappá ott a börtönben Bódy Györgyöt, Boros Károlyt, Harangozó Jánost, Párkányi Józsefet, Péterfai Lajost, Tamás Lászlót, Vörös Józsefet, Szöllősi Ferencet és Zalai Ferencet. A börtön parancsnoka lehetővé tette, hogy hozzánk egy miseruhát. Ezt adták egymás után ránk. Aztán litánia volt, kézrátétel, kézmelegenés — és papok lettünk... Őreink ott térdeltek velünk együtt, és könnyeztek.

Az elhurcolás ezúttal mégis elmaradt. Köszönhető volt ez egy Kalocsáról Veszprémbe menekült ügyésznek, aki nem volt hajlandó bennünket átadni a Gestapónak. Emlékszem, vele volt férjezett lánya is. A férj a fronton szolgált, a feleség babát várt. Mi a szemináriumból valamivel jobb kosztot kaptunk, és erről mindennap más kispap mondott le a kismama javára. Végül december 22-én egy öreg, kopott autóbuszba raktak bennünket, s elszállítottak Sopronkőhidára. Itt nem számítottak érkezésünkre, s csak órákig tartó várakozás után kaptunk helyet a fogházörök gyermekei számára létesített iskolaépületben. De mert a termet nappal a véstörvényszék használta, másnap átköltöztettek bennünket a fegyintézet kosárfonó műhelyébe, melyet számunkra kiürítettek.

Földre terített szalmán aludtunk, és huszonhatan ettünk egy fazékból, egy kanállal, sorban egymás után. Amikor főpásztorunknak külön ágyat és kosztot kínáltak fel, ezzel háritotta el: „Ha papjaim és kispapjaim vállalták velem a sorsközösséget, akkor én semmiféle külön elbánást nem fogadhatok el.” És továbbra is feküdt a szalmán. Vacsoráját egy gyenge gyomrú kispap fogyasztotta el, pedig tudtuk, hogy ő is betegeskedett annak idején a gyomrával.

A bennünket őrző csendőröktől megtudtuk, hogy a fogház tele van politikai rabbal, s vannak közöttük neves személyiségek, Kállay Miklós, Töreky Bálint, Jávor Pál, Titkos Ilona. Ugyancsak őrzőinktől értesültünk Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzéséről. Imádkoztunk lelki üdvéért. Egy alkalommal találkoztunk a „lárvá arcú hóhérral” is. Fülünk hallatára megjegyezte, hogy eddig papot még nem akasztott, s külön örömet jelentene neki, ha valamelyikünk nyakára tekerhetné a kötelet. Kívánsága nem teljesülhetett, mivel december 28-án mindannyiunkat átszállítottak a soproni Isteni Megváltó Leányainak zárdájába. Bár továbbra is rabok maradtunk, csendőrök vigyáztak ránk, de ellátásunkról a kedves nővérek gondoskodtak. Püspök atyánk ebben a zárdában szentelte diákonussá — ha jól emlékszem 1945. február 1-én — Schusztter Lajost, Szekeres Imrét, Vencel Ferencet és Vörös Istvánt. Csoportunkból fogságunk idején csak Homor József és Liphay László nem részesülhetett semmiféle ordóban, mivel ők még harmadévesek voltak.

Február 22-én végre eljött a nap, amire várva vártam: szabad lettem. Püspök atyánk kivételével mindenkit hazaengedtek. Önként megosztotta továbbra is a fogságot főpásztorával Szabadhegyi Szabolcs, Mészáros Tibor, Lékai László és Szöllősi Ferenc.

Szabadulásom után Veszprémbe utaztam, hogy elhozzam személyes dolgaimat, melyeket elhurcolásom előtt ott hagytam. Sajnos semmim sem maradt. De a jó nővérek a legszükségesebbeket összeadták, s ezzel fölpackolva indultam első állomáshelyem, Sümegcschi felé, mit sem sejtve abból, hogy egy év múlva ismét rács mögött leszek, mert a hadművelleti érdekek helyett majd az „erkölcsi rend kifejlődését” fogom veszélyeztetni... Vonat már nem járt, egy egész álló nap és éjjel gyalogoltam megállás nélkül a menekülők között hol köves úton, hol mezei-erdei utakon átvágva.

A plébános nagy szeretettel fogadott, bár odahelyezésemről nem értesíthette a püspökség. Két hét múlva front lett a falunkból, és amit Veszprémből nagy nehezen magammal cipeltem, elégett egy szalmakazalban, ahova elrejtettem, követve honfitársaim példáját. A front kilenc halottat követelt, majd alighogy továbbvonult, ott maradt a falu rémületére a hastífusz. Áldozatait naponta temettem, mivel jó öreg plébánosom is megbetegedett.

Sümegecehihez tartozott Bazsi (3 km) és Sümegprága (7–8 km). Itthon a plébános, a két filiában én tanítottam a hittant. Az ifjúság pasztorálásával mindhárom községben én voltam megbízva. Vasárnap kivételével naponta gyalog kellett megtennem az utat. Egyetlen pár cipőm Veszprém—Csehi között nagyon elhasználódott, s most már annyira tönkrement, hogy egy roncs terepjáró kerekéből lefaragott gumidarabból kellett magamnak sarut készítenem. Furcsán festhettem, de mit számít ez egy kezdő káplánnak. Mindhárom községben gyönyörűen működött a KALOT és a KALÁSZ. Csehiben megvettünk olcsón egy düledező parasztházat, rendbe hoztuk, kialakítottunk benne egy termet beépített színpaddal, és színdarabokat rendeztünk. Szépen ment minden, külső szegénységem mellett is öröm volt az életem.

Főnökömmel egyszer elhatároztuk, hogy a három község fiatalsága számára — 1946 márciusának első vasárnapján — ifjúsági napot rendezünk. A szükséges engedélyt a sümegi járási rendőrkapitányságtól megkaptuk. Jól emlékszem, hogy a szépen sikerült rendezvényen egyikünk sem politizált. Annál erősebben hangsúlyoztuk a hithez, egyházhoz való hűség fontosságát.

Az ünnepség elmúltával, március 14-én déltájban megállt a plébánia előtt egy parasztszekér, rajta a kocsis meg egy rendőr. A rendőr leszáll, bejön, s elérzékenyülve, szinte könnyezve mondja, hogy letartóztatási parancsot hozott ellenem, és szíveskedjek vele menni Sümege. Bemegyek a plébánoshoz, mondom a tényállást. Végighallgatja mindezt a házvezetőnő, kiszalad az utcára, és mindent azonnal elhíresztel a járókelőknek. Erre a falu apraja-nagyja odacsődült a plébánia elé. Meg akarták akadályozni, hogy a rendőr elvigyen. De én felálltam a kocsiülésről: Kedves hívek! Ne bántátok ezt a rendőrt! Ő nem tehet semmiről, csak parancsot teljesít. No, Isten nevében az egyházért előre! — intettem a kocsisnak, és elindultunk. Főnököm a löcsöt fogva szaladt velünk a falu határáig. A rendőr nem szólt semmit, csak meghatódva nézett hol rám, hol a plébánosra.

Megérkezésünk után egy főhadnagy hallgatott ki, és azonnal elrendelte további fogvatartásomat. A rendőrkapitány állítólag ellenezte ezt, de a főhadnagy volt a politikai tiszt, és az ő szava döntött. Mihelyt a hívek megtudták, hogy Sümegeben vagyok, nagy tömegben jöttek a kapitányság elé, követelve szabadon bocsátásomat. De helyett átvittek Tapolcára. Itt néhány napig a kapitányság fogdájában őriztek. Március 23-án elindítottak vonaton Nagykanizsára. Balatonszentgyörgyön órákig kellett várni az átszállásra. A kísérő rendőr egyszer csak azt mondja: „Tisztelendő Úr! Üljön ide a padra, én bemegyek a faluba egy ismerősömhöz. Mire a vonat beér Pestről, addigra visszajövök.” Jó két óra telt el, a vonat még nem jött, de a rendőr igen. Amikor meglát, elképed. „Hát Tisztelendő Úr itt van?” Hol lennék, mondom, csak nem képzelem, hogy bajt hozok a fejére azzal, hogy megszököm? — Ettől nagyon meghatódott. Kanizsára érve azt mondja: „Nem vagyok hajlandó maga mellett menni az utcán. Legyen szíves előttem vagy mögöttem menni az utcán a tábor bejáratáig.” Így érkeztem meg a Zala megyei rendőrkapitányság internálótáborába. A tábor parancsnoka felolvasta előttem az internálási véghatározatot. Le kellett ülnöm meglepetésemben. Az indoklás így hangzott: „Így kellett határoznom, mert nevezett a magyar demokrácia erkölcsi és vallási kifejlődését igyekszik megakadályozni, s minden törekvése arra irányul, hogy elveit a baloldalhoz tartozó szegény munkásnép rétegei ellen fordítsa. Rémhíreket terjeszt, és ezzel igyekszik ismét a demokrácia ellen törni. Fasiszta magatartására való tekintettel veszélyes, és a közre káros, miért is állambiztonsági szempontból internálása szükséges és indokolt.” Istenem, hát ilyen hamar megváltoztam volna? — gondoltam magamban. Tavaly szabadulok a nyilasok börtönéből, idén meg már fasiszta vagyok? A tábor parancsnoka is elmosolyodott, de a vállát vonogatta, és csak ennyit mondott: „Hát ez van írva.” Ettől a naptól kezdve csak egy szám lettem: 1839. Fekhely: szalmazsák a földön, lepedő nélkül, a fogas egy szög a falban. Akárcsak tavaly. Megtudtam, hogy előtte való napokban engedték ki innen Niemetz Sándor hahóti

plébánost. Amikor hónapok múlva szabadultam, akkor meg Láber Miklós zalamernyei papot hozták be. Őrzőink tréfásan megjegyezték: „Úgy látszik, gondoskodnak róla, hogy a tábornak mindig legyen papja.”

Reverendámat felszólítás ellenére sem voltam hajlandó levetni. Ezért aztán nem vittek ki a városba munkára. Ehelyett bent a táborban udvart, folyosót sepertem, mosogattam, latrinát oltott mésszel öntözgettem, kondérokot cipeltem. Szabad időmben leveleket írtam, sokszor mások helyett is. Nem tagadom, néha letört voltam. Hiányzott a tisztálkodási lehetőség, martak a poloskák, egész tömeg ember aludt, horkolt egy teremben, szűken egymás mellett. Egyéb zaját, bűzét kellett a hosszú éjszakán elviselni... De ebben a keserves életben voltak nagyon szép óráim is. A tábor épületének folyosóján egy asztalon minden vasárnap szentmisét mondhattam, prédikálhattam. Nagyhét három napján lelkigyakorlatot is tarthattam. Felejthetetlen ünnep volt, mikor 100—150 internált járult a szentáldozáshoz! A húsvét hajnalban mondott szentmisén nemcsak a rendőrök vettek részt, de jelen volt maga a táborparancsnok is. Róla később azt hallottam, hogy egy politikai per kapcsán kivégezték.

Egyszer a folyosón sétálok, hát ki jön velem szemben? Veres Péter volt, az író, akkor hadügyminiszter. Ki ne ismerte volna meg a jellegzetes, csizmás, fehér inges Veres Pétert? Mi egyébként még régebből, Balatonbényéből ismertük egymást. Odalép hozzám és kérdezi: „Hát maga mit keres itt?” Mondom, hogy internálva vagyok. „Na, jöjjön mindjárt velem!” Ezzel bemegyünk az irodába. A főhadnagy meglepődött. Valamit sügtak-bűgtak. Veres megkérdezi: „És hogy viselkedett internálása alatt a főtisztelendő?” „Kifogástalanul. A társait is nyugalomra nevelte” — dicsért a főhadnagy. „Na, akkor engedjük őt haza” — jelentette ki Veres Péter.

1946. június 7-én szabadultam, és először Barcsra mentem öreg édesapámhoz. Amikor június 22-én megérkeztem Tapolcára, az állomáson már várt a főnököm kocsija. Amint Bazsiba érünk, a falu közepén díszkapu, rajta felírás: „Isten hozta jó Atyánkat!” És ott ünnepel az egész község. Sümegprágából is jöttek, mivel el kiesett az útvonalból. A segédjegyző mondott köszöntőt, majd elénekelték a Himnusz. Harangzúgás közepette haladtunk tovább Sümegcsehi irányába. Itt már a szélső háznál sokan vártak. Leszálltam, és gyalog mentem velük a templomig. Ahogy beléptem, felzúgott az orgona, harsogva zendült föl a nép ajkán a Te Deum.

Ezekben a napokban küldte el címemre az áthelyezésemről szóló értesítést Bánáss püspök. Egyéves káplánkodás után Kerekibe helyezett önállónak. Ezt a levelet már nem kaptam kézhez. Június 29-én, Péter-Pál napján ebéd után megáll a plébánia előtt egy autó, kiszáll belőle a megyei rendőrkapitányság politikai osztályának vezetője egy kísérvél. Éppen nálam volt egy gimnazista ministránsom. Amikor beléptek és közölték, hogy tartóztatnak, a fiú kisurrant, fölment a templomhoz, és megkongatta a harangokat. A nép összeszaladt, sokan ásóval, kapával, dorongokkal. Az őrnagy bátor legény volt, de azért hozzám fordult, csendesítsem le a népet, hiszen csak „kihallgatásra” visznek. Mit tehettem? Hát ismét megvédtem a hatóságot. Kértem az embereket, nyugodjanak meg, majd csak eligazítja sorsomat a jó Isten. Kalapot levéve kiáltozták utánam: Isten legyen vele, kedves Atyánk!

Időközben előkerítették vendégemet, mellém lökték az autóba, és elvittek bennünket Zalaegerszegre. Az éjszakát közös zárkában töltöttük. Akkor még nem gondoltam, hogy ebből a derék fiúból pap lesz. Jelenleg utódom az egyik volt plébániámon.

Másnap délután kiszólítanak. Sejtve, hogy többé nem találkozunk, elbúcsúztam védelmezőmtől abban a reményben, hogy öt napokon belül hazaengedik, hiszen kiskorú, még csak 16 éves. Később tudtam meg, hogy a kistarcsai internálótáborba vitték, és nálam később szabadult. Rádásul édesapját is letartóztatták és internálták.

Engem feltettek egy olajos hordókkal megrakott teherautóra, s egyenesen Pestre vittek.

A Bajza utcai Vidéki Rendőrkapitányságnál néhány óráig várakoztunk, majd egy újabb autóba tuskoltak, és elhajtottak velem a Vilma királyné út (ma Gorkij fasor) 33. sz. alatti szovjet GPU kapitányság házába. Látom az orosz őrséget, hallok az idegen beszédet, amikor megkezdődik átadásom. Eddig csak azt hallottam, hogy rettenetes dolog a GPU kezébe kerülni. Csak azt mondaná meg valaki, mit tudtam elkövetni ahhoz, hogy ilyen „előkelő” helyre hoztak! Rámparancsoltak, vessem le a reverendát. Vonakodtam, erre lehúzták rólam. Ott álltam egy szál ingben, nadrágban. De talán jó is, hogy így történt, mert igazán nem volt szükség olyan meleg öltözetre, mint a reverenda. Felvittek az első emeletre. Egy folyosón mentünk végig. Jobboldalt az utolsó ajtónál megálltunk. A zárban csikordult a kulcs, és nem éppen finoman betessékeltek.

Szörnyű látvány tárult eléem. Hét férfi szakállasan, nagy hajjal, egy szál alsónadrágban egy körülbelül 3×3 méteres szobában. Pokoli volt a hőség, még ijesztőbb a bűz. A cementpadlós helyiség az épület déli oldalán feküdt, ablaka az üvegen belül volt bedeszkázva, felülről igen erős villanykörte égett éjjel-nappal. Szellőztetés soha. Ami szinte elviselhetetlenné tette a bűzt, hogy a kis helyiség egyik sarkában állt „a” vödör. Ez a vödör szolgált mindkét fajta szükséglet elvégzésére. Csak akkor vihettük ki, amikor már csordultig megtelt. Nagykanizsán legalább szalmazsákon aludtunk, parkettás szobában. Itt cementpadló, semmi más. Azért vagyok nyomorult, tele reumával, mert a pusztá betonon aludtam egy szál alsónadrágban hónapokig.

Több mint negyven év távlatából már nem emlékszem pontosan, hány nap telt el, mire először kihallgatásra vittek. Fölkísértek a második emeletre, egy gyönyörű, tágas, hűs szobába. Kemény, de durvának nem mondható tiszt tett fel kérdéseket: „Miért vagy itt?” „Én nem tudom.” „No, akkor gondolkodjál!” Ezzel kiment a teremből a tolmácsnővel együtt. Csak a fölvezető katoná maradt mellettem. Fogalmam sincs, hány óra telhetett így el, de nagy sokára visszajött a tiszt a tolmácsnő kíséretében, és újra föltek a kérdést, de így: „Most már tudod, hogy miért vagy itt?” Nem tudom — válaszoltam. „No, akkor jövő ilyenkor talán már meg tudod mondani. Lesz időd a zárkában gondolkodni.”

Hetek múltak el, mire ismét felvittek a második emeletre, ahol már másik tiszt várt egy férfi-tolmács társaságában. Most is ez volt az első kérdés, hogy miért vagyok itt, amire én megint azt válaszoltam, hogy nem tudom. Aztán, mint az első alkalommal, újra visszaküldtek gondolkodni a zárkába. Jó néhány hét múlva megint szólítanak kihallgatásra. Ilyenkor a nadrágot és az inget föl kellett venni. Most az a tiszt faggatott, aki az első alkalommal: „Most már bizonyára tudod, hogy miért vagy itt.” Nem tudom — feleltem. Erre elmosolyodott az én arany-parolis tiszt, és meglepetésemre azt mondta: „Nem csodálom, nem is tudhatod.”

Aztán negyedik alkalommal is szólított a hang: „Josip Kovács!” Bandukolunk föl a kísérő katonámmal, aki mögöttem jön néhány lépcsőfokkal. Bizonyára parancsot kapott, hogy siessünk, mert váltig hajtogatta: „bistra, bistra!” Igen ám, de a gyenge koszt és a levegőtlen, bűzös szoba, amit csak a kihallgatáskor hagyhattunk el, úgy elgyengített, hogy nem tudtam „bistra” menni. Hátra akartam fordulni, hogy mondjam: szédülök, nem tudok sietni. Jobb karomat, melyet hátul össze kellett tenni a ballal, elengedtem, és kissé hátrafordultam: „Nem tudok gyorsabban menni!” Kísérőm talán azt gondolta, támadni akarok, és puskájára feltűzött szuronyával — lehet, hogy nem is készakarva — jobb karomat könyököm alatt mintegy 3 cm hosszan átszúrta. Nem volt mély a seb, de bőségesen folyt belőle a vér.

Most a második tiszttel volt találkozásom. Egészen barátságos volt, sőt sajnálkozását fejezte ki sebem miatt. Aztán föltek a kérdést mosolyogva: „No, most már tudod-e, miért vagy itt?” Nem tudom — feleltem. „El is hiszem — mondta —, nem is tudhatod.” Az idegeim — s talán a vér látása is hozzájárult —, meg a gyenge koszt, bűzös levegő következtében felmondták a szolgálatot, és keserves sírásra fakadtam. Erre a tiszt fölkel az íróasztaltól, odajött hozzám, vállamra tette a kezét, és felét oroszul, felét magyarul mondv

így vigasztalगतott: „Pop! Ne bojsze, hamarosan paslé a stari papához!” Aztán elvezettek, és én reménykedve vártam cellámban az ígélet beteljesedését. De bizony még jó pár hétig várhattam én is meg jó édesapám is, hogy viszontlátjuk egymást. Valamikor augusztus végén vagy szeptember elején sok új foglyot hoztak, ezért akinek az ügyét lezárták, azt vagy elengedték, vagy vitték tovább, mivel ez bíróság volt, mely fölmentő vagy elítélő határozatot hozott. Engem is kiszólitottak a cellámból, és meglepetésemre előhozták a zsákot, mely reverendámat, kalapomat, bakancsomat, zoknimat rejtette. A magyar rendőrség emberei azonban csak másnap jöttek értem. Addig levittek a pincesorba, s bezártak egy rekeszbe, mely tele volt régi, ócska bútorral, a bútorok meg poloskával. Ezek úgy elleptek, hogy csípéseiktől nemcsak szemem, de még orrlukam és fülem is bedagadt. Tehetetlenségemben olyan ordítást rendeztem, hogy sietve rohantak le, gondolván, hogy megháborodtam. Igaz, nem messze voltam ettől. Amikor látták, mi történt velem, nevetni kezdtek, és fölvittek a földszinti folyosóra. Itt töltöttem az éjszaka hátralevő részét.

Másnap megjelent a magyar rendőrség két embere, és lehívták azt a tisztet, aki „megjósolta” közeli elbocsátásomat. Amikor odaér, odafordul az egyik rendőrhöz: „Te, ha még egyszer ilyen magyar ember idehozni, akkor az menni haza, te meg itt maradsz!” Ezt mondta nekik a fülem hallatára, s miután kezét fogott velem, sarkon fordult, s kemény, kopogó léptekkel távozott.

Ponyvatetős teherautóval vittek a Bajza utcai főkapitányságra. Bilincset tettek mindkét csuklómra. Ez eddig nem történt velem. Miután megérkeztünk, a folyosón egy farakásra ültettek, és órákig várakoztattak. Végre megjelent egyik kísérom egy újabb rendőrrel, és nem éppen a legbarátságosabb hangon így szólt: „Na, jöjjen utánunk!” Az utcán ugyanaz a kocsit várt, amivel idehoztak. Elindultunk. A Nádor (most Münnich) és a Zrínyi utca sarkán volt a Katona Politikai Osztály. Mivel a Bajza utcában nem volt fogda, hát itt kaptam szállást. Egy cellába kerültem Kudriczky altábornaggyal meg Farkas Jozefáttal, aki a hatvani ferences rendház főnöke volt. A 2×2,5 méteres rekeszekben két-két emeletes pricc volt négy fogoly számára. Mégsem cement! — örvendeztem. De örömöm nem sokáig tartott, mert néhány nap múlva nem győztem vakargatni lábszáraimat. Mint a gyöngyfüzér, úgy sorakoztak nadrágom varrásaiban a jóllakott ruhatetük.

Napok teltek el, míg egy éjszakán szólítottak, és úgy, ingben, nadrágban, mezitláb útnak indítottak kísérettel a Bajza utcába. Természetesen gyalog, és a bilincset is fölrakták a csuklómra. Megint órákat töltöttem a farakáson, míg aztán több termen áthaladva, egy húsz év körüli civil fogadott. Első dolga volt, hogy leoldatta bilincsemet, kiküldte kíséroidmet, és helyetl kínált. Föltette ő is a már oly sokszor elhangzott kérdést: „Miért tartóztatták le?” A hangja barátságos, inkább érdeklődő, mint parancsoló volt. Tíz perc múlva hívatta kíséroidmet, akivel aztán úgy, ahogy jöttünk, újra bilincsel a csuklómra, visszasétáltunk az Andrássy úton. Napok múlva megismételtették ezt a sétáltatást Budapest szép, villanyfényes főutcáján.

Nem tudom, hány nap múlhatott el. Egy délután ismét nyíltott a zárka ajtaja. Eszembe sem jutott, hogy többé nem térek vissza, nem is búcsúztam el cellatársaimtól. De fölérve a földszinti folyosóra, ott látom a zsákom, bilincs helyett azt nyomták a kezembe. Aztán a ponyvás teherautón a Bajza utcába vittek, s megint a farakásra ültettek. Kiséroid eltűnt, helyette egy nagyon barátságos, hetyke, civil ruhás tiszt „szórakozott” velem a következőképpen: drótot dugott a konnektorba és kezemre csavarta a másik, kissé lekopaszított végét. De a drót közepe táján valami kis szerkezet lehetett, mert bár erősen megrázott, agyon nem csapott. Gondolom, az a szerkezet csökkentette az áram erősségét.

Eppen akkor érkezett föl az emeletre az a fiatal tiszt, aki első alkalommal oly barátságoson fogadott. Ahogy ezt meglátja, fülem hallatára így szól rá: „Szégyelld magad! Én a rabbimmal nem tenném ezt!” Azonnal letekerte kezemről a drótot.

Az emberséges tisz, beérve szobájába ismét azonnal hellyel kínálta, majd íróasztalából kivett egy iratcsomót, és így szólt: „Tisztelendő Uram! Ön ettől a pillanattól szabad! Gratulálok őszinte szívvel.” Majd bemutatkozott: „Kelemen főhadnagy vagyok.” Keresztnevére, sajnos, nem emlékszem, pedig ha most, 42 év után találkoznék vele, köszönetet mondanék neki. Aztán megkérdezte, van-e hova mennem itt Pesten. Mert ha nincs, vonatköltséget utaltat ki részemre. Mondtam, hogy Pesten van a bátyám, hozzájuk megyek. Amikor fölvettem a hónapok óta zsákba gyúrt reverendámat, csúful összenyomott kalapomat, kínosan mosolyogtam. Hajam is hosszú volt, szakállam csapzott. Ő is elmosolyodott, amikor végignézett rajtam: „Igaza van. Majd adok egy kísértőt, aki bátyja lakásáig ön mellett lesz, és ha valaki szólna, ő majd igazolja magát.”

Csengetéskor bátyám felesége nyitott ajtót. Nem ismert föl, csak ennyit mondott: „Mindjárt hozok egy kis enniválót.” Koldusnak nézett. Erre már megjött a hangom: Mariska, hát nem ismered meg? „Jaj, a Józsi” — és már csuklott össze. Kiáltására bátyám is előjött, felfogta ájult feleségét. Hiába tiltakoztam, ne öleljenek meg, mert tetves vagyok, sírva, könnyes boldogsággal karoltak át, s szinte úgy rántottak át a küszöbön. De az előszobánál tovább nem voltam hajlandó menni, amíg borbélyt nem kerítettek, aki aztán lenyírta hajamat, leborotválta szakállamat. Majd megfürdtem, a bátyámtól tisztá ruhát kaptam, a magamét pedig — amely a szó legszorosabb értelmében szennyes volt és bűzös — forró vízbe áztatták reverendámmal együtt. Most már aztán megérdeklődtem, milyen nap és hányadika van. Szeptember 24-e volt, Fogolykiváltó Boldogasszony napja... Úgy éreztem, ez nem lehetett véletlen. Mióta nem misézhettem, nem breviáriumozhattam, fejből imádkoztam a Mária-könyörgéseket.

— *Megtudta valamikor, hogy mi volt tulajdonképpen oka a harmadik letartóztatásának?*

— Annak idején még létezett a KALOT. F fiatal voltam, szerettem az ifúsággal foglalkozni, s talán sikerült velük a közös hangot megtalálnom. Cserkészparancsnok voltam, Szívgyárdát vezettem, sikerült kézben tartani a csoportokat, jó programot adni nekik. Nehézségeket nem ismertem. Nagy hóban is elmentem a 9 km messzi Sümegprágáig színdarabot betanítani. Akarva-akaratlanul is rokonszenves az a vezető, akiről látják, hogy nem a fizetésért teszi, amit tesz, hanem szeretetből. De akkoriban erőltetni kezdték a MADISZ-t. Próbálták a fiatalokat odaterelni, de ők sehogy sem akartak ott hagyni engem. Aztán valaki elszólta magát: „Mit gondoltok, amíg a Kovács atya itt lesz, belépünk?” Ezért hát gondoskodni kellett arról, hogy eltűnjek a színről. Ez lehetett legfőbb oka a letartóztatásomnak.

Mihelyt kissé megerősödtem, Veszprémben jelentkeztem a püspökségen. Bánáss püspök Lengyeltóti helyezett káplánnak. Megérkezve azonnal jelentkezni kellett a rendőrségen, mert továbbra is rendőri felügyelet alatt álltam. A járási kapitány, egy Székely nevű zsidó százados ezzel fogadott: „Jól van, Főtisztelendő Atyám, aláírtam, hogy itt volt, de többet nem akarom látni.” Pedig a papíron az állt, hogy hetente egyszer, reggel 6 órakor jelentkezni kell.

Lengyeltóti igen aranyos főnököm volt. De csak 1947 novemberéig maradhattam. Jött az értesítés, hogy a Barcs 9 km-re fekvő Darányba helyeznek plébánosnak. Az áthelyezést megtiszteltetésnek vettem, s örömmel mentem, mivel Barcsban lakott édesapám. De hajszálon múlt, hogy Darányból nem kerültem ismét börtönbe. Még rabságom idején megfogadtam ugyanis, ha szabadulok, gyalog elzarándokolok egy Mária-kegyhelyre. Máriagyűdnek ekkor volt 800 éves évfordulója, ott volt Mindszenty bíboros, vele az egész püspöki kar. Másfél napig mentünk híveimmel zuhogó esőben 80 km-t, és amikor hazaértünk, szintén gyalog, örültem, hogy este 7 óra körül lefekhettem. A zarándokúton velünk volt a templomgondnok is. Ahelyett, hogy lefeküdt volna, elment a

kocsmába iszogatni. Egyszer csak hallja ám, hogy valamelyik asztalnál a párttitkárnő azt mondja: „Le van sz... Mindszenty meg a Szűz Mária!” Erre gondnokunk szépen odament, és úgy szájon vágta a gyalázkodót, hogy mindjárt elöntötte a vér. Erre az asszony ordítani kezdett, majd rohant éjnek idején jobbra-balra telefonálni.

Éjfél tájban zörgetik az ablakomat: „Rendőrség!” Na, mondom, megyek negyedszer is. De csak a barcsi rendőrkapitány volt, valamikor osztálytársam. Motorkerékpárral jött. Előtte azonban járt az állomáson, és kért egy vasúti jegyet előző estére bélyegezve és kilyukasztva. „Ülj fel gyorsan, és gyere azonnal velem!” De hát mi történt? — hebegtem. „Ne kérdezősködj, nincs rá időnk. Nem szabad meglátnia bennünket senkinek.” Civilben volt, esőköpenyben, hogy föl ne ismerjék. Ahogy Barcsra értünk, elmondta, mi történt a kocsmában. „Ide figyelj! Te egész éjjel itt voltál Barcon. Tegnap búcsújárás után azonnal vonatra szálltál, és itthon, Barcon aludtál édesapádnál, megértetted? Reggel pedig azonnal elmegy a püspökhöz, megmondod neki, hogy Darányba vissza nem mehetsz, helyezzen el téged az egyházmegye túlsó végébe.”

Így kerültem 1948-ban Pápa mellé Vaszar községbe. Két szép évet töltöttem itt, aztán kineveztek Pénzeskútra plébánosnak. Négy évig működtem ott, abban a beszolgáltatásos, nehéz időben. Tizenhárom hold földdel kulák lettem. Hetven mázsa krumplim termett, de száz mázsát kellett leadnom. Elmentem az állami gazdaságba dolgozni, hogy legyen ennivalóm. Tehenem nem volt, de két borjút kellett beszolgáltatnom. A 70 és 100 mázsa krumpli közti különbséget éjszaka összehordták a hívek. Egy vasárnap hajnalban, amikor felébredek, látom, hogy aratják a gabonámat, nyüzsög a nép a földemen. A megpróbáltatások idején is sok lelkipásztori örömben volt részem. A gondok azonban csak szaporodtak. Miből fogom leadni a zsírt, a borjút meg mindent, amit kiróttak rám a földek után? Nem is egy kulákot éppen azért csuktak le, mert nem tudta teljesíteni a beszolgáltatást. Éreztem, bármikor sorra kerülhetek. Lelkierőm elfogyott, kértem áthelyezésemet. Így kerültem Nagykanizsára két másik káplán mellé harmadiknak. Nagyon jóindulatú főnökünk volt, igen jól éreztük magunkat. De aztán valakinek megtetszett a plébánia. És új főnökünk már nem tudta elviselni, hogy inkább a káplánjaihoz ragaszkodnak a hívek. Bepanaszolt a püspökségen, s nekünk sorban távoznunk kellett. Badacsonytördemicre helyeztek egy idős pap mellé. Kilenc hónap múlva — 1956 szeptemberében — jött az értesítés, hogy Kaposvárra kerülök. Itt nem történt más, mint hogy októberben nekem kellett főnökömet megvédenem a népharagtól. Hogy mi volt a háttérben, azt most hagyjuk. 1957 júniusában Zalavárra, egy öreg bencés atya mellé diszponáltak. Az ő halála után Zalaszabarra helyeztek. Ez a szíkatolikus, mélyen vallásos falu volt utolsó plébániám, ez volt — 1958–60-ig — hivatalos egyházi működésem utolsó állomása. A templomot elődöm szépen tataroztatta, de a plébániát nem. Az épület öreg volt és rettenetesen vizes. Azért hanyagolták el, hogy majd újat építenek. De én addig is — míg a pénz összegyűlik — szerettem volna rendbe hozni, hogy tisztességesen lakhassam. Dolgoztam, megbetegedtem, hasfálsérvet kaptam. Kórházba kerültem, megoperáltak. Amikor felnyitottak, akkor látták, hogy lúdtójas nagyságú csepleszem is van. Ezt is ki kellett venni, de a helye nem akart gyógyulni. A közel három hónap kórházi kezelés után fél év betegszabadságot rendeltek. Ez idő alatt közölték áthelyezésemet Zalaudvarnokra. De hát hogy költözzem nyitott sebbel? Ezt kezelőorvosom is megtiltotta. Klempa püspök úrnak nem is volt szándékában diszponálni engem, de nyomás alatt volt. Magánlevélben ezt írta: „Elküldöm a diszpozíciót, de ha nem megy el, nem írok semmiféle büntető szankciót.” Aztán különböző helyeket ajánlottak fel, olyanokat, amelyeket azzal az egészségi állapottal nem fogadhattam el. Éreztem, teherterhel vagyok egyházi feletteseim számára. Ezért arra kértem Klempa urat, helyezzen szolgálaton kívül, de úgy, hogy papi mivoltom megtartása mellett civil pályán helyezkedhessem el. Kérésemet teljesítette, de előtte nagyon kedves levelet írt, mennyire félt engem ilyen állapotban kiengedni a világbá....

Lassan úgy-ahogy rendbe jöttem, és 16 éves egyházi szolgálat után új életformát kezdtem. Munkát kerestem, de mindenütt előrebocsátottam, hogy pap vagyok, s felmutattam a veszprémi püspökség „elbocsátóját”. Végül 1964-ben ministránsom közvetítésével bekerültem Budapestre egy műszergyárba. Itt 1977-ig dolgoztam, s innen mentem nyugdíjba mint programozó. Kezdetől fogva tudták rólam nemcsak azt, hogy pap vagyok, hanem hogy gyakorolom is hivatásomat. Egyébként ott miséztem, prédikáltam 5 percre a gyártól. Munkatársaim közül többen is eljöttek vasárnap a misémre. A gyárban sikeresen elvégeztem a minisztérium keretében szervezett egyéves műszaki tanfolyamot. Amikor nyugdíjba mentem, olyan szépen búcsúztattak, hogy ma is kicsordul a könnyem, ha rá gondolok. Ami papi szolgálatomat illeti, mindig olyan templomot kerestem, amely közelebb esik munkahelyemhez. A napi munka előtt mindig megmiséztem. Amióta pedig nyugdíjas vagyok, mindent végzek: temetek, esketek, gyóntatok. Van munka bőven, és örülök ennek. De most már gyakran elfáradok, és időnként rosszul leszek. Egyedül élek, a szomszédom Bécsben van, csak ritkán jön haza. 26 éve lakom itt, és akiket öreg napjaikban támogattam, mind meghaltak, senki sincs a házban, akihez folyamodhatnék, ha baj érne.

— *Milyen tanulságot vont le életéből? Nem bánta meg, hogy pap lett?*

— Semmi sincs Isten akarata nélkül. Mindig, mindenütt éreztem, hogy ott volt rám szükség, ahol éppen voltam. Ha megbántam volna, hogy pap lettem, nem maradtam volna meg papnak, amikor polgári pályán helyezkedtem el. Könnyebb lett volna életem is. De én hivatásból lettem pap, s maradtam meg annak mind a mai napig. Ha Isten éltet, s erőt ad, szeretném továbbra is szolgálni egyházamat. Hol? Hogyan? Meddig? Ezt a Gondviselésre bízom. Mert, mint látja, nyugdíjas programozóként is lehet Istent szolgálni...

.

Rendhagyó papi élet volt Kovács József pályája? Talán nem egészen. A második világháború után több mint félezer oltártestvére osztozott így vagy úgy az ő sorsában. Életük, megpróbáltatásaik feldolgozásának, megörökítésének szükségessége éppen a nemrég megtartott METEM alakuló kongresszusán egy világi történész hívta föl a résztvevők figyelmét. A hazai történetírás is mind több figyelmet szentel a háború utáni eszmeáramlatok és mozgalmak meghurcoltjainak és áldozatainak. Miért éppen napjaink egyháza feledkezze meg azokról a fiairól, akik leghűségesebben szolgáltak bennünket...?

Hetényi Varga Károly

Számunk szerzői

Paul Josef Cordes a Világiak Pápai Tanácsának elnökhelyettese, Róma

Massimo Camisasca teológiai tanár, szemináriumi rektor, Róma

Békés Gellért bencés teológiai tanár, a Katolikus Szemle főszerkesztője

Zlinszky János a római jog tanára, Miskolc

Tringer László tudományos tanácsadó, SOTE Pszichiátriai Klinika

Hans-Georg Zapotoczky egyetemi tanár, Egyetemi Pszichiátriai Klinika, Bécs

Kovács Péter művészettörténész, az István Király Múzeum igazgatója

Petz György író, szerkesztő

Borbély Szilárd író, egyetemi hallgató

BORBÉLY SZILÁRD

A történet

*Figyelem egy bangya útját.
Valamit megsejtek a történelemről.*
Mészöly Miklós

— Mi a történet? — A kérdés fölfüggeszti a közlés folyamatosságát, és ezáltal jelenti ki azt a helyet, amelyben megszülethet az elmélyült szemlélődés, a meditáció, a gondolkodás tevékenysége. A hely, amelyben tevékenység folyik, szerkezetet ölt magára, értelemmel telítődik, és térré válik. A fölfüggesztés okozta törés ebben a térben nemcsak szerkezetváltozásokat idéz elő, de alapvető módosulásokat okoz ahhoz a környezethez fűződő viszonyomban, ahol élek. A kérdés láthatóvá teszi a külvilág körvonalait, és azt az árnyékot, melyet saját alakom vet. Kísérlet arra, hogy megkülönböztessem környezetemet a tér legkülönbözőbb irányaiba vetülő árnyékoktól.

Az árnyék valamilyen jelenlét folytonosságának a hiányaként kap jelentést. A tárgyak vetette árnyék azért telítődik számomra értelemmel, mert magam az állandó terjeszkedés igézetében élek. Árnyékom a megsokszorozódó jelenlét illúziójával ajándékoz meg. Ugyanakkor arra döbönt rá, hogy terjeszkedésem folytonossága minden téri látványosság ellenére a hely korlátaiba ütközik. A tér az árnyékok és a fény folyamatos játéka okozta szerkezetváltozásainak az absztrakciójából keletkezik, és rejtett vagy kinyilvánított közép-pontjában én magam állok. Tétova, tudatos vagy véletlen mozgulataimnak az árnyéka megsokszorozódva vetül a tér végtelenére. Létezésem és cselekedeteim folyamatosságába vetett bizakodásom az idő abszolút folytonosságának bizonyosságával tölt el. Nem gondolok arra, hogy átmeneti vagyok és esetleges. Minden történést önmagamra vonatkoztatok, és önmagamat keresem bennük. Értelmem ugyanakkor a folytonos kizárásra épül, és ezt nevezem gondolkodásnak. A gondolkodás kizáró tevékenységében lepleződik le igazából önmagára figyelő korlátoltsága. Épp ez a korlátoltság vezeti el a kérdések nem lankadó megfogalmazásához és föltevéséhez. A válaszadás reménytelensége, illetve a megfogalmazott válaszok célt tévesztése szintén innen látszik értelmezhetőnek. A kérdés akaratlanul is a tér, esetleg csupán átmeneti, fölfüggesztéséhez vezet. És ezt soha, még a legügyetlenebb kérdés sem mulasztja el.

A hely előttem van, és mögöttem van. A föld, amelyből vétettem, és amelybe visszatérek. A föld természetesen nem az anyag, hanem a hely. És nem is az időben, hanem magában a folyamatosságban. A történet ebben az időben rendelkezik kezdettel és véggel. A tér föltételezett végtelensége ehhez képest csak bátortalan hasonlat. Mégis, csupán ebből következtethetek a másakra. A viszonylatok hálójaként fölfogott hely egyetlen kitüntetett pontjából, ahonnan csupán akkor van esélyem kilátni, ha az elmélyült szemlélődés által térré változtatva bensővé teszem.

A hely, amelybe beleszülettem, megjelenésem által önmaga folyamatosságában törést szenvedett. Születésem ugyanis nem a világ szerkezetében tátongó hiány önkéntelen kitöltése, hanem épp egy betöltésre váró üresség létrejötte. A születés a világnak szóló kérdés, amely sürgetően kívánja a választ. A bennem lévő üresség megköveteli, hogy térré rendezzem. A tér kitöltése az időben való megmerítkezés által történik. Szemben a születéssel, amely időn kívüli, az üresség abszolút helye. A folytonosság megszakítása az idő által. A helybe megjelenésem által benyomuló tér kezdetben öntudatlan, majd épp általam egyre tudatosabban föltett kérdéssé válik. A hely megkettőzése ettől kezdve elkerülhetelen.

A történetre vonatkozó kérdés már eleve ilyen kettősségben hangzik el. A történetek során belül igyekszik megtudni valamit a történet egy mozzanataként magáról a történet egészéről. A térként fölfogott történetben elkerülhetetlenül az idő illúziójában élek. Mozdulataim mintájára az egymásutániságnak valamiféle irányított mozgást tulajdonítok. Az sem bizonytalanít el, hogy a kérdés megszületésének helye a nyelvben található. Bár a történet a helyben játszódik, csak a nyelvben föltett kérdés által juthatok el hozzá. Ez az írás is önvizsgálat.

Csak úgy ismerhetek meg valamit, ha lényem egy része benne rejtőzködik. A kitöltésre váró üresség szerkezetet követel. A történet a kérdés révén a hely megkettőzésével lép be abba a térbe, ahol az idő folyamatosságának illúziójában élek. A történet szerkezete alakomnak ebben az időben vetett árnyékához hasonlatos. Olyan megkettőződés, amelyben jelenlétem csak a szemlélődő értelem kitüntetett helyzete következtében nyer valamicske jelentőséget. Önmagam föltételezett folytonosságában jelen idejű létezésem okozza a legmélyebb törést. Mégis ez az a hely, ahonnan a történetre vonatkozó kérdést föltehetem. A hely én és a tér szétválása által nyílik meg. Én a hely és a nyelv találkozása által szólalhatok meg. A történet megfogalmazásához szükségem van az időnek a nyelvben megjelenő illúziójára is. Eszerint az a történet, ami történt, ami történik és ami történni fog.

A történet szerkezete az idő megjelenése által az igék viszonylatává látszik egyszerűsödni. Az igeragozási rendszerek épp a folyamatosság látszatát hivatottak megteremteni, és a történet elmondhatóságával kecsegtetnek. Az idő folyamatossága azonban a nyelvben is illúzió. A történetre vonatkoztatva itt is kettősség van, még inkább szakadás. Számomra csupán a jelen létezik, és mindaz, ami ezen kívül van, a történet megértése miatt nyer jelentőséget. Karácsony elmúlt, és hamarosan itt az új év. Mit jelent ez számomra: egy év az életemből. De mivel nem újévkor születtem, teljesen önkényes. Az én évem a születésem-től a születésemig tart. Persze ez is csak egy számlálási rendszer ismétlődő ciklusait jelenti. Az én időm a születésem és a halálom között van. Tehát hely.

Az idő a történet eredendő folyamatosságának megkérdőjelezése, sokkal inkább tér, mint hely. A hely a történet folyamatossága. A kijelentések általi meghatározás a nyelv megkettőző tevékenysége következtében valójában körülírás. A kérdés mindenkor egy kérdezőhöz kötött, egyetlen megismételhetetlen mozdulat.

Az állandó terjeszkedés igézetében élő lényem mivel mindenben önmagát keresi, mindenben önmagát találja meg. A történet az a hely, amely tágasságánál fogva lehetetlenné teszi az expedíciók általi földéríthetőséget. Minden szándék, amely valamely irányba működik benne, a hely félreértéséből ered. Csak a folyamatosság mindenütt ható, irány és tér nélküli egyetemességével közelíthető meg. A történet és a hely árnyék nélkül fedik egymást. A történet a helyben van.

Születésem a hely szakadását vonja maga után. Testem anyagi zártsága, és az a hely, amit ez a test az időben kitölt, a folyamatosság fölfüggesztését vonja maga után. A folyamatosságában csak a velem megjelenő tér jelenthet szakadást. A térben én ugyanakkor önkéntelenül is elvégzem a hely megkettőzését. A térként fölfogott történet visszakup-

csolhat a hely folyamatosságába. A nyelvben megjelenő történet megértése, és belekapcsolódásom eljuttat egy általam nem ismert folyamatosságba. A történet által van esélyem arra, hogy a születésemmel keletkezett szakadást föloldjam. Ez kezdődik el a bennem lévő üresség berendezésével. Az ezerféleképpen elhangzó kérdéssel, ami ugyanazt jelenti. — Mi történik? — Ez a kérdés mindenre vonatkozik. Az ég színére, a Holdban hegedülő Dávid királyra, a lepkék születésére, az állatok szeméből áradó szomorúságra. Ami történik, mindent magába foglal. A történet a hely számomra csupán megsejthető folyamatossága.

A mozdulatok folyamatosan követik egymást. Valahol kigyullad egy csillag, egy másik megszűnik világítani. Egy hold szétrobban, egy bolygón gyönyörű naplemente fölszikkázó sugarai beragyogják a tájat. Most indul az a fény, amit évekkel később meglátok majd egy nyári éjszakán. A föld kérge kontinensünk alatt alig érezhetően elmozdul. Valahol a pápirom fölé hajolok, és épp ezt a mondatot írom. Az íróeszközt tartó kezem mutatóujját begörbítve alsó ajkamra teszem. Ez a mozdulat többé megismételhetetlen. Ahogy a járásom, a mosolyom, a szemem meg-megtörő fénye. Mozdulatok megismételhetetlen egymásutánja vagyok.

Ami megismételhetetlen, az nem tud a folyamatosságról. A végtelenségről beszélve a halálra gondol. Csak az lehet a történet része, ami nem ismeri a halált. A történet folyamatossága miatt a felosztás során keletkező valamennyi rész kerek és befejezett. A történet minden részletében maga a történet. Ezért törekszik a történetmondás is a lezártságra. Valamennyi szereplője halhatatlanságra vágyik. A történet újrarendelhetősége az idő illúzióját bizonyítja. Ugyanakkor le is leplezi azt, mert fölkelti a kíváncsiságot. — Mi történt? — A történetmondás az emlékezet ébrentartása. Az emlékezet a pusztulással való szembehelyezkedés, a haláltól való félelem élteti. A történetmondás a folytonos megismételhetőségre épít. A mozdulatok eredete az ősök során keresztül tűnik el. A kezdetben, az egyszer, a valamikor a történetben helyezkedik el, magában a folyamatosságban. Amíg csak megismételhetetlennek tudom magam, addig önmagam absztrakciójában élek.

A történet jelen van minden mozdulatomban. Az időben fölfedezni vélt történet a szakadásoknak a térben egymásra vetülő árnyéka. A történetben az időnek csupán illúziója lehetséges. Az időben visszafelé elgondolt történet a szakadások végtelen eseménysora. A mozdulatok azonban állandóan betöltik a helyet. Ahogy a földön is ugyanakkor van jelen a napnak mind a huszonnégy órája, mind az ezernégyszáz-negyven perce, mind a nyolcvanhatezer-négyszáz másodperce, és így tovább. A négy évszak, valamennyi időjárás és napszak. Ugyanakkor a születés, az öröm, a félelem, a kétségbeesés, a szerelem, a boldogság, a szomorúság, a megnyugvás, a halál. A reggeli nyújtózás mozdulata, az evés mozdulata, az alvás öntudatlan mozdulata. Találkozom valakivel, aki másokkal találkozik, azok megint másokkal, és így tovább. A mozdulatok hatnak egymásra, és a hely megtelik velük. A történet számára csak a mozdulat fontos, semmiféle előjogot nem ismer. A történet szempontjából a milliőknak parancsoló vezér ugyanolyan mozdulat, mint én, aki önmagam keresem a történetben.

Az én történetem az a hely, melyet mozdulataimmal a születésem és a halálom között ki fogok tölteni. Az én történetem is részévé válik a történetnek. A kérdés által ennek a folyamatnak a megértésére teszek kísérletet. A megértés a belőlem kiáradó árnyék fölszámolására törekszik. A teljes látás világosságában az időből való kilépést, és a történetbe való belépést sóvárogja. Az alakom vetette árnyék téri illúziójának a nyelvben való megjelenése. — Mi fog történni? — A történetet faggatva is saját történetem foglya vagyok. Az állandó megkettőzés következtében a kérdés biztosítja az átjárás helyét. Ez a meditációnak, a lelkiismert-vizsgálatnak a helye is. Lényem befejezetlensége miatt állandóan önkorrekcióra szorul. A történet és az én történetem összhangban tartását a történetmondás segíti, mely a kerektség és befejezettség által a folyamatosság megjelené-

sének lehetőségét előlegezi. A történetet ugyanis csak akkor érthetem meg teljes mélységében, ha az én történetem számomra tapasztalattá teszi a befejezettséget. A születéssel keletkezett szakadásban a halál visszaállítja a folyamatosságot, az én időmet föloldva a helyben. A történetmondás költészetté nemesedett fordulatában: És betelven az élettél, megtért övéihez. Az üresség betöltetett, az idő általi szakadás bezárult, a test visszatért a földre. A holtak azonban nem beszélnek, és azt sem tudni, hol tartózkodnak. A történetben azonban nincs szakadás, minden mozdulat része. A történetmondás kísérlet a folyamatosság helyreállítására. Az én történetem a történetmondás által kapcsolódik a történetbe. Ami történni fog, abba, ami történt. Én történek.

Az válhat a történet szereplőjévé, aki ismeri. Csak az idő illúziójában élők hiszik, hogy hatással vannak rá. Birodalmak, népek, hatalmasságok úgy hullnak ki a történetből, mint az idő, amibe minden reménységüket vetették. Aki a saját történetét ismerve él, az lehet a történet szereplőjévé. Az ő mozdulatai a hely folyamatosságába simulnak. Számára a történet úgy jelenik meg, mint a folyamatosság kezdete és vége. Ez a kifejezhetetlen megmutatkozás a hellyel való teljes azonosulás árnyék nélküli ragyogása. A történetmondás tud kivételes emberekről, de mozdulataik mögött az isteni irányítót is látja. Ők maguk nem ismerték a történetet. Egyetlen ember volt, aki saját történetének ismeretében élve a történet szereplőjévé válhatott. A történeté, amelyben élünk. Aki tudta, hogy szenvedni fog, megölik, de harmadnapra föltámad. Soha el nem múló mozdulatait a történet bensőséges ismerete vezérli.

Az önmagam absztrakciójában élő, és az idő illúziójában elveszett lényem hiheti, hogy a történeten kívül tartózkodik. Mivel befejezetlen vagyok, az én történetemről is csak a történet által tudhatok meg valamit. A történetmondásban megjelenő történet a közlés folyamatosságának ébrentartása. Ugyanakkor a történetmondás a kérdés előkészítésének helye is. Mindenkor megkettőzött térben folyó nyomozás. A megfejtésre váró életben és az önvizsgálat intellektuális mozdulatában. Ahol a kettő találkozik, ott nyílik meg a hely. Itt fogalmazódik meg, és hangzik el a kérdés. A hely a történet folyamatosságának megjelenése. Az a világosság ragyogja be, amelyet öröknek nevez a látást sóvárgó ember. Ez a hely a nyomozás végpontja, bárhol és bármikor megjelenhet. Ahogy a damaszkuszi úton a tarzuszának.

A történetmondás által a nyelv is terjeszkedésem eszközévé válik. Terjeszkedésem a térben és az időben folyik. A nyelv az idő illúziójával igyekszik a folyamatosság látszatát előcsalogatni. Ugyanakkor közvetlen kapcsolatban áll a történettel is. A történetmondás által a folyamatosságot hivatott ébren tartani. Az idő és a tér a szakadások folyamatossága. A nyelv segítségével és a történetmondás által végrehajtott terjeszkedésem a történet folyamatos folyamatosságának örökkévaló helyébe vezet vissza. Az én helyemet nyilvánítja ki.

A térnek az önvizsgálat segítségével végrehajtott kitöltése egyben a hely betöltése. A mozdulatok mindkét síkon egyszerre történnek. Ezért az utolsó mozdulat a megértett halál. A halál a hely folyamatosságába való visszatérés, az idő örökkévalósága teljeseedik be általa. Tehát a halál megértése a történet megértését hozza magával. Halandó lényem befejezetlensége miatt az önvizsgálatban folyton önkorrekcióra szorulva a szakadások végtelen sorával szembesül. A történet számomra mindig halálon túli.

A történetmondás a nyelv szerkezete által beszéli el a történetet. A nyelv a közlés folyamatosságát jelenti, a kérdés ennek fölfüggesztését. A kérdés azonban a nyelv terében hangzik el. Amennyire lehetséges a kérdés, éppannyira lehetetlen a válasz. Csupán a válasz gesztusa lehetséges, vagyis a fölfüggesztés megszüntetése és a folyamatosság visszaállítása. Egyedül a történetre vonatkozó kérdés esetében válaszáértékű ez a megoldás. A kezdetben föltett kérdésből így lesz kijelentő mondat. Egyszerű alany—állítmányi viszony, ahol a mi se nem személyes, se nem kérdő névmás. — Mi a történet. — A mi ismeretlen szófajú szó, a nyelvnek ama helye, amely lefedi.

Romokból éledő katolicizmus — Kínában

Megnősült püspökök, a pápát el nem ismerő Kínai Katolikus Hazafias Bizottság, lerombolt templomok és elégetett Szentírások — ez az érem egyik oldala. 20–30 éves börtönbüntetésük alatt térítő papok, szülőről gyermekekre áthagyományozott és megőrzött kereszténység, hitüket s a cölíbatust sokéves üldözésben megőrző seminaristák és számos vértanú — ez az érem másik oldala. Egyházszakadás? (Ezt a szót Kína kapcsán Róma sohasem mondta ki!) Vagy „csupán” egyházüldözés, amit ki így, ki úgy visel? Vagy az európai kategóriák nem alkalmazhatók ilyen egyszerűen erre a távoli világra? Szabad-e ma egyáltalán a régi érem két oldalát emlegetni, amikor új templomok épülnek, újra Bibliát nyomtatnak, újonnan megtérteket keresztelnek?

Több mint 1 milliárd ember él Kínában. Közülük 8–9 millió keresztény, 3,4 millió katolikus. Számukra az elmúlt évtizedben új élet kezdődött. Tele reménnyel és óriási tehertételekkel. Egyszerre három feladattal kell megbirkózniuk: a kelet és a nyugati gondolkodás összhangba hozásával, a kínai függetlenség-igénynel és a katolikus világegyház szervezeti rendjének összeegyeztetésével és egy földig rombolt egyház újjáépítésével és megújításával.

A kínai kereszténység nem először van ilyen helyzetben. A Sárga folyó völgyében már a 8. században éltek nesztóriánus keresztények. A megújuló üldözések szinte nyomukat elcsodorták. A 13–14. században több ferences utazta be az országot. Montecorvino Jánost a pápa Peking püspökének és a Távol-Kelet pátriárkájának is kinevezte. De ennek a térítésnek is legfőbb helyi jelentősége lehetett. Az Evangéliumot nem sikerült beoltani Kína öreg fájába. A 16. században néhány jezsuita végre alkalmazkodni tudott az őshonos kultúrához és szokásokhoz, és elérte a keleti és nyugati civilizáció igazi találkozását. Európai matematikai és csillagászati klasszikusok lefordításával, önálló nyelvészeti, földrajzi és filozófiai művekkel és technikai újítások bevezetésével (a klavikordtól az ágyúöntésig, a földgömbtől a térhatást érvényesítő festészetig) meglendítették a kínai kultúra fejlődését. A kínai társadalmi rend és hagyomány iránti feltétlen tiszteletük és nagy tudásuk elősegítette, hogy bejussanak a császári udvarba és fontos méltóságokba kerüljenek. Személyük megbecsülését a kereszténység méltánylása követte. Nyomukban ferencesek és domonkosok is beutazhattak. A 17. század végén pedig a Kangxi uralkodó határozatot hozott, hogy a kereszténység nem eretnkség, nem szabad tiltani. A virágzásnak Róma vetett véget. A kolduló rendekből érkező többszöri feljelentés nyomán XIV. Benedek gonosz dolognak és elfogadhatatlannak ítélte az ősök és Konfucius tiszteletét. Ez a dekrétum (1742) a kereszténységet a kínai kultúrával összeegyeztethetlenné tette és a kereszténység tilalmát, üldözését, visszaszorulását vonta maga után. A nagy kísérlet meghiúsult.

A következő vállalkozásra sokkal hátrányosabb körülmények között került sor. A legújabb kori hitterjesztést az európai nagyhatalmak tették lehetővé, amelyek Kínát elzárkózottsága feladására kényszerítették. A századforduló óta újra kezdődő protestáns és katolikus misszió védtelen volt azzal az érveléssel szemben, hogy a nyugati imperializmus

képviselője. Ezt a nacionalisták és a kommunisták egyaránt hangoztatták. Az sem sokat segített, hogy a második világháború alatt a japán inváziót a keresztény misszió a kínai hívekkel együtt megszenvedte. A Kínai Népköztársaság megalakulása óta (1949) a kereszténységnek még egy kihívással szembe kellett néznie: a hivatalos ideológiává tett marxizmussal.

A háború által intézményeiben és személyi állományában egyaránt megtépázott katolikus egyháznak 1948-ban 3,3 millió híve volt. Az egyház ekkor 2009 általános és 156 középiskolát és 3 egyetemet vezetett, 216 kórházat, 847 orvosi rendelőt, 272 árvaházat tartott fenn. Az országban 2187 templom és 13 100 falusi kápolna volt. 139 egyházmegye élén 17 kínai és 122 külföldi püspök állt. 5788 pap közül 2698 volt kínai, 1107 szerzetes testvér közül 632 és 7463 szerzetes nővér közül 5112. A küsszemináriumokban 2689 diák és a 26 szemináriumban 874 kínai kispap tanult. Ennek a világnak 1951–1954 között vége szakadt. A nunciust és a külföldi püspököket, papokat kiutasították. Papokat, szerzeteseket, a Mária Légió és egyéb katolikus mozgalmak tagjait kirakatpereken ítélték sokévi börtönre. (A vádak az árvaházi gyermekek tömeges legyilkolásától a kémkedésig terjedtek.) A külfölddel való minden kapcsolat megszakadt. Ebben a légkörben alakult meg Csou En Laj ösztönzésére 1957 nyarán a Kínai Katolikus Hazafias Bizottság, az egyház engedélyezett csúcsszerve, talán mint a túlélés egyedül lehetséges módja. Ellenzőit mindenesetre sorra börtönbe, munkatáborba küldték. A Hazafias Bizottság viszont — mint akkortájt békepapok másutt is tették — határozottan bírálni kezdte a Vatikánt, s azzal szemben saját függetlenségét hangoztatta. 1958-ban pedig (majd később még többször) a Szentszék jóváhagyása nélkül püspököket választottak és szenteltek. A jelenleg legálisan működő 57 kínai püspök közül 50-et Róma egyetértése nélkül szenteltek. Többségük reméli a helyzet rendeződését s az utólagos jóváhagyást. (Ezt persze nem remélheti az a 9 püspök, aki a kényszer hatására megházasodott, s akit a katolikusok sem fogadnak el.) Súlyos problémák forrása, hogy 1978-ban a Szentatya feljogosította a Róma által elismert, ám általában titkos püspököket pap-, sőt püspökszentelésre. Azonban semmilyen oktatási lehetőségük sincs. A pap- s talán a püspökszentelés kritériuma számukra mindenekelőtt az eltökélt „földalatti” munka. Ezen a ponton ellenben megszűnik az egyház egysége és minden rend.

A helyzet „normalizálása” nevében a kormány azt követeli Rómától, hogy szakítsa meg diplomáciai kapcsolatait Tajvannal. (Ott ellenben ugyancsak félmillió katolikus él.) A Vatikán Tajvanban a lehető legalacsonyabbra, ügyvivői szintre csökkentette képviseletét, de ezen a gesztuson túl elfogadhatatlannak ítéli a pekingi követelést. A Hazafias Bizottság tagjai támogatják a kormányt. A többi püspökök és papok azt tartják, hogy a Bizottságnak semmilyen egyházi joghatósága nincs, senki nevében nem szólhat. Egészében úgy tűnik, hogy a nemzeti szuverenitás, a szabadság, sőt a vallás fogalmának többféle értelmezése ütközik egymással. Ezért vélik a püspökök, hogy tárgyalások útján el lehet jutni egymás jobb megértéséhez s a megegyezéshez. Többek szerint Kína megnyílása a világ felé szintén megkönnyíti a kulturális különbözőségekből eredő probléma megoldását. A II. Vatikáni zsinat a helyi egyházak szerepének hangsúlyozásával adott ehhez a kérdéshez is új szempontokat. A sheshani szeminárium hallgatói — egy interjúsorozat szerint — úgy vélik, hogy a hívek és a papok hite és a pápához való hűsége nem kérdéses. A minden oldalon elfogadható politikai formulát pedig előbb-utóbb úgyis megtalálják.

A kulturális forradalom idején (1966–1976), amit az egyházban lehetett, azt fizikailag megsemmisítették, a hívek tekintélyes részét nyilvánosan pellengérré állították, meg-alázták, megkínózták. Évekig csak földalatti egyház létezett, szükségkeresztséggel, a közös emlékezetten alapuló otthoni hitoktatással. A pusztítás a Hazafias Bizottság által ellenőrzött vallási életet sem kímélte meg. Alapvető változások Teng Hsziao-ping új politikájával kezdődtek (1978). Azóta az egyház újjáépítése egyre gyorsabb ütemben halad. Évente

mintegy 40 000 felnőttet keresztelnek. Közel ezer templomot és több mint ezer kápolnát rendbe hoztak vagy felépítettek. Noha nagyok a területi eltérések, a nyilvános vallásgyakorlatot általában semmi sem akadályozza. A búcsújáróhelyek 50—60 ezres tömegeket vonzanak. 16 évig legfeljebb „földalatti” papképzés folyt. 1982-től kezdve sorra nyíltak a szemináriumok, Pekingben pedig egy egyetemi rangú teológiai és filozófiai főiskola. A professzorok fele pap, fele világi. A hallgatók felkészültsége igen eltérő. Vannak, akik 16—20 év várakozás után tudják befejezni a teológiát. Közülük néhányat 2—3 év készület után fel lehetett szentelni. Mások a legelemibb vallási tudással is alig rendelkeznek. 1988 végén 12 szemináriumban majdnem ezer hallgató tanul. A szerzetesrendekbe készülők száma közel ugyanennyi. A megújulás másutt is tény. A nagyobb plébániák saját tanfolyamokat, esti és hétvégi iskolákat nyitnak a keresztény műveltség növelésére. Sanghajban megnyitás előtt áll egy öregotthon és egy öregeket gondozó központ. A Sanghajban működő Katolikus Értelmiségiek Szövetségének több mint 500 tagja van. Közülük az orvosok részt vállaltak a vidéki betegellátás megoldásában; a tanárok esti nyelviskolát nyitottak, hogy a nyelvi elszigeteltséget csökkentsék. Elkészült az Evangéliumok új fordítása és 300 000 példányos kiadása. Kempis Tamás „Krisztus követése”, H. Daniel-Rops műve, a „Jézus és kora”, Huby Márk-kommentárja és Martini bíboros „Krisztussal” című írása 10—10 000 példányban jelent meg és egy hónap alatt elfogyott. A sikerek biztatóak, de nem feledtethetik, hogy a papok zőme nagyon öreg, hogy az ország nagyságához képest kevés az olyan keresztény értelmiségi, aki másokat is nevelni, tanítani tud és a könyv is kevés. Van mit tenni!

Kínában óriási területen és a nem keresztények óriási tömegében szétszórta feleannyi katolikus él, mint Magyarországon. Életükre környezetük éberen figyel. A zarándoklatokat, a papszenteléseket a televízió országosan közvetíti. Az odalátogató Etchegey, König vagy Sin bíborost a kormányfő és más állami vezetők is fogadják. Kína gazdasági életében is, társadalomszervezetében is 1978 óta nagy sikereket ért el, és ma a fejlett ipari országokhoz való felzárkózás útját keresi. Azt keresi, hogy miképpen tudna olyan nemzetközi rangra szert tenni, ami nagysága, történelme és kultúrája alapján megilleti. Ebben a törekvésben a Vatikánt kiszámíthatatlan veszélynek tartja. A vallási megújulás viszont alkalomadtán csodálkozó elismerést vált ki. „Húsz évvel ezelőtt a vallás eltűnőben volt. Az utóbbi években a hívő emberek száma nő”, főleg a 18—35 éveseké — írja a sanghaji marxista Hsziao Zhitian. „Semmi ok sincs arra, hogy ezt társadalmi katasztrófának tartsuk — folytatja. — Ez baloldali dogmatizmus lenne.”

T. M.

Filozófia

A modern tudományok emberképe

1982-ben lengyel és német filozófusok, művészettörténészek és szociológusok bécsi székhellyel létrehozták a dialógus új intézményes keretét szolgáló „Emberrel Foglalkozó Tudományok Intézet”-ét. Megalapításához az a tudat vezetett, hogy „az intézmények, amelyekben a ma még Európának nevezett szellemi élet szerveződik, éppen a létező választóvonalak miatt mindentűtt válságban vannak, és a szellemi cserelehetőségek egyre szűkebbé válása miatt megmerevedés fenyegeti őket”. Az Intézet a választóvonalak föllazítását kívánja szolgálni, egyebek között kollokviumok, konferenciák és előadások szervezésével. Természetes törekvés, hogy ezek anyaga széles körben váljék publikussá. Erre, a magyar közönség számára is fontos föladatra nálunk a Gondolat Kiadó vállalkozott, amikor „A modern tudományok emberképe” címmel megjelentette az 1983-ban Castel Gandolfo-ban, II. János Pál meghívására tartott kollokvium anyagát.

A könyvhöz írt bevezetőjében Almási Miklós „fél-dialógus”-nak nevezi a kötetet, mert főként a vallás szellemiségének képviselői között, amúgy igen jó társaságban, ezúttal — ami a fönt nevezett helyen mégsem lehet oly szokatlan — marxisták nélkül folyt a párbeszéd. Igaz, „a horizont túlságosan zárt keretein túl — ami csökkenti a kötet problémajelző értékét” — elismeri „ennek a -körkikkelynek- értelmességét és aktualitását”. Nos, nem a polémia kedvéért, de bizonyos keserőséggel és türelmetlenséggel jegezzük meg, hogy ebben az országban az elmúlt 40 év alatt igazán volt ideje az egyik félnek álláspontja alapos (és gyakorlati) kifejtésére. Azt már ismerjük jól — vagy ha nem, talán nem a mi hibánk. Eljött azonban az ideje a másik fél meghallgatásának, még mielőtt nemzedékek válnak szellemileg teljesen süketé más csengésű gondolatokat tartalmazó emberi szó meghallgatására.

Márpedig a másik megértése nélkül a saját álláspont sem tisztázható igazán — figyelmeztet Charles Taylor a gyűjtemény egyik, minden tekintetben kiemelkedő írásának szerzője. Az önmagunkról alkotott kép a mások önértelmzésével való, olykor nagyon is perlekedő viszonyban rajzolódik ki a mindannyiunk gondolkodásának és világlátásának rejtőzködő, közös anyanyelvét jelentő (esetünkben: európai) hagyomány erőterében. A kölcsönös egymásra hatásban formálódó identitásvariációk alaptövisét, orgonapontját nevezi Taylor „modern identitás”-nak.

Tanulmányában Taylor a platóni—ágostoni—descartes-i vonalon haladva mutatja ki, miként formálódott a modern identitás három, szerinte középponti jelentőségű részlete. Egyik a belső Én (Selbst) kialakulása, vagyis hogy személyiségünk súlypontja és ezzel erkölcsi erőnk forrása „belül” van (Platón—Ágoston); másik a „distanált” szubjektum, mely a szubjektivitás további erőteljes hangsúlyozása és az „instrumentális ész” technikai tudásban megjelenő s igazolódó fölényének tudata (Ágoston—Descartes); végül harmadik a „normális élet” igenlése, mely „az egész emberi életet egyrészt a munka és a termelés, másrészt a házasság és a családi élet fogalmaival határozza meg” (Fr. Bacon — reformátorok). A hangsúlyáthelyeződések eredményeként ma súlyos teher és felelősség nehezedik az ember vállára.

A modern ember intellektuális felelősségéről szól Emmanuel Levinas is. Míg Taylor csak írása legvégén futtatja föl gondolatmenetét a transzcendencia irányába, mikor arra utal, hogy az élet igenlése, önmagunk és mások szeretete nem lehetséges Isten léteit átfogó emberszeretete mint a humanitás végső értelmessége nélkül, addig Levinas még radikálisabban az emberi megértés új módjának kialakítását, a transzcendencia intelligibilitásának új föl- és elismerését teszi korunk föladatává. Bergson bölcsellete alapján annak a gondolkodási módnak átförmálását sürgeti, melynek klasszikus leírását a husserli fenomenológia nyújtja. Ez a beállítottság, melyet Heidegger is bírál, a tudást valamiféle bekebelezésnek, elsajátításnak, a lét intellektuális meghódításának tartja, s bár szerényen „megértés”-ről beszél, a tudat intencionalitásának diadalát mégis a technikában látja és

ünnepli. Ez a tárgyi gondolkodásmód azonban alkalmatlan a transzcendencia igazi megismerésére, mert annak gondolatát — mielőtt körülben megjelenik — máris immanenciává változtatja: képtelen megőrizni a Mászt a maga Máságában. Levinas problémája nem ismeretlen a teológia számára, melynek éppen az a földadata, hogy kerügájában úgy beszéljen Istenről, hogy közben — immanenciáját sem sértve — megőrizze szentségét és végtelen fölségét. Embernek ez lehetetlen. Ahhoz, hogy a hitelesség reményével nevezhessük meg, tehessük szóvá Istent, tudjuk, előbb neki kellett önmagát Szó-vá tennie a Logosz-ban... Igaz, Levinas erről nem beszél. Ezt csak a recenzió írója gondolta, mikor a tanulmány záró mondatát elolvassa, eltöprengett ezen, azon: „De talán jelzi már eljöveteletét ez a teológia az álmatlanságra, a virrasztásra és a lélek nyugtalan virrasztására ébredésben, még mielőtt a Lét végessége, melyen sebet ütött a Végtelenség, eljutna odáig, hogy egy uralkodni vágyó és ateista Énben, a tudás Énjében gyűljön össze.”

Charles Taylor arra hívta föl a figyelmet, hogy jelenbeni önmagunk ismerete nem nélkülözheti identitásunk összetevőit történelmi eredetének a jelenbe torkolló ismeretét, a múlt tájékozódó föltárását. Nos, az evangélikus Gerhard Ebeling éppen ezt teszi rövid tanulmányában, melyben az ember leggyakrabban hangoztatott meghatározásának — animal rationale — kialakulását és hatástörténetét vizsgálja föl. E definícióban sokáig egyensúlyban volt a két pólus: az animalitas, illetve a rationalitas. Mielőtt azonban a szellemtörténeti föltételek megváltoztak, vagyis az „emberi” kikerült a „kereszténnyé válás kényszerébe”, s az ember szabadon és korlátlanul határozhatta meg önmagát, a hangsúly egyre inkább a rációra helyeződik (Luther például már ebben látja az ember differentia essentialis-át). Ettől kezdve már nem a meghatározás, mint inkább az egyensúlyvesztés hatástörténetéről beszélhetünk. A következmények ellentmondásosak: „Az ember, aki abban látja saját lényegét, hogy a többi teremtmény fölött áll (...) mindent a ráció anyagává tesz, miközben behatol az alkotás látszólag korlátlan lehetőségeinek világába, de még mélyebbre hatol a pusztítás világába.” A teológus Ebeling hangsúlyozza, hogy az ember racionalis lényként való meghatározása még „semmit sem mond arról, miként viszonyul ehhez a rációhoz, hogyan bánik vele”. Ez azonban már nem elvi meghatározás kérdése, hanem az ember történelmi tapasztalatából kivillanó végső távlaté, melynek megrajzolásában — lévén az ember történelme üdvörténet — a teológiának is hallatnia kell szavát, a „*proprium chris-*

tianum” kiemelésével, érvényre juttatván mindazt, „ami a filozófiai antropológiában vagy a humán tudományokban nem érvényesül, legalábbis nem azzal az irányultsággal és határozottsággal, ahogyan az bennünk, Jézus Krisztusba vetett hitünknek köszönhetően jelen van. A Biblia nyelvén szólva a -bűn- és az -örök élet- fogalmába lehetne ezt sűríteni”.

Az ember önmeghatározásának történeti alakulásáról, az emberi természet fogalmáról ír Robert Spaemann is. A Kant által „pszichológiai”-nak, illetve „pragmatikus”-nak nevezett kétfajta emberismeret dichotómiájának elemzése föltárja az ember önmagával kapcsolatos kettős tapasztalatának — az ember mint természeti lény és az ember mint személy — nehezen összeegyeztethető különbözőségét. Ennek teológiai vonatkozása természet és kegyelem kapcsolataként ismert, melynek újbóli átgondolása éppen századunkban vált rendkívül égetővé. Spaemann írását a teológiai vitához írt jegyzetként is olvashatjuk. A szerző, bár nem idézi, a számunkra elsősorban Karl Rahner teológiájából ismert „öntranszcendencia” gondolatában véli a megoldást, s a dichotómia föloldását a teleológiában látja.

Dichotómiát érzékel Hans-Georg Gadamer is, aki szintén Kantra támaszkodik, amikor „két világ polgárának” mondja az embert. Ő is a történeti folyamatot elemzi, s megállapítja, hogy a feszültség mára kieleződött: „Az egyik oldalról kultúránk hagyományai alakítottak minket, és a görög dialektikára és metafizikára visszavezethető nyelvi-fogalmi formájuknál fogva ezek határozzák meg ön-értésünket. A másik oldalról a modern tapasztalati tudományok átfomálták világunkat és azt, ahogyan ezt a világot értelmezzük. Ez a kettő egymás mellett áll.”

Gadamer úgy látja, a kétféle tudás nem ötvözhető egybe. Vele ellentétben a természettudós Carl Friedrich von Weizsäcker éppenséggel a kvantumelmélet módszerének általánosításában pillantja meg a szintézis megvalósításának lehetőségét. A vita elméleti szinten valószínűleg megoldhatatlan, vigasztalásunkra szolgáljon azonban, hogy mióta ember él e földön, vélhetően mindig e kétféle önismeret feszültségében élt — de élt...

A kötet további tanulmányai a humán tudományok etikai kérdéseivel (René Thom), a történettudományokkal (Emmanuel Le Roy Ladurie és Aleksander Gieryschor), valamint a jog emberképével (Ernst-Wolfgang Böckenförde) foglalkoznak. Vallásos tapasztalat és történelmi sors termékeny, egy nemzetet életben tartani képes kapcsolatát mutatja be Lengyelország példáján, igen elgondolkodtató módon, József

Tischner „Remény az igazságkeresés útján”, számunkra már címében is fölhívásnak olvasandó dolgozata.

A kötet címe azt ígérte, hogy megismertet bennünket a modern tudományok emberképével. Nos, mindenesetre adott némi betekintést, s ennyi, úgy vélem, elegendő is. A tudomány ilyen szerény föllépése rendkívül dicséretes és, mi tagadás, manapság igen szokatlan — csöndes ünnepszámba megy. A dolgozatok szerzői, kiknek gondolkodásán jól érezhető Heidegger hatása, bizonyosan azon a véleményen vannak, mint a sorok írója: Valójában nem a tudomány föladata megmondani, ki és mi az ember, hiszen a

tudomány az *ember* tudománya, bizonyos értelemben az ember önkifejezésének egyik módja. Tudományába az ember — a világgal együtt — valamiként önmagát is belemondja. Ezért az ember több, mint tudománya, és az emberről alkotott képnek *része*, nem pedig végső instanciája a tudomány emberképe.

A fegyelmezett tudás, a disciplina sokat mondhat arról, hogy milyen és *mi* az ember. Az igazi kérdést azonban — azt, hogy *ki* az ember — a kis könyvet letéve már kinek-kinek magának kell megválaszolnia... (*Gondolat*)

Gáspár Csaba László

Irodalom

Domahidy Miklós: Könyörtelen évek

A nyugati magyar irodalom hazai befogadása zavarba ejtően felemás. Nem mindig azok kerülnek bemutatásra, akik arra a legérdemesebbek, és ez utóbbiaknak sem mindig legfontosabb műveit ítélik kiadásra érdemesnek a kiadók.

A Domahidy testvérek esetében minden valószínűség szerint az ausztráliai András homályosítja el öccse, a svájci Miklós honi hírét-nevét. Tény, hogy Domahidy András regényei új színfoltot hoztak prózánkba. Hősei a vidéki kisnemeségből szakadnak ki a nagyvilágba, hogy ott makacs elszántsággal újra felépítsék almaillatos szabolcs-szatmári udvarházaikat.

A nyugati: a német, a spanyol, a holland, a francia olvasó azonban a Domahidy testvérek fiatalabbikát, Miklóst fedezte fel az elmúlt negyedszázad alatt. Televíziós és hangjátékai, színművei kerültek bemutatásra Nyugat-Európa nagyvárosaiban, és regényeire is felfigyelt a kritika.

Mentségünkre legyen mondva, hogy mindeddig csak németül, hollandul, spanyolul, franciául jelentek meg ezek a regények, színdarabok. Az 1985-ös, Pöltenberg Ernő életét feldolgozó „Az osztrák vádlott” Domahidy Miklós első magyarul megjelenő kötete. Feltehetően e könyv fogadtatásának köszönhető, hogy most az író három régebbi regényét is kiadta az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

A „Könyörtelen évek” sajnos már csak ára miatt is hozzáférhetetlen a magyarországi olvasó számára: a szép, vaskos kötetet a kiadó félszáz svájci frankért (közel kétezer forintért) vesztegeti. A hazai bemutatkozás tehát — mint az elmúlt években bemutatott két tucat nyugati magyar író esetében — megint csak honi kiadókra marad. Csak reménykedhetünk, hogy a berni kiadás nem elodázní, hanem sürgetni, siettetni fogja a hazait.

A három regény — jelenkori történelmünk három fordulópontját eleveníti fel: „A lapítás iskolája” 1945 télutóján, „A csorba csésze” az 1950-es évek elején, a „Tizenhat zár” 1956 novemberében játszódik. Hőseik átlagemberek: nem tolják tébolyult koruk szekerét, de nem is vetik magukat a kerekék alá. Átvészelve.

De lehetséges-e ez az átvészelés — tiszteségesen? Mindhárom történet erre a kérdésre keresi a választ. Az 1945-ös és 1950-es példabeszédek egyértelmű „nem”-e a „Tizenhat zár”-ban elbizonytalanodik: a férfivá érett elbeszélő megismerte az emberi nyomorúság pokolbugyait, és megtanulta, hogy mi az irgalom.

A végleges választ „Az osztrák vádlott”, Domahidy Miklós negyedik regénye mondja ki. Az egyetlen lehetséges emberi magatartás a helyzet, még akkor is, ha vannak idők, amikor becsületesen kiállni nemcsak egyetlen ügyért lehet. A végső kérdésekre különben sincsenek általános érvényű válaszok, és a válaszadással az ember csak önmagának tartozik.

Német, francia, spanyol, holland kiadásai után esemény ez a második Domahidy-kötet. (*Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem*)

Ferdinandy György

Kamarás István: Lelkierőmű Nagymaroson

Aki kíváncsi lenne arra, kik és hogyan élnek ma Magyarországon keresztényként, hogy hogyan alakul a hetvenes-nyolcvanas években mifelénk a vallásosság, nem lenne könnyű helyzetben. Hová fordulhatna? Ahol hivatalosan is számon tartják az adatokat, oda aligha; amit egy-két vallásszociológus nagy munkával összeállított tényekre alapozva feltár, az szakemberek szűk rétegéhez jut el, ha eljut; aki némely benyomása alapján határozott kijelentéseket tesz összefüggésekről — különösen az utóbbi években meg-megújuló vitákban —, attól aligha várható megbízható ismeret. Lassan rá kell döbbernünk, hogy sem az egyházon kívül, sem azon belül nincsen pontos képünk arról, milyen rejtett, nem kegyelmi, hanem társadalmi erők eredménye a hit terjedése vagy visszaszorulása, társadalmi rétegek, csoportok, korosztályok eltérő vallásgyakorlata, más-más településeken, felekezetekben. Kétségtelen, hogy ki-ki sokat tudhat ezekről a kérdésekről, hiszen szeme és benyomásai mindenkinek vannak; ám az egyéni tudás nem épül össze közös tudássá. Körül vagyunk véve tényekkel, ám gyakorta ezekről is kiderül, hogy még arról is keveset mondanak, amiben mi magunk is aktív szerepet vállalunk.

A szociográfus Kamarás István, aki új könyvét „religiográfiának” nevezi, nem nyugszik bele mindebbe, tudva tudván, hogy amiről mi magunk nem adunk számot környezetünknek és az utánunk jövőknek, de legfőképp önmagunknak, arról mások nagyobb erőfeszítések árán is csak csonkább képet alkothatnak. Márpedig tiszta helyzetismeret nélkül nincs ép ítélőképeség, világos feladat kijelölés, elhatározott döntés, mozgósító program. Kamarás István éppen ezért figyel: felfigyel, odafigyel, megfigyel, a saját, és a mások szemével egyaránt. Nagymarosra figyel, ahol idestova húsz éve vesznek részt fiatalok, egyre újabb fiatalok és még sokan mások énekes-gitaros-imádságos ifjúsági találkozók. A szerző tényeket és véleményeket rögzít; megszólaltat szereplőket és tanúkat, miközben maga is szereplő és tanú, s mindnyájan, akik megszólalásukkal jelen vannak a könyvben, szerzőtársak maguk is. A tervező, a szervező, a csendes résztvevő és a prédikáló, az énekes, a hangosító, a tanulmányíró és a jelentéstevő elmondott és/vagy leírt szavai sorjáznak egymás után a könyvben. Volt, aki „gyanútlanul” beszélt, s volt, aki tudta, kinek, mit és miért mond, ám ezeket sem választja szét a

szerző. Vallja, hogy körül kell néznie annak, aki lényegbevágót akar észrevenni.

Kamarás István nem beszél a vallásról, az egyházról, a magyar társadalomról — hanem „csak” Nagymarosról, fiatalok ottani találkozásairól és találkozásairól. Hogy kik, honnan, milyen elvárásokkal, milyen útravalóval, miféle élményekkel érkeznek és távoznak, azt sokféle kameraállásból bemutatja a könyv. A fejezetek a találkozók krónikáját, a zenészeket és zenéket, a jellegadó és besegítő papokat, egyháziakat, a találkozók kisugárzását más vidékekre (Debrecen, Szeged, Máriagyűd, Hajós stb.), az értékeket és élményeket igyekeznek közel hozni az olvasóhoz, s az összképet segíti a két keretfejezet, egy-egy találkozó részletes, pillanatfölvétel-szerű bemutatása. Nagymaroson sokan, sokféleképpen megfordultak; hívásra vagy anélkül, egyszer, többször, sokszor, rejtve és pódiumra állva. Amiről sokan tudnak sokfélét, amit sokan sokféleképp élünk át, arról lehet, és kell is „gráfiát” adni. Kamarás „religiográfiát” írt, s amit olvasunk, valóban: vallásrajzolat. Nem azért született, hogy a vélemények egységesedjenek: hanem hogy azok tarka változatossága közös tudás lehessen, s mögöttük földerengjen a Titok. Mondhatná valaki, hogy könnyű vallási mozgalomról vallásrajzolatot adni, hiszen az zajos, látványos, tömeges — ám a hit és vallás igazi tartalma és élete másutt, a csendben, az áldozatos szeretet tetteiben van. Igazat szólna, és mégsem lenne igaza. Kamarás ugyanis nem a mozgalomra figyelt fel, hanem arra, ahogy az áldozatos szeretet élni kezdett emberekben, s arra, hogyan támasztja életre a mozgalommá terebélyesedett találkozók sora sokakban a Titok erejét.

Kamarás tudja, hogy sokféle olvasója lesz; talán ezért is húzódik a háttérbe, s olykor szinte közénk, olvasók közé áll be, csak szüksézáván, zárójelek között kommentál rövidebb-hosszabb idézeteket. Nem történetet, hanem krónikát mond; nem tájképet rajzol, hanem térképet. Az olvasóban ott marad a kérdés: vélemények, idézetek sokasága több száz oldalon át vajon nem csupaszítja-e le a kimondott szavakat tényekké? S vajon beszélnek-e önmagukért a tények? Hasonlattal élve: a gabonát learatják, behordják, nyomtatás előtt asztagba rakják; az asztag már rendezett, érteni kell a megrakásához, eleje és vége, teteje és alja van. De nem az asztag a kenyér: addig még munkák sora vár a búzára. Kamarás sokat vár olvasóitól, amikor ezt a többletet rájuk bízta. Megtanuljuk-e tápláló erővé feldolgozni mindazt, ami körülvesz bennünket?

Mobay Tamás

Zeffirelli: Otello

Rácsok. Rácsok az ablakon. A plafon rács alakú álmennyezet. A beszűrődő fény hálót feszít Otello alakjára. Ebben a ketrecben sétálgat Velence oroszlánja, a mór. Nemsokára tombolni fog, és mindenkit megmar maga közelében.

Shakespeare Othelloja bonyolult személyiség, akinek a szabad szemmel alig látható aprócska féreg, neve szerint Jágó egyenest a szívéig rág. A Verdi—Boito-féle változatban a férlegből romantikus antihős lesz, aki hittel hiszi, hogy „rossz az Isten”, hogy „bűn lesz a sorsa, amíg csak él”. Erre a szinte baudelaire-i sátánosságra építi a filmet Franco Zeffirelli. Jágó a ciprusi erőd kápolnájában a feszület kiálló bordájú ösztövére szelídjére mondja, hogy „aljas az, aki jönnek látszik, álnok képmutató”, és azután mindent elborít örvény Mephisto-kacaja. Ennek a sátánfajzatnak a tökéletes ellentéte a Desdemona—Otello házaspár. Desdemona a csodálatos Ave Maria áriájával, és Otello, aki belépőjében így énekel: „Nékünk s az égnek hála!” Így, ebben a sorrendben. Vajon túlságosan távol esik-e a szerzők akaratától, ha a trójai háború Aiásza jut eszünkbe, aki azzal hencegett, hogy nincs szüksége az istenek segítségére, elég neki a maga ereje. Sorsa, mint tudjuk, a téboly, örvény, végül megszegyenülten a kardjába dől. Ugye, hasonlít.

De folytassuk Zeffirelli gondolatmenetét. Otello a sivatagban született, elrabolt gyermek. Különös módon a kereszténység mégis a civilizációt jelenti számára. Ahhoz, hogy hitvesét megölje, előbb szakítania kell vallásával; lobogó gertyák fényénél tűzbe veti a nyakában lógó keresztet, és áldozatot mutat be ősi isteneinek. Desdemonának föltett híres kérdése, hogy imádkozott-e már, ily módon nem azt célozza, hogy asszonyának csak a testét büntesse, lelkét pedig megmentse, hanem végső kísérlet a bizonyosság tökéletessé tételére, Desdemona beismerésre kényszerítésére. Jágó leleplezésével minden visszafordul. Otello megmarad ítélkezőnek, ha „nincs az égnek mennyköve”, maga dob gerelyt, Jágót átalutni, de öngyilkosságát már nem azért (nem csak azért) követi el, hogy hitvesével a halál tényében újra egy legyen, hanem mert

ezzel magára méri az elképzelhető legnagyobb büntetést, az örök kárhozatot.

És ott fekszik a négy halott. Feleségét, Emíliát Jágó szúrta le, a többiek Otello áldozatai. Vagyis, mivel Otello is áldozat, mondjuk inkább, hogy a kétely áldozatai. Ne feledjük, egy alabárd hegye egyszer már Jágó szívének feszült, de akkor Otello keze lehanyatlott: „Hátha mégis hűséges vagy?” A kétely ellentéte a bizonyosság, ezt követeli Jágótól Otello, és meg is kapja, amit annyira akart. De a kétely ellentéte nem ez, hanem a hit. A hitét veszítette el a mór, nemcsak a keresztények Istenében, de Desdemonában, Ciprusban, Velencében, és saját magában is, ha már azt sem látja, mennyivel különb ember ő, mint Cassio. És nem hisz ő Jágónak sem, csak Jágó látszik a megbillent világban az egyetlen szilárd pontnak. Azt pedig már nem ismeri föl, hogy ez az a szilárd pont, amelyik sarkaiból fordítja ki a világot. Mire visszakapja bizonyosságát, becsapottságának és gyilkosságának tudatával, már csak egyet tehet, folytatja az öldöklést.

Zeffirelliről szólva talán nem is kell hangsúlyozni, hogy a film mindenekelőtt: szép. Szép emberek szép ruhákban szép szobákban szépen énekelnek. A rendező, mint annyiszor, ismét a giccs határán sétál, mégis hiteles marad. A Zeffirelli-világot tékozló következetessége teszi valóságossá. Ebben a környezetben a szépség nem hatalom, hanem természetesség, amely kiterjed a legutolsó sorban háttal álló statisztára éppúgy, mint a dűsan megrakott asztalra, amelynek éppen csak a sarka lóg a képbe. A nézőnek az az érzése, hogy a szépség világa nem ér véget a kamera által láttatott téglalap határainál. Körülnéz ebben a „nagy, álmos dzsungelben” és persze „hálnak az utcán”, de legalábbis rossz szag terjed a nézőtéren. Mintha a Naprendszer eddig még föl nem fedezett gyönyörűséges bolygóján forgatták volna a filmet. Szegény néző csodálhatja a bolygót, és annak lakóit, de közben tudja, hogy a maga szatürosz-arcával oda őt soha be nem engedik.

Fáy Miklós

Kiállítás

Prokop Péter kiállítására

Nem titkolom, hogy nagyon meg vagyok illetődve. Egyrészt azért, mert a szépség bűvöletében mindig szavam akad. Én az elragadtatásomat némasággal tudom kifejezni a legjobban. Másrészt azért vagyok meghatott, mert Prokop Péter művészete egy idő óta komoly szerepet játszik az életemben, annak ellenére, hogy személyesen ma találkoztam először a mesterral, és annak ellenére, hogy világnézetünk eltérő, sőt: ellentétes — de sohasem ellenséges!

Történt pedig, hogy néhány évvel ezelőtt operaműsort forgattam a Magyar Televízió hármass stúdiójában. Nagyon zaklatott — pestiesen szólva: rumlis — nap volt, a technika folyton leállt, a kellékeket nem szerezték be kellő gondossággal — és így tovább. Egy Hunyadi László-részlet bejátszásához például szükség lett volna Benczur Gyula híres festményére, azazhogy a reprodukciójára. Schol sem leltük. Ezért kirobogtam a Bajcsy-Zsilinszky úti poszterboltba, hogy megvásároljam képeslapon. Ideges matatóm közepette kezembe került egy kép. Belenyugvás — ez volt a címe. Egy arc volt látható rajta. Talán Krisztus-arc, de ez most nem is lényeges. Emberarc volt. Ez az arc ellenkezett a címmel: nem belenyugvást, hanem megnyugvást fejezett ki. Olyan nagy belső harmóniát sugárzott, hogy azon nyomban elillant belőlem minden feszültség és lelkemben átvette hatalmát a napsugaras béke.

A kép alkotójának, Prokop Péternek a nevét akkor jegyeztem meg. Összevásároltam az összes festményét, ami képeslapon kapható volt, leporcellót készítettem belőlük, amelyet szinte állandóan magamnál tartottam. És ha valahol nemtelen indulatok kezdtek ébredezni bennem, vagy azon kaptam magam, hogy igazságtalan, türelmetlen vagyok a környezetemmel — elővettem a kis gyűjteményt és kitisztítottam vele a lelkemet.

Nagyon kell becsülni azt a művészetet, amely ennyire segít élni. Vas István egyik nagy hatású versében döbbenetes képet fest a föld elképzelt végjátékáról:

*Az emberiség nem vész ki mindenestül:
az elit, vagyis az életrevalóbbja
átbajózik a Holdra, Marsra és egyéb kibűlt
égitestekre, és ott, a hasznosítható
kőzetek között vastag úrrubában,
műoxigénberendezéssel élve
folytatják technológiájukat.
A földet meg itthagyják ebadóba.
Hát nem látod? Már most is úgy bánnak vele,
mint abonnan költözni készülődnek,
és csupa olyan képet festenek,
ami éppen oda illenék, a földi
nehézkedésen túli művilágba
fejlett ízlésű dekorációnak.*

Juhász Ferenc is kétségbeesetten teszi fel a kérdést egyik prózai írásában: „A művészi megvalósultságokban és mögöttük és fölöttük látomás-eszmék és valóság-eszmék, következtetések és várakozások vad, véres, gúnyos eszmecsatája. A követelőző kizárólagosságok düh-seregeinek középkori harci verekedése. Mintha vér és iszonyat! És a szelídség?”

Igen, a kérdés jogos. Manapság a gonoszság sokkal felbátorodottabb, sokkal határozottabb fellépésű, mint a szelídség, amelynek félszége — már-már mulysága — rohamosan nő az elvaduló világban.

Ám mégis van vigasz. Minden vers, novella, zenemű, szobor vagy festmény, amely magabiztosabbá igyekszik tenni a humánusot a földön — hűséggel tölti be küldetését. Prokop Péter képei a szelídség erejével készítetik meghátrálásra a pusztítani szövetkezett erők pökhendiségét.

Engem jobbá igéznek Prokop Péter művei. Tudom, hogy másokat is. Nagy-nagy szükség van tehát Prokop Péterre ezen a kihűlő bolygón. Ezért mindnyájunk nevében nagy tisztelettel és árnyéktalan szeretettel kívánok hosszú földi életet is neki!

Baranyai Ferenc

Ionesco: Haldoklik a király

Nemcsak a könyveknek, hanem a drámáknak is megvan a maguk sorsa — színpadi sorsa. Hogy melyik színház, illetve rendező mikor és miért vesz elő egy darabot a világ drámairodalmának hatalmas raktárából, hogy a tetszhalott művet színpadi életre segítse — az sok és sokféle tényező függvénye lehet. Anyagi lehetőségek és a színház, a társulat adottságai éppúgy szerepet játszhatnak benne, mint a rendező, dramaturg vagy más színházi bába hajlamai, ízlése és érdeklődése, s végül, az adott társadalmi-politikai légkör, mely a választást, feltehetően, beállva-bevallatlanul, motiválja.

Bizonyára az sem véletlen, hogy Ascher Tamás Ionesco e kevésbé népszerű darabját húzta elő 1989-ben, Budapesten, a Katona József Színházban — az új év első bemutatójaként. Az 1962-ben keletkezett dráma szinte megszállott következetességgel bont ki egyetlen drámai szituációt: az ember és a halál örök konfliktusát. A téma, egyike a legáltalánosabb, legbanálisabb filozófiai alapkérdéseknek — mint drámai helyzet is triviálisnak tűnhet. Ionesco darabja azáltal lesz eredeti és újszerű, sőt, sokkolóan merész, hogy a meghalás fiziológiai-pszichológiai folyamatát közvetlenül, minden más elemtől megtisztítva viszi színpadra — a haldoklás itt nem csupán tartalmi, hanem dramaturgiai tényező is. Nincsen tehát igazi színpadi történet (azaz, a történet: Berengár meghalása) s a szereplők is csupán ennek a törtéetésnek a függvényében nyernek határozott alakot, arcélt. A színpadi teret és időt is egyértelműen ez a folyamat határozza meg; a színpadi (fiktív) idő pontosan egybeesik a (valóságos) dramaturgiai játékidővel: Margit királynő időnként közli Berengár királlyal, hogy hány perc múlva éri utol a halál, s a darab elején arról is felvilágosítja, hogy „az előadás végén meg fogsz halni”. A dráma tehát: Berengár küzdelme az idővel, mely visszafordíthatatlan és kegyetlen, s mely kivédhetetlenül hozza egyre közelebb a halál pillanatát. Nincs segítség, nincs vigasz és nincs kiút ebből a drámai helyzetből — ezt csak elfogadni lehet, ahogyan Berengár király is teszi; az elmúlás végleges, visszavonhatatlan — legfeljebb késleltethető — sorsa az embernek.

Filozófiai dráma tehát ez a javából — hiszen majdhogynem tétélesen, didaktikusan viszi színre a témát — ám mégsem lesz belőle tan-dráma, afféle illusztráció Heideggerhez. Ionesco-nak olyan színpadi metaforát sikerült megalakotnia, mely egyszerre konkrét és elvont, egyedi és általános. Berengár királyvolta, koszlott-kopottas, vele pusztuló birodalma, szegényes háza-népe jól és hatásosan érzékelteti a szípadon, hogy minden ember: önálló, teljes birodalom, mely a halállal egy csapásra megsemmisül. Vagy legalábbis, hogy minden emberben végtelen lehetőség rejtőzik: lehetőség a teljességre, az emberi tevékenység és alkotás teljességére. Az egyes emberrel nemcsak egy egész univerzum szűnik meg — csillagrendszerek, népek és holdak —, hanem az idők teljessége is, s mindaz mely létrejött az idő folyamán — Homérosz és Shakespeare, hősök és hadvezérek. Az abszurd dráma mestere e művében nem az életet mutatja abszurdnak, hanem, ellenkezőleg: a halált, a halált, mely elfogadhatatlan a józan ész számára, mely „nem természetes, hanem természetellenes”.

Legalábbis ezt mondja a minden emberben ott lakozó életösztön — mely sohasem akarja tudomásul venni az elmúlás elkerülhetetlenségét. Akárcsak Berengár király, akinek hiába jelenti be az udvari orvos (együttal höhér) és Margit királynő, hogy már csak másfél órája van hátra az életből. Nem hiheti el, nem akarja elhinni, pedig már több mint hatszáz éve uralkodik. Sinkó László alakítása döbbenetes pontossággal rajzolja meg a halál-gondolat elvetésének, illetve elfogadásának egyre kisebb amplitudójú hullámvonalát: a mind kisebb intenzitással fel-feltörő életösztön és a rezignált beletörődés egymást váltó periódusait. Alakításában bravúros módon jelennek meg a haldoklás fizikai kísérőjelenségei — s az elleplezésükre irányuló kétségbeesett kísérletek. Sinkó meghalása elhitheti velünk: itt valóban egy király haldoklik, aki zsarnok ugyan és kegyetlen, mégis, szánandó és résztvételtető — pusztán azért, mert ember, s mint ilyen, halandó. A királyt körülvevő udvari nép: a két feleség, a takarítónő, a testőr és az orvos a halálhoz való külső viszonyulás különböző lehe-

tősegeit, különféle magatartás-típusokat reprezentálnak. Különösen fontos a három női figura: az idősebb királynő, Margit, a hüvös értelem, a józan racionalitás szócsöve, a halál tényének, elkerülhetetlenségének elfogadására beszél rá Berengárt; míg a fiatalabb, Mária, hisz a szerelem, az érzelmek erejében, hisz, hogy a szerelem legyőzheti a halált is. Kísérlete, mellyel vissza próbálja tartani férjét a végzetes úttól — kudarcot vall; Margit bizonyul erősebbnek. Őt segíti a különböző természettudományok meseivé stilizált képviselője is, aki orvos, sebész, hóhér, bakteriológus és asztrológus egy személyben. Mindhárom szerep kitűnő tolmácsot kap a színpadon: Csomós Mari okos, józan és szép Margit, s csak annyira kegyetlen, amennyire maga a halál, melyet férjének megtanít; kitűnő partnere Rajhona Ádám az orvos szerepében. Básti Julinak remek jelenetei vannak — a legemlékezetesebb talán az, amelyben férjét szerelmük letűnt idejére, a múltba próbálja emlékeztetni, a hajdani szenvedély parazsát felszikkasztva akar küzdeni az Idővel. Nagyon jó a Testőr szerepében a kitűnő humorú, ironikus alkatú Végvári Tamás: az eseményeket világga kiabálva ellátja az (itt groteszkre hangszerelt) antik kórus feladatát — ugyanakkor a személyes részvét, a szájalom hangjait is megszólaltatja. Máthé Erzs, Juliette, a takarító nő szerepében pályafutásának egyik kiemelkedő alakítását nyújtja. Színpadi jelenléte akkor is intenzív és hatásos, ha egy szót sem szól, csak épp átvonul a színen. Annak az örök asszonyi jósnak a tenyeres-talpas, har-

sányan közönséges megtestesítője ő, melyről Babits is énekelt a halállal való szembenézés nagy versében: az Ősz és tavasz között-ben.

A Haldoklik a király: modern, groteszk ars moriendi, példabeszéd a halál elfogadásának, a meghalás „technikájának” jó módjáról. Az író szerint: a halállal való szembenállás drámája mindig egyszemélyes; könyörtelenül racionális világában sem a hit, sem a másik ember, sem a szeretet és a szerelem nem nyújthat vigaszt és segítséget a halált váró, magányos utasnak: az úton csak egy darabig kísérhetik el. Mindenfajta élet jobb, mint a halál — tanítja Ionesco — a halál közellátéban Berengár király előtt megszépülnek a legbanálisabb, hétköznapi dolgok is.

Noha tudjuk, hogy az író az egyén, az individu-um haláláról beszél itt, a mű másfajta felhangjai is felerősödnek és visszhangot vernek a nézőben: a királlyal együtt pusztuló, szűkülő birodalom, a fogyó, romló, lassan eltűnő nép és ország képze-
te és képe — melyet jól és hatásosan jelenítenek meg Antal Csaba színpadképei és Szakács Györgyi kifejező jelmezei — borzongató hatású és szorongást kelt. S az örökké uralkodni vágyó, magát halhatatlan, mindenható lénynek képzelő zsarnok figurája is aktuális asszociációkra csábítja a nézőt. A darab, úgy érezzük, erre is figyelmeztet: ne hidd, ember, hogy a hatalom halhatatlanná tesz — a halállal szemben semmi-féle hatalom és erő nem segíthet. Ember vagy, tehát halandó.

Erdődy Edit

Kulturális krónika

A kultúra ökológiája. Az Új Forrás füzetek 3. kötete jelent meg ezzel a címmel, Cs. Varga István szerkesztésében. Az ökológusok évtizedek óta kongatják a vészharangot: tönkretesszük a Földet. S a jelek szerint — csak úgy, mellékesen — leromboljuk a kultúrát.

Felmentését kérte a művelődésügyi miniszter helyettese. A Magyar Hírlap riportere kérde-
távoztása okáról. A válasz: a minisztériumban eluralkodott a „dölyfös dilettantizmus”, fenyeget a visszarendeződés.

A többi néma csend. Senki nem beszél arról, hány nemzedék műveltségét tették félolda-
lassá az érthetetlenül megírt, tudálékos tanköny-
vekkel. Ki a felelős némelyik tantárgy felül
kezdet és ott félbehagyott reformjáért? (A
legfájdalmasabban a magyar nyelv és irodalom
jelenlegi oktatása szenved e meggondolatlan-
ságot.)

Hörögve kellene tiltakozniuk azoknak, akikre
e célzás vonatkozik. Adatok sokaságát kellene
felsorakoztatniuk, milyen remek eredményeket

érték el az elmúlt időszakokban. Bizonyítani, hogy környezetünk ugyan végveszélyben van, de a szellemi környezetért fölösleges aggodalmaskodnunk.

Csendesen ballag tovább a szekér. A kultúra ökológiájának jelszavát elkialtják néhányan. Bizonyítják, fontos fogalom ez, nem árt rendet tenni a fejekben és azok környékén.

Akik igazán tehetnének érte, hallgatnak. Igaz, mit is mondhatnának, ha az elfecsérelt évtizedekről kellene számot adniok?

Vagy mégis maradt remény? A sok-sok új folyóirat között egy szerény terjedelmű, látszólag igénytelen kivétel lap akad a kezünkbe.

Jelentkezünk a címe, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola gondozásában jelenik meg, évente kétszer.

Pályakezdő költők versei mellett Schiller esztétikájának kultúrfilozófiai aspektusairól olvashatunk izgalmas tanulmányt. Értekezést a szociálpolitika — van még ilyen? — dilemmáiról. Izgalmas beszélgetést Zaliginnal. „Szövegeket”, elemzéseket, esszéket.

Vajon eltalál majd az olvasókhoz ez a tényleg rokonszenves és színvonalas vállalkozás? Lesz folytatása és „kifutása”? Vagy ennek sorsát is meghatározza a kultúra ökológiájának végzetes állapota, amely még az olvasni vágyókat is csak a szenzációk és az odamondások iránt teszi fogékonnyá?

Két sor az Impulzuszavar című versből: „Szenekkel havazott az éjjel — Most színes angyalokkal kergetőzik.”

Mennyire hiányzik ez a hang a mai magyar kultúrából! Elfeledkeztünk a mosolyról, komoran és elkötelezetten „felvállalunk”, zordan kutatunk a múltban, s közben lemondunk a jövőről.

Babits kicsit tétozva kérdi a Jónás imájában, olyan lenne ő, mint a „túláradt patak”? A mai patakok kiszáradnak. Medrüket gépek tépik fel, s nyomukban mindenütt ráismerhetünk az önpusztító ember keze nyomára.

Talán a mosoly segítene. Ha egyáltalán tudunk még mosolyogni.

Tudom, kinek bittem! címmel adta ki az Ecclesia Széll Margit kötetét.

A cím is rokonszenves. Végre néhány szó az etalonról, a hiteles mértékről! Mert manapság szívesebben fogalmazzuk meg a címben kifejezett megnyugtató bizonyosságot kérdés formájában: Kinek higgyek?

Oly sokan és annyiféle állítanak mostanában, olyan váratlan fordulatok tanúi lehetünk, hogy szájtátva állunk, mint csodálatos versében, a Hajnali részegségben Kosztolányi tette.

Mind fájdalmasabban erősödik bennünk az a tudat, hogy emberi dolgokban nehéz hinni.

Széll Margit könyve szerencsére nem ilyen dolgokról szól. Ez a rendkívül logikusan felépített, a szerző szerves, belső fejlődéséről is képet adó könyv folyamatrajz, a bizonyosság vissza- és megszerzésének iskolája.

Hadd idézzem ennek igazolásul azt a kivételesen szép, magával ragadó beszélgetést, amelynek során Borsos Miklós így fogalmazza meg a saját életszemléletének foglatát:

„A töredékesben, a részlegesben észrevenni és kifejezni az Egészet, a Rendet. Ez az, amit Szokratész és Dante iskolájából merítettem. Majd Szent Ferenc himnusza jelentette számomra a teljességet, az igaznak, az erkölcsnek és a művészetnek az útját. Poverello testvérének fogadta az egész világot, mert meglátta, hogy ez az egyetlen igazán emberi magatartás. Ezt tanulom *Teilhard de Chardintól* is...”

Milyen szép is lenne, ha testvérünknek fogadnánk az egész világot! Ha ilyen mélységben keresnénk azokat a bizonyosságokat, melyekről könnyelműen lemondtunk!

Tudom, kinek hittem. Ezt a mondatot kellene igazolnunk a saját hüvelyknyi életünkben. A többi csak láрма.

Klasszikusok öröksége. Ezt a sokat sejtető címet választotta kötetének élére Deme Zoltán.

Egyik kiváló okortudósunk fogalmazta meg hajdanán a nagy igazságot: a klasszikusokhoz való viszonyunk mindig „korszerűen determinált”.

Az öreg Garanvölgyi, Az új földesúr főhőse, gögösen visszavonult méhesébe és ott olvasta kedves Horatiusát, a tiburi kert magasztalását.

Ha van a magyar irodalomnak fontos és sokat sejtető jelképe, a kert bizonyára az. Az érintetlen szépségben pompázó kerté, vagy éppen a gazzal borítotté, melyet meg kell művelni, hogy ismét termésével örvendeztesse meg birtokosát. Kertjébe húzódtott Esztergom-Előhegyen Babits, s onnan tekintett a komor arcát mutató korra. Istenhegyi kertről írt Radnóti.

Minek folytatni? Kertet kínálnak a klasszikusok is, birodalmat, ahová megtérhetünk, ahol érintetlen még a természet egyensúlya, s virágoznak az emberi értékek.

Művelni kellene ezeket a kerteket. Vissza kellene állítani őket eredeti szépségükbe. Ki kellene gyomlálni belőlük az elszaporodott gatz. Nyesni kellene a fákat, hogy termést hozzanak, s árnyékot adjanak a perzselő hőségben.

Deme Zoltán teljes joggal figyelmeztet: vannak élő klasszikusaink. Sajnos hajlamosak vagyunk arra, hogy kételkedjünk a rendkívüliben, s azt inkább a saját színvonalunkra fokozzuk le.

Az igazi klasszikus azonban dacol az ilyesfajta korszerűsítéssel. Azt a csillagos eget, amely Andrej herceg fölé borul a csata után, nem lehet bepíszkolni.

Csóri Sándor Breviárium. Az Eötvös Kiadó új sorozatának első kötete Vasy Géza kitűnő szerkesztésében, korrekt, de szenvedélytől sem mentes utószavával jelent meg.

„Az induló Breviárium-sorozat elsősorban a fiatalokhoz kíván szólni.” — Olvassuk a kísérő szövegben. A könyvecske ára: 120 forint. A kiadó alighanem ifjú krózsókra gondolt.

Ki tagadhatja: Csóri Sándor a mai magyar szellemi élet egyik legizgalmasabb alakja. Esszéi körül néhány évvel ezelőtt is heves harci zaj hallatszott, s hogy ez ma úgy-ahogy elült, abban annak is része van, hogy Csóri meglehetősen keveset szól.

Ott volt mindenütt, ahol úgy érezte, meg kell fogalmaznia a veszélyeztetett értékek védelmének szavait. A legkülönfélébb műfajokban őrizte, ápolta azt a szellemiséget, amely elsősorban a szegények, a kivetettek jogaiért szállt síkra.

A Breviárium a pálya hiteles, elkötelezett rajza. Az olvasó azonban szeretné hallani a mai Csórit is. Arról, miképp vélekedik napjaink szellemi zűrzavaráról, s hol látja ő az igazi fogódzókat.

Nemzeti olvasókönyv. Lukácsy Sándor könyvét annyi példányban kellett volna kinyomtatni, ahány család van ma Magyarországon, s állami pénzen eljuttatni mindegyikükhöz. Mert szebb és hitelesebb nevelő, mint a tankönyvek és a szöveggyűjtemények.

Végre egy könyv, amelyben nincsenek népiek és urbánusok, amelyből hiányzik mindenfajta mesterséges feszültség, amely nem pártállásuk szerint csoportosítja az írókat.

Egy hazánk van, s jó volna, ha szűkös határai között egységes nemzetet alkotnánk. Ezt, ennek tudatát segít kialakítani e nagyszerű válogatás, amely azt is bizonyítja, hogy elődeinknek éppúgy szembe kellett nézniük a nemzeti lét nagy kérdéseivel, mint a mi korunknak. S ha a bevezető ciklusnak ez a címe: Lenni vagy nem lenni, a záró joggal feleli rá: Itt élnek, halnod kell.

Lukácsy Sándor kiváló irodalomtörténész. Ez a könyve azonban azt bizonyítja, hogy nagyszerű hazafi is. Pontosan tudja, nem az indulatok, hanem a tudáson és bölcsességen edzett érzelmek segítenek abban, hogy rendezzük végre közös dolgainkat, s újra átérezzük annak igazságát, hogy a haza neve szent.

Azt mondják, megjelenése után nem sokkal árának háromszorosát-négyszeresét kínálta a Nemzeti olvasókönyvért.

Jó jel. Még jobb volna, ha brosrúrk helyett ilyen könyveket írnának és nyomnának rendszeren.

Egy elfelejtett könyv: Heltai Jenő: Az 1002. éjszaka. Ritkán olvasunk és hallunk manapság mesejátékokat. Az élet sokkal komolyabb és súlyosabb kérdéseket vet fel, semhogy hitele lehetne a meséknek. Pedig talán az is segítene, ha megőriznénk az egyik mélyen emberi és mindig segítő gesztust: a mosolyt. Heltai Jenő többnyire ilyen mosolygó író volt. Többnyire, mondom, hiszen vannak nem kis számban átélte, vallomásos versei, komoly társadalmi kérdéseket felvető meséi, már-már romantikus színpadi játéka. De majdnem mindegyikben érezni, hogy ezeket olyan bölcs író vetette papírra, akit megtanított az élet a derű becsületére, arra, hogy a játék és a nevetés nélkül szegényebbek lennénk itt az életben. „Olyat mesélj, mi megnevettet.” — Ó, Sarazád, nevetni akarok. — Hallod? Nevetni!” — mondja a darab kerettörténetének szultánja az általunk Scherezádéként emlegetett nagy mesélőnek. Elege volt ezeregy éjszakán át a bölcs tanmesékből, a „mohó kufárok és vásáros csalók” történeteiből, elunta már a „hitetlenek, nagyszájú szónokok” históriáit, mert megtanulta ugyan azt az igazságot, hogy a mese örök, de azt is, hogy az embernek mindig valami mélyen rejlő igazságot kell keresnie, s ennek homályát lebentí fel a játék és a nevetés.

És Sarazád mesélni kezd. Mert ő is tudja, amit a szultán oly keservesen fogalmaz meg: nehéz az uralkodók sorsa. „Keserves pálya a királyi pálya — Emerre gond, amarra gond. — Sok a gonosz, több még a félbolond.” Mesél hát, mert ő is, miként a szultán, abban reménykedik, hogy az élet fájdalmát, kiengesztelést enyhítheti a mosoly békessége.

Kiről is szól valójában ez a mesejáték? Két szélhámos hasonmásról? Az örök szerelemről? A reményről? Arról, hogy bűneink megbocsájtást nyerhetnek, ha készen állunk jóvátenni őket? Egyikről sem és mindegyikről. Arra tanít, hogy elmúlnak a véres, igazságtalan idők és nyomukban felvirradhat egy békességesebb, boldogabb és emberibb kor, amelyben ismét megtanulunk szeretni, áldozatot hozni.

Mesélj csak, Sarazád! Milyen jó volna hinni neked! Mesélj! Hátha tényleg megtanuljuk szavaid nyomán a humor bölcsességét és a játék békességét. Hátha megtaláljuk mi is azt a kis rést, amelyen kiléphetünk a szorongató hétköznapiokból egy derűsebb világba, amelyben beteljesednek reményeink, s igazzá válik minden álom.

Rónay László

1989
ANNÉE LIV.

vigilia

JUILLET
JULI—JULY

Revue mensuelle — Monatsschrift — Rédacteur en chef — Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr 25 US dollar

RÉSUMÉ

L'essentiel de ce numéro est composé par la présentation des discours de la conférence tenue à Budapest au début de cette année par les mouvements de renouveau spirituel: Mgr. J. Cordes sur la relation des mouvements et de la pastorale; Massimo Camisasca sur l'Eglise comme mouvement; Gellért Békés sur la réalisation de l'Eglise dans les communautés locales et László Lukács sur les mouvements en Hongrie. János Zlinszky analyse la nouvelle loi sur l'Eglise de Hongrie en cours de préparation. László Tringer et Hans-Georg Zapotoczky écrivent dans leur étude commune sur la relation de la psychiatrie moderne et de la tradition chrétienne. Péter Kovács présente l'autel Ady de Miklós Melocco. István Kamarás médite dans son essai sur le sort des membres des congrégations religieuses féminines dispersés — à propos d'un film documentaire préparé sur elles. Vous avez l'entretien de Vigilia avec le père József Kovács, et dans les rubriques littéraires la nouvelle de Tibor Kosztolányi, les poèmes de Otto Tolnai, György Petz et Edvard Kocbek.

INHALT

Die ausschlaggebende Materie unserer Nummer bilden die Vorträge, die im Rahmen der am Anfang des Jahres in Budapest gehaltene Tagung der Geistlichen-Bewegungen gehalten wurden. Bischof Cordes untersucht das Verhältnis der Geistlichen-Bewegung zur Pastoralarbeit. Massimo Camisasca, der die Kirche selbst als Bewegung betrachtet, bewertet die neuen Bewegungen aus dieser Sicht. Gellért Békés analysiert die Fragen der in den lokalen Gemeinschaften sich verwirklichenden Kirche. László Lukács berichtet über die Erneuerungs-Bewegungen in Ungarn. János Zlinszky bespricht in seinem Essay das neue, unter Vorbereitung stehende Gesetz über Kirche und Religionen. In einer gemeinsamen Studie untersuchen László Tringer und H. G. Zapotoczky das Verhältnis zwischen der modernen Psychiatrie und der christlichen Tradition. Der Kunsthistoriker Péter Kovács schreibt über den Ady-Altar von Miklós Melocco. István Kamarás meditiert über das Schicksal der Mitglieder der aufgelösten Frauenorden anhand eines über sie gedrehten Films. Das Vigilia-Gespräch wurde mit dem Pater József Kovács geführt. Im Literaturteil, neben einer Erzählung von Tibor Kosztolányi, Gedichte von Ottó Tolnai, György Petz und Edvard Kocbek.

CONTENTS

Lectures given at the meeting of the renewal movements, held in Budapest at the beginning of this year, constitute the main part of this number. Bishop P. J. Cordes examines the relations between the renewal movements and pastoral activities. Massimo Camisasca, taking the Church itself as a movement, discusses the new movements. Gellért Békés analyses the question of the presence of the Church in local communities. László Lukács describes the Hungarian renewal movements. János Zlinszky, in his essay, writes about the Law on the Churches now being codified. In a common study, László Tringer and Hans-Georg Zapotoczky examine the relations between modern mental therapeutics and Christian tradition. Péter Kovács, art historian writes about the Ady Altar of the sculptor Miklós Melocco. In an essay, István Kamarás meditates on the fate of the members of the suppressed sisterhoods — in connection with a documentary film recently made about them. The interview of Vigilia is with Father József Kovács. In our literary column, we publish a short story by Tibor Kosztolányi and poems by Ottó Tolnai, György Petz and Edvard Kocbek.

